

SOSYAL ÇALIŞMA DERGİSİ

TURKISH JOURNAL OF
SOCIAL WORK

SOSYAL ÇALIŞMA DERGİSİ

Turkish Journal of Social Work

Cilt/Volume IV Sayı/Number 1 Haziran/June 2020

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Baş Editör

Prof. Dr. Kadir CANATAN – İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Editör

Arş. Gör. Kaan SEVİM – İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Kadir CANATAN - İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Prof. Dr. Monika VYSLOUZİL - St. Pölten University of Applied Science

Prof. Dr. Tarık TUNCAY - Hacettepe Üniversitesi

Doç. Dr. Emrah AKBAŞ - Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Doç. Dr. Faruk TAŞÇI - İstanbul Üniversitesi

Doç. Dr. Orhan KOÇAK - İstanbul Üniversitesi

Doç. Dr. Reyhan BAHÇIVAN SAYDAM - İstanbul Üniversitesi

Doç. Dr. Seher ERSOY QUADR - Necmettin Erbakan Üniversitesi

Doç. Dr. Taner ARTAN - İstanbul Üniversitesi

Dr. Andrea PILGERSTORFER - St. Pölten University of Applied Science

Dr. Öğr. Üyesi Fatih ALTUN - Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet BİRİNCİ - İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Danışman Kurulu

Prof. Dr. İlhan TOMANBAY - İstinye Üniversitesi

Prof. Dr. Johannes PFLEGERL - St. Pölten University of Applied Sciences

Dr. Öğr. Üyesi Abdülkadir YELER - İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Abdulhakim BEKİ - Üsküdar Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi İlknur KARAASLAN - Kırklareli Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

Examination of the Career and Work Adaptability Levels of Care Leavers - Araştırma Koruma Altından Ayrılan Bireylerin İş ve Meslek Hayatına Uyum Düzeylerinin İncelenmesi.....1 <i>Davut ELMACI, Ian MILLIGAN</i>	1
Cinsel İstismara Maruz Kalmış Çocuklar Üzerine Bir Değerlendirme - Araştırma An Evaluation on Children Exposed to Sexual Abuse.....12 <i>İslam AKÇE, Hesevin DOĞAN</i>	12
Yaşlılara Yönelik Hizmetler: Sosyal Hizmet Perspektifinden Nitel Bir Araştırma - Araştırma Services for the Elderly: A Qualitative Research from the Perspective of Social Work.....21 <i>İbrahim YÜCEL</i>	21
Çocuk ve Gençlerde Madde Bağımlılığının Önlenmesine Yönelik Programların Sosyal Çalışma Perspektifinden İncelenmesi - Derleme The Review of Substance Abuse Prevention Programs in Children and Youth From The Social Work Perspective27 <i>Tunahan BULUT, Emel YEŞİLKAYALI</i>	27
Gerontolojiye Yunan Mitolojisinden Bakmak - Derleme Look at Gerontology from Greek Mythology.....33 <i>Hıdır APAK</i>	33
Sosyal Hizmetin Doğasında Kanıta Dayalı Uygulama - Derleme Evidence Based Practise on the Nature of Social Work.....39 <i>Süleyman SOYHANOĞLU</i>	39
Sosyal Çalışma ve Damga - Derleme Social Work and Stigma.....44 <i>Kaan SEVİM</i>	44
Sosyal Belediyecilikte Sosyal Hizmetlerin ve Sosyal Girişimci Faaliyetlerin Rolü - Derleme55 <i>Gülşen ŞİMŞEK, Fatih ALTUN</i>	55
Covid-19'un Sosyo-Ekonomik Yönden Dezavantajlı Gruplar Üzerindeki Etkileri: Sosyal Hizmet Bakış Açısından Bir Değerlendirme- Derleme Impact of Covid-19 on Social-Economically Disadvantaged Groups: An Assessment From Social Work Perspective.....62-68 <i>Mehmet BİRİNCİ, Tunahan BULUT</i>	62-68

Examination of the Career and Work Adaptability Levels of Care Leavers*

Davut ELMACI^{1,**}, Ian MILLIGAN²

¹ Dr. – Amasya University, Amasya Turkey - ORCID: 0000-0001-9712-0727

² Dr. – University of Strathclyde, Glasgow, UK - ORCID: 0000-0003-3514-746X

Sosyal Çalışma Dergisi (2020) 4 (1), 1-11
Copyright © 2020 IZU

ARTICLE INFO

Article History:

Received: 18 April 2020

Accepted: 24 May 2020

Available Online: 01 June 2020

Key Words:

Care Leavers

Children in Care

Career Adaptability

Social Policy

Anahtar kelimeler:

Koruma Altından Ayrılanlar

Koruma Altındaki Çocuklar

Kariyer Uyumu

Sosyal Politika

ABSTRACT

Career adaptability is important in the adaptation of care leavers to social life. The objective of this study was to examine of the career and work adaptability level of care leavers working in public bodies. This research is a cross-sectional study within the general screening model. Data was obtained from 91 care leavers who work in public bodies in Amasya province in Turkey. The Career and Economic Status Survey and Career and Work Adaptability Scale was used in collecting data. Results indicated that 67% of the participants were mostly satisfied with their workplaces. 64.8% of the participants were mostly satisfied with their work, 56% were mostly satisfied with their managers, and 70.3% were mostly satisfied with their colleagues. The overall career and work adaptability levels of care leavers are at a good level, but the ability to act cooperatively is greater. It is believed that the results will guide the policies towards care leavers.

ÖZ

Koruma altında yetişenlerin sosyal hayata uyumlarında kariyer uyumu önemlidir. Bu araştırmada, kamu kurumlarında çalışan koruma altından ayrılan bireylerin iş ve meslek hayatına uyum düzeylerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu araştırma genel tarama modelinde kesitsel bir çalışmadır. Araştırmanın verileri, koruma altından ayrılan ve Amasya ilinde kamu kurumlarında çalışan 91 kişiden toplanmıştır. Verilerin toplanmasında kariyer ve ekonomik durum anketi ile iş ve meslek hayatına uyum ölçeği kullanılmıştır. Araştırmanın bulguları, katılımcıların %67'sinin çoğunlukla iş yerlerinden memnun olduklarını göstermektedir. Katılımcıların %64.8'i işlerinden çoğunlukla memnun, %56'sı yöneticilerinden çoğunlukla memnun, %70.3'ü çalışma arkadaşlarından çoğunlukla memnundur. Koruma altından ayrılan bireylerin iş ve meslek hayatına uyumları iyi düzeydedir ancak işbirlikli hareket etme yetenekleri daha yüksektir. Araştırma bulgularının koruma altında yetişenlere yönelik politikalara yol göstereceği düşünülmektedir.

1. Introduction

It is an accepted fact that care leavers are one of the disadvantaged groups exposed to social exclusion (Stein, 2006; Gilligan & Arnau-Sabatés, 2017; Bengtsson et al., 2018). For this reason, the interest in better preparation of them for life beyond care is increasing and the process of leaving state care is considered an important step of child protection policies (Ibrahim & Howe, 2011). Care leavers are not a homogeneous group, and their past experiences and experience of care influence their leaving process (Ferguson, 2018). They can also have deficiencies in terms of basic life skills such as spending money, cooking, and cleaning (Malvaso et al., 2016). Failure to maintain a regular relationship with foster families or with the staff of the relevant institution is a factor that can cause them to remain unsupported after leaving care (Höjer & Sjöblom, 2010).

New further research in several countries clearly demonstrates that many care leavers experience employment problems (Wade &

Dixon, 2006; Ibrahim & Howe, 2011; Cassarino-Pereza et al., 2018). Studies in literature show that care leavers have a lower employment rate and are employed in jobs with lower income than their peers (Arnau-Sabatés & Gilligan, 2015). The careers of care leavers also affects their life satisfaction (Buchanan, 1999). For this reason, it can be claimed that career and work life is one of the important mediators in the adaptation of care leavers to social life.

1.1. Employment of Care Leavers in Turkey

It may be considered that care leavers in Turkey have some advantages in terms of employment opportunities compared to their peers in other countries. There is significant state support for employment of care leavers in Turkey. According to Article 1 of the Social Services Law No. 2828, children who are subject to a protection order or alternative care placement under the Ministry of Family and Social Policies (institution care, foster family, family care with social-economic support) for not less than two years and who continue to benefit from these services up to the age of 18, have

* This study was presented as oral presentation at International Learning, Teaching and Educational Research Congress (ILTER) in 2018 in Amasya, Turkey.

** Corresponding author e-mail adress: davut.elmaci@amasya.edu.tr

the right to be given a job in the public sector. In case of employment of care leavers in private sector, insurance premiums to be paid by the employer are covered by the government for a period of five years.

The first regulation on the employment of care leavers in the public sector in Turkey was made via Law No. 3413, which entered into force on 25/02/1988 (Annex 1 of Law No. 2828). According to this piece of legislation, care leavers are employed by the public sector and organizations at a rate of one-thousandth of the total personnel cadre. Thus, about 1,500 young care leavers start to work in the public sector every year (Ministry of Family and Social Policies [MFSP], 2014). From the year 1988, when an employment benefit provision came into force, until end of 2019, a total of 50,147 care leavers were placed in the public sector (General Directorate of Children's Services, 2020).

While public institutions previously employed care leavers according to their own policies and procedures, after the new regulations in 2014, it was decided to use the results of the central examination (KPSS), or selection by lot, in the placement of care leavers who have the right to employment in public institutions. Thus, in accordance with another regulation, it was stipulated that care leavers who are graduates of high school and higher education should be appointed to civil servant staff according to their KPSS exam result, and primary and secondary school graduates should be appointed to janitor staff positions, according to the result of the selection by lot (MFSP, 2016a). Recently, with the amendment made in the Law 2828 in 2018, it was finally stipulated that only the selection by lot should be used in the job placement of the beneficiaries and that the priority in the job placement was given to the graduates of undergraduate, associate and secondary education respectively.

Considering that the primary and secondary school graduate care leavers in Turkey are employed as janitors in public sector, it can be inferred that some of the care leavers continue to pursue high school and higher education after their employment. However, when they complete a higher education, it is not easy for them to change their job positions in accordance with their educational level. For this reason, the Social Services Law No. 2828 was amended in 2018 in Turkey and care leavers were given the right to be assigned to the positions appropriate to their educational status based on the staff and needs of the institutions in which they work (Social Services Law, provisional article 16). This positive discrimination has been made only for care leavers working in the public sector.

1.2. Challenges Facing Care Leavers

It can be said that care leavers face some challenges such as employment, housing, social adaptation. Therefore efforts are being made to reduce their problems in Turkey. For example, in the Circular No. 2016/01 issued by the MFSP, issues to be taken into consideration in preparing care leavers for society and life are stated. According to this circular, young people raised under protection should be equipped with skills related to adaptation to society and life (MFSP, 2016b). Likewise, in the articles of the MFSP dated 10/09/2013 and numbered 94236, it is stated that some of the care leavers have problems in their work and personal lives due to poor family ties and lack of social support (MFSP, 2013).

It can be said that there has been an increase in recent years in NGO activities to tackle the problems care leavers face in Turkey. For example, the Amasya Care Leavers' Association (Amasya Yurtayder) provides advice and support to care leavers and the

volunteers from the organisation often report that care leavers, despite having job security, experience many problems which affect their personal and working life. Care leavers who are employed in public sector often report that they lack self-confidence in professional life, fail to overcome various psycho-social problems experienced in the adaptation process to profession, and often have feelings of inadequacy in human relations and problems that cannot be solved during work, and therefore they cannot maintain a good quality of working life (Hayat Sende Association, 2018). In an analysis conducted within the scope of the "Me at Work Project (İşte Ben Projesi)" conducted by Amasya Care Leavers' Association, it was seen that care leavers have similar problems such as taking out loans for someone else, being guarantors, inability to manage money, exclusion and having problems with their superiors and colleagues (Amasya Care Leavers' Associations, 2016).

It can be said that one of the important problems care leavers face is to be guarantors for someone else's bank loan. The reason for this is that they have a public sector job, which offers job security for life. Thus, in Turkey, many public sector employees may be approached by friends or members of their family – who do not have such secure employment – on if they will act as a guarantor for a bank loan. Of course, this places them in a very difficult situation if their friend or family member fails to keep up the repayment of the loan. In addition, even though the percentage of those who take a bank loan for someone else is not too high, it is too important to be ignored. It is stated that care leavers in Turkey often have problems when they are employed due to reasons such as taking bank loans for someone else or being a guarantor for others (Amasya Care Leavers' Association, 2016; Hayat Sende Association, 2014). When care leavers are employed, relatives whom they have never met can contact and ask them to be a guarantor for a bank loan or to take a bank loan for themselves. Apart from their relatives, care leavers may also take a bank loan and be a guarantor for their colleagues and friends. However, it is not right to claim that experiencing problems due to taking a bank loan or being a guarantor for others is only valid for care leavers. Some other people, other than care leavers, may also have economic difficulties because of taking a bank loan or being a guarantor for someone else.

1.3 Career and Work Adaptability

Super and Knasel (1981) defined career adaptability as readiness to cope with changing work and working conditions (cited Ebberwein et al., 2004, p.293). Similarly, Savickas (1997, p.254) defines career adaptability as the readiness to cope with the predictable tasks of preparing for and participating in the work role and with the unpredictable adjustments prompted by changes in work and working conditions. Savickas and Porfeli (2012) emphasize four syndromes of career adaptability. These are concern, control, curiosity and confidence. Nota et al. (2012) added "cooperation" as a fifth career adaptability dimension. Concern is the interest and planning ability of a person to develop a positive attitude towards the future in terms of their ability to adapt to work and professional life, while control is the ability of a person to manage and make decisions to be influential and partly influential on the future or the situations to occur. Curiosity is the desire and curiosity of a person to be open to discovering opportunities or possibilities, and confidence is the confidence in one's self and ability to achieve goals and problem-solving capability. Finally, cooperation refers to the ability of a person to act in co-operation with other employees and to act in partnership with the group in changing environmental conditions (Kaya et al., 2012; Savickas & Porfeli, 2012; Polat, 2017).

As it is accepted that career and work adaptability problems are widely experienced among care leavers in Turkey, a “Work Life Adaptation Training Program” has been organized by MFSP for the young care leavers who have started to work in the public sector since 2014. This training program covers topics such as civil servants legislation, communication, stress and anger management, and budget and money management. Thus, it is aimed to support the young care leavers’ adaptation to their workplaces and work life, rights of being a civil servant, duties and responsibilities at work, and the administrative structure of the institution and the protocol organization of the institution. “Work Life Adaptation Training Program” is implemented by the Provincial Directorates of the MFSP for the one-day period for care leavers who are employed in public sector in relevant provinces (MFSP, 2015).

1.4 Objectives

The general purpose of this study was to examine the career and work adaptability levels of care leavers working in the public sector. The sub-objectives of the research were: (1) What are the satisfaction levels of care leavers in work life?, (2) What is the economic debt status of care leavers?, (3) What are the career and work adaptability levels of care leavers? and (4) Do the career and work adaptability levels of care leavers differ according to age, gender, experience, educational level, marital status, and job?

2. METHOD

This research was a cross-sectional study in the general survey model. Cross-sectional research was the single data collection from the target population or a sample of it, in a short period of time (Özdamar, 2013).

2.1 Participants

The research population is composed of care leavers working in the public sector. The research sample involves the care leavers working in the public sector in Amasya in Turkey. Due to the limitation of the research population, no specific sampling method was used and it was aimed to reach all care leavers working in the public sector in Amasya province. In this context, 98 care leavers were contacted and 91 data collection tools in accordance with the research rules were analyzed. General demographics of the participants are shown in Table 1.

As shown in Table 1, 18.7% of the participants were female and 81.3% were male. Most of the participants were between 36-45 years old with a rate of 40.7%. The ratio of those who have 6-10 years of seniority was 14.3%, while it was 14.3% for those who have 6-10 years of experience, and the ratio of those who have 11-20 years of experience is 42.9%. It was seen that 48.4% of the participants were high school graduates. 72.5% of the participants were married. Lastly, 40.7% of the participants were janitors and 59.3% of them were civil servants.

Table 1. Demographics of participants

	f	%		f	%
<i>Gender</i>		<i>Marital Status</i>			
Female	17	18.7	Married	66	72.5
Male	74	81.3	Single	25	27.5
Total	91	100.0	Total	91	100.0
<i>Age</i>		<i>Educational Level</i>			
18-25	21	23.1	Primary school	5	5.5

26-35	24	26.4	Middle School	17	18.7
36-45	37	40.7	High school	44	48.4
46+	9	9.9	Associate	12	13.2
Total	91	100.0	Undergraduate	12	13.2
<i>Seniority</i>			Master's Degree		
1-5 years	23	25.3	Total	91	100
6-10 years	13	14.3	<i>Job</i>		
11-20 years	39	42.9	Janitor	37	40.7
21+	16	17.6	Civil Servant	54	59.3
Total	91	100.0	Total	91	100.0

2.2. Data Collection Tools

In this research, a personal information form as well as “Career and Economic Status Survey” and a “Career and Work Adaptability Scale” were used as data collection tools. The Career and Economic Status Survey is a questionnaire consisting of 11 questions developed within the scope of “Me at Work Project (İşte Ben Projesi)” implemented by Amasya Care Leavers’ Association. This survey involves questions about the satisfaction levels of care leavers in career and colleagues and their economic debt status. The Career and Work Adaptability Scale was developed by Nota et al. (2012) and adapted to Turkish by Kaya et al. (2014). For this study, the Career and Work Adaptability Scale’s KMO value was calculated as 0.88 ($p < 0.01$) and the Cronbach’s alpha value was 0.96.

2.3. Data Analysis

SPSS 22 software was used to analyze the data. Parametric or non-parametric tests were used in the analyses according to whether or not data showed the normal distribution in terms of the scores obtained according to the relevant variables. Kolmogorov Smirnov and Shapiro Wilk tests were used to determine normal distribution. Eta squared correlation coefficient (η^2) was calculated to determine the effect size. According to Cohen’s (1992) criteria small, medium and large effect size was accepted respectively as 0.20, 0.50, 0.80 for t test and Mann Whitney U test, and 0.10, 0.25, 0.40 for Kruskal Wallis H test.

3. RESULTS

Table 2 shows the satisfaction levels and experiencing problem status of care leavers in their career. As seen in Table 2, 67% of care leavers were mostly satisfied with their workplaces. The rate of those who were not satisfied with their workplace was 3.3%.

Table 2. The satisfaction levels and experiencing problems

		f	%
Satisfaction with the workplace	Very Satisfied	61	67.0
	Partly Satisfied	27	29.7
	Not at all Satisfied	3	3.3
	Total	91	100
Satisfaction with the work	Very Satisfied	59	64.8
	Partly Satisfied	29	31.9
	Not at all Satisfied	3	3.3
	Total	91	100
Satisfaction with managers	Very Satisfied	51	56.0
	Partly Satisfied	32	35.2
	Not at all Satisfied	8	8.8
	Total	91	100.0
Satisfaction with colleagues	Very Satisfied	64	70.3
	Partly Satisfied	27	29.7
	Not at all Satisfied	0	0
	Total	91	100
Appropriateness of the work	Inappropriate	11	12.1
	Somewhat Appropriate	26	28.6
	Appropriate	34	37.4
	Very Appropriate	20	22.0
	Total	91	100.0
	Yes	17	18.7
Discrimination in the workplace	Neutral	19	20.9
	No	55	60.4
	Total	91	100.0
Experiencing problems in the workplace	Not Experiencing	36	40.9
	Rarely Experiencing	44	50.0
	Often Experiencing	7	8.0
	Always Experiencing	1	1.1
	Total* (3 lost data)	88	100.0
Disciplinary punishment	Yes	13	14.3
	No	78	85.7
	Total	91	100

The economic debt status of care leavers is given in Table 3. Table 3 demonstrates that 48.4% of care leavers had guaranteed for someone else for a bank loan. The percentage of care leavers who took a bank loan for someone else was 28.7%. Although 31.9% of care leavers suggested that they do not have significant economic debt, 18.7% have debts which they have difficulty in paying, and 30.8% of them pay home loans.

Table 3. Economic debt status of care leavers

		f	%
Guaranteeing someone else for a bank loan	Guaranteed	44	48.4
	Did not guarantee	47	51.6
	Total	91	100.0
Taking a bank loan to someone else	Took a loan for someone else	27	29.7
	Did not take a loan for someone else	64	70.3
	Total	91	100.0
Economic debt situation	Have debts difficulty in paying	17	18.7
	Have debts without difficulty in paying	22	24.2
	No significant debt	29	31.9
	Paying home loan	28	30.8
	Paying car loan	9	9.9
	Paying someone else's loan as a guarantor	1	1.1
	Paying someone else's loan debt	0	0
	Paying enforcement order	3	3.3
	No Response	2	2.2

The career and work adaptability levels of care leavers are presented in Table 4 according to the whole scale and its sub-dimensions. As shown in Table 4, the mean score ($\bar{X}=4,05$) of the career and work adaptability levels of care leavers has taken a value at the level of "I agree" for the whole scale. It is also inferred that among all sub-dimensions of the scale, care leavers have the highest score ($\bar{X}=4,25$) in cooperation dimension and the lowest score ($\bar{X}=3,75$) in control dimension.

Table 4. The Career and work adaptability levels of care leavers

Dimensions	n	\bar{X}	Level of participation
Confidence	91	3.96	Agree
Control	91	3.75	Agree
Cooperation	91	4.25	Strongly Agree
Curiosity	91	4.00	Agree
Concern	91	4.06	Agree
Total Scale	91	4.05	Agree

The results of the Mann Whitney U test are given in Table 5 to determine whether there is a significant difference among work and career adaptability levels of care leavers according to gender. Table 5 shows that there is no significant difference among work and career adaptability levels of care leavers according to gender.

Table 5. Mann Whitney U Test Results by Gender

Dimension	Gender	n	Mean of ranks	Sum of ranks	U	p	η^2
Confidence	Female	17	42.35	720.00	567,000	.527	0.00
	Male	74	46.84	3,466.00			
Control	Female	17	44.09	749.50	596,500	.738	0.00
	Male	74	46.44	3436.50			
Cooperation	Female	17	45.12	767.00	614,000	.878	0.00
	Male	74	46.20	3,419.00			
Curiosity	Female	17	40.56	689.50	536,500	.344	0.01
	Male	74	47.25	3,496.50			
Concern	Female	17	45.97	781.50	628,500	.996	0.00
	Male	74	46.01	3,404.50			
Total Scale	Female	17	43.59	741.00	588,000	.676	0.00
	Male	74	46.55	3,445.00			

The results of the Kruskal Wallis H test are given in Table 6 to determine whether there was a significant difference among work and career adaptability levels of care leavers according to age. As presented in Table 6, there is a significant difference in the total of the scale and in the cooperation dimension among work and career adaptability levels of care leavers according to age. According to the results of the Mann Whitney U test conducted to determine which groups cause the difference, it was found that career and work adaptability levels of those in the 26-35 age group were lower than 18-25 and 46+ age groups. The calculated eta squared statistic showed that the effect size is small for the total of the scale. On the other hand, the effect size is medium for the cooperation dimension.

The results of the Kruskal Wallis H test are given in Table 7 to determine whether there is a significant difference among work and career adaptability levels for care leavers according to seniority. Table 7 demonstrates that there is a significant difference in the total of the scale and confidence, control and cooperation dimensions among work and career adaptability levels of care leavers according to seniority.

Table 6. Kruskal Wallis H Test Results by Age

Dimension	Age	n	Mean of ranks	sd	χ^2	p	η^2	Significant Difference
Confidence	18-25	21	48.26	3	7,574	.056	0.05	-
	26-35	24	36.06					
	36-45	37	46.91					
	46+	9	63.50					
Control	18-25	21	49.60	3	5,090	.165	0.02	-
	26-35	24	36.27					
	36-45	37	48.00					
	46+	9	55.33					

Cooperation	18-25 (1)	21	53.29	3	15,036	.002*	0.14	1-2
								2-4
								3-4
	26-35 (2)	24	33.08					
	36-45 (3)	37	44.39					
	46+ (4)	9	70.06					
Curiosity	18-25	21	51.19	3	3,305	.347	0.00	
	26-35	24	38.88					
	36-45	37	45.86					
	46+	9	53.44					
Concern	18-25	21	55.31	3	7,450	.059	0.05	
	26-35	24	37.15					
	36-45	37	43.62					
	46+	9	57.67					
Total	18-25 (1)	21	52.02	3	9,983	.019*	0.08	1-2
								2-4
	26-35 (2)	24	34.38					
	36-45 (3)	37	45.72					
	46+ (4)	9	64.11					

*p<.05

Table 7. Kruskal Wallis H Test Results by Seniority

Dimension	Experience	n	Mean of ranks	sd	χ^2	p	η^2	Significant Difference
Confidence	1-5 (1)	23	48,37	3	8,672	.034*	0.07	1-2
								2-3
								2-4
	6-10 (2)	13	26,19					
	11-20 (3)	39	49,09					
	21+ (4)	16	51,16					
Control	1-5 (1)	23	49,22	3	12,446	.006*	0.11	1-2
								2-3
								2-4
	6-10 (2)	13	22,42					
	11-20 (3)	39	49,62					
	21+ (4)	16	51,72					
Cooperation	1-5 (1)	23	53,33	3	18,259	.000*	0.18	1-2
								2-3
								2-4

Dimension	Experience	n	Mean of ranks	sd	χ^2	p	η^2	Significant Difference
	6-10 (2)	13	17,69					
	11-20 (3)	39	48,18					
	21+ (4)	16	53,16					
Curiosity	1-5 (1)	23	52,28	3	7,585	.055	0.05	
	6-10 (2)	13	28,19					
	11-20 (3)	39	48,32					
	21+ (4)	16	45,78					
Concern	1-5 (1)	23	51,63	3	4,677	.197	0.02	
	6-10 (2)	13	32,27					
	11-20 (3)	39	46,86					
	21+ (4)	16	46,97					
Total	1-5 (1)	23	51.57	3	13,795	.003*	0.12	1-2 2-3 2-4
	6-10 (2)	13	20.92					
	11-20 (3)	39	49.23					
	21+ (4)	16	50.50					

*p<.05

Table 8. Kruskal Wallis H Test Results by Educational Level*

Dimension	Educational Level	n	Mean of ranks	sd	χ^2	p	η^2	Significant Difference
Confidence	Primary school	5	47.70	4	2.926	0.570	-0.01	-
	Middle School	17	41.06					
	High school	44	44.74					
	Associate	12	42.50					
	Undergraduate	12	56.67					
Control	Primary school	5	46.60	4	0.552	0.968	-0.04	-
	Middle School	17	42.71					
	High school	44	45.10					
	Associate	12	46.21					
	Undergraduate	12	49.75					
Cooperation	Primary school	5	42.70	4	1.930	0.749	-0.02	-
	Middle School	17	40.29					
	High school	44	45.11					
	Associate	12	47.54					
	Undergraduate	12	53.42					

Curiosity	Primary school	5	55.10	4	1.312	0.859	-0.03	-
	Middle School	17	42.24					
	High school	44	44.31					
	Associate	12	49.17					
	Undergraduate	12	46.83					
Concern	Primary school	5	40.20	4	2.799	0.592	-0.01	-
	Middle School	17	42.65					
	High school	44	43.55					
	Associate	12	48.33					
	Undergraduate	12	56.08					
Total	Primary school	5	48.00	4	2.183	0.702	-0.02	-
	Middle School	17	40.91					
	High school	44	44.03					
	Associate	12	47.38					
	Undergraduate	12	54.46					

* A graduate of master's degree education is not included in the analysis.

According to the results of the Mann Whitney U test conducted to determine which groups cause the difference (Table 7), it was concluded that career and work adaptability levels of those in 6-10 years of experience group were lower than the other groups in terms of the total of the scale, and the confidence, control, and cooperation dimensions. Calculated eta squared statistics show that the effect size is medium for the total of the scale and for the cooperation and control dimensions. On the other hand, the effect size is small for the confidence dimension.

The results of the Kruskal Wallis H test are shown in Table 8 to determine whether there is a significant difference among work

and career adaptability levels of care leavers according to educational level.

As seen in Table 8, there is no significant difference among work and career adaptability levels of care leavers according to educational level.

The results of the Mann Whitney U test are shown in Table 9 to determine whether there is a significant difference among work and career adaptability levels of care leavers according to marital status. Table 9 demonstrates that there is no significant difference among work and career adaptability levels of care leavers according to marital status.

Table 9. Mann Whitney U Test Results by Marital Status

Dimension	Marital Status	n	Mean of ranks	Sum of ranks	U	p	η^2
Confidence	Married	66	47.41	3,129.00	732,000	.407	0.01
	Single	25	42.28	1,057.00			
Control	Married	66	47.69	3,147.50	713,500	.316	0.01
	Single	25	41.54	1,038.50			
Cooperation	Married	66	47.57	3,139.50	721,500	.356	0.01
	Single	25	41.86	1,046.50			
Curiosity	Married	66	45.83	3,024.50	813,500	.918	0.00
	Single	25	46.46	1,161.50			
Concern	Married	66	45.00	2,970.00	759,000	.555	0.00
	Single	25	48.64	1,216.00			

Total	Married	66	46.97	3,100.00	761,000	.569	0.00
	Single	25	43.44	1,086.00			

The results of the t-test and Mann Whitney U test are shown in Table 10 to determine whether there is a significant difference among work and career adaptability levels of care leavers according to the type of job (janitor-civil servant). As seen in Table 10, while there was no significant difference in trust, control and curiosity

dimensions among work and career adaptability levels of care leavers according to the type of job, there was a significant difference in the cooperation and concern dimensions, in addition to the total of the scale. The work and career adaptability levels of care leavers working as a civil servant were higher than those working as a janitor in terms of cooperation and concern dimensions and the total of the scale.

Table 10. t- Test and Mann Whitney U Test Results by Job

Dimension	Job	n	\bar{X}	S	sd	t	p	η^2
Confidence	Janitor	37	30.6757	6.22742	89	-1.582	.117	0.03
	Civil Servant	54	32.5370	4.96673				
Dimension	Job	n	Mean of ranks	Sum of ranks		U	p	η^2
Control	Janitor	37	42.27	1,564.00		861,000	.260	0.01
	Civil Servant	54	48.56	2,622.00				
Cooperation	Janitor	37	38.77	1,434.50		731,500	.030*	0.05
	Civil Servant	54	50.95	2,751.50				
Curiosity	Janitor	37	41.76	1,545.00		842,000	.202	0.02
	Civil Servant	54	48.91	2,641.00				
Concern	Janitor	37	37.64	1,392.50		689,500	.012*	0.07
	Civil Servant	54	51.73	2,793.50				
Total	Janitor	37	39.42	1,458.50		755,500	.049*	0.04
	Civil Servant	54	50.51	2,727.50				

*p<.05

4. Discussion

In this research that was carried out in Amasya province of Turkey, it was aimed to determine and analyze the status of care leavers in work life and their work and career adaptability levels.

The majority of the research participants are male, and this is because of the fact that there are more boys than girls in care and a majority of those who leave at age 18 are male. For example, although the statistics published in recent years did not specify the number of male and female care leavers separately, there were a total of 10,045 children in Turkey, including 3,094 girls and 6,951 boys, in 109 orphanages in 2006 (Social Services and Child Protection Agency, 2006). Although approximately one-fourth of the care leavers in this study are primary and middle school graduates, almost half of them work as janitors.

Research findings also suggest that almost half of the care leavers are guarantors for someone else's bank loan. They may be

guarantor for reasons such as having a job under state security, willingness to help people, trusting people unconditionally, and not foreseeing the possibility of a negative situation arising.

According to research findings, it is understood that most of the care leavers are satisfied with their colleagues, workplaces, and managers. The rate of those who have frequent problems in the workplace is also very low. However, it can be said that there is a perception in society and public officials that the care leavers often experience problems in adaptation to the work life (Amasya Care Leavers' Associations, 2016; Hayat Sende Association, 2014). It is important to clarify how much these negative perceptions are based on facts. It is possible that a few negative examples are brought to the forefront with the effect of prejudices, and false generalizations can be made about care leavers.

As suggested by the research findings, the overall career and work adaptability levels of care leavers are at a good level, but the ability to act cooperatively is greater. The cooperation ability of care leavers between 18-25 years of age and 46 years of age is higher than

those between 26-35 and 36-45 years of age. Care leavers aged between 18-25 years of age are more likely to adapt to work and career than care leavers aged between 26-35 years of age, and those aged 46 years and more have more work and career adaptability than care leavers aged between 36-45 years of age. Although care leavers in Turkey become adults at the age of 18, they leave care at the ages of 19 and 20 because of completion of high school education. Therefore, they start their professional life in their 20s. Care leavers can be optimistic about work life and social life in the first years of employment. For this reason, they may encounter problems in work life and social life after several years, but not in the first years when they were introduced into work life. They can overcome these problems for a certain period of time and cope with them and become optimistic again. In other words, there is an optimistic period in which problems are not experienced between the ages of 18-25, another period in which problems are challenged with between the ages of 26-45, and a final period in which problems are dealt with and the optimistic point of view emerges again after 46 years of age. On the other hand, the difference between the levels of work and career adaptability by age groups may be due to the reasons for the protection of the participants. As it is known, the children were mainly taken under protection for reasons such as the death of parents and poverty (Elmacı, 2010). However, especially after the Child Protection Law was adopted in 2005, the number of children who were taken under protection due to neglect, abuse, and juvenile delinquency was higher. Hence, the reasons for the protection of the participants aged 46 years or more in this research group can be mostly orphanhood or poverty. Consequently, this group, which has not experienced any traumas such as abuse or abandonment, may have higher levels of work and career adaptability.

According to the research findings, generally, the work and career adaptability levels of those who have 6-10 years of experience are lower than the others in the confidence, control, and cooperation dimensions. Considering that care leavers start their work life at the 20s, it can be regarded that those who have 6-10 years of experience are usually in the 25-30 age range. Therefore, the fact the work and career adaptability levels of those in this experience group are lower than the others in the confidence, control, and cooperation dimensions can be because of the reasons explained in the previous paragraph.

Based on the research findings, the work and career adaptability levels of care leavers working as civil servants are higher than those working as a janitor in terms of the total of the scale, and the cooperation and concern dimensions. It is accepted that the working conditions and status of civil servants are more positive than janitors. Therefore, it is expected that the work and career adaptability levels of civil servants are high. A study (Cassarino-Perez et al., 2018) found out that education and gender are important factors affecting the employment of care leavers. Another research conducted by Okpych & Courtney (2014) shows that education is important in the employment of care leavers. In this research, education and gender were not found to be the factors that directly affect the work and career adaptability levels of care leavers. However, it can be claimed that the educational level affects employment as a civil servant or janitor in the public sector and thus indirectly affects the work and career adaptability.

5. Conclusion

Despite about half of care leavers having guaranteed someone else for a bank loan, less of them took a bank loan for someone else. Most of the care leavers are satisfied with their colleagues, workplaces,

and managers. The proportion who experiencing problems often and always in the workplace is quite low. Career and work adaptability levels of care leavers are at a good level, but the ability to act cooperatively is greater. The work and career adaptability levels of care leavers working as civil servants are higher than those working as a janitor. Age and seniority also affect career and work adaptability of care leavers.

References

- Amasya Care Leavers' Association. (2016). *İş'te ben projesi sonuç raporu [Me at work project final report]*. Amasya: Amasya Care Leavers' Association.
- Arnau-Sabatés, L., & Gilligan, R. (2015). What helps young care leavers to enter the world of work? Possible lessons learned from an exploratory study in Ireland and Catalonia. *Children and Youth Services Review*, 53, 185-191. doi:10.1016/j.childyouth.2015.03.027
- Bengtsson, M., Sjöblom, Y., & Öberg, P. (2018). Young care leavers' expectations of their future: A question of time horizon. *Child & Family Social Work*, 23(2), 188-195. doi: 10.1111/cfs.12399
- Buchanan, A. (1999). Are care leavers significantly dissatisfied and depressed in adult life? *Adoption & Fostering*, 23, 35-40. doi: https://doi.org/10.1177%2F030857599902300407
- Cassarino-Perez, L., Crous, G., Goemans, A., Montserrat, C., & Sarrieraa, J. C. (2018). From care to education and employment: A meta-analysis. *Children and Youth Services Review*, 95, 407-416. doi:10.1016/j.childyouth.2018.08.025
- Cassarino-Pereza, L., Crousb, G., Goemansc, A., & Montserratb, C. (2018). From care to education and employment: A meta-analysis. *Children and Youth Services Review*, 95, 407-416. doi:https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2018.08.025
- General Directorate of Children's Services (2020, April). *2019 Ekim - Kasım - Aralık E-Bülteni (October-Nowember-December E-Bulletin)* Retrieved from: https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/43903/ekim-kasim-aralik-e-bulten.pdf
- Cohen, J. (1992). A power primer. *Psychological Bulletin*, 112(1), 155-159.
- Ebberwein, C. A., Krieschok, T. S., Ulven, J. C., & Prosser, E. C. (2004). Voices in transition: Lessons on career adaptability. *The Career Development Quarterly*, 52(4), 292-308. doi: https://doi.org/10.1002/j.2161-0045.2004.tb00947.x
- Elmacı, D. (2010). Günümüzün yetim kalan kuruluşları: yetiştirme yurtları [Orphanages: Institutions left orphan nowadays]. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi [Journal of Turkish Educational Sciences]*, 8(4), 949-970.
- Ferguson, L. (2018). "Could an Increased Focus on Identity Development in the Provision of Children's Services Help Shape Positive Outcomes for Care Leavers?" A Literature Review. *Child Care in Practice*, 24(1), 76-91. doi:10.1080/13575279.2016.1199536
- Gilligan, R., & Arnau-Sabatés, L. (2017). The role of carers in supporting the progress of care leavers in the world of work.

- Child & Family Social Work, 22(2), 792-800. doi: <https://doi.org/10.1111/cfs.12297>
- Hayat Sende Association. (2018). *Korumadan ayrılan bireylerin istihdam olanaklarının değerlendirilmesi çalışması sonuç raporu [Assessment of employment opportunities of care leavers workshop final report]*. Ankara: Hayat Sende Association. Retrieved from <https://www.hayatsende.org/uploads/2018/4/17/bd8e174692bd1481ee1a7d4cea2cba48.pdf>
- Ibrahim, R. W., & Howe, D. (2011). The experience of Jordanian care leavers making the transition from residential care to adulthood: The influence of a patriarchal and collectivist culture. *Children and Youth Services Review*, 33, 2469-2474. doi: 10.1016/j.chilyouth.2011.08.019
- Kaya, Ç., Akın, A., Sarıçam, H., & Uğur, E. (2014). Turkish version of the career and work adaptability questionnaire (CWAQ): Validity and reliability study. *e-International Journal of Educational Research [e-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi]*, 76-87. doi:<http://dx.doi.org/10.19160/e-ijer.64074>
- Malvaso, C., Delfabbro, P., Hackett, L., & Mills, H. (2016). Service approaches to young people with complex needs leaving out-of-home care. *Child Care in Practice*, 22(2), 128-147. doi:10.1080/13575279.2015.1118016
- MFSP. (2013). *Monitoring and guidance for young people (care leavers)*. Ankara: Ministry of Family and Social Policies.
- MFSP. (2014). *2013 yılı faaliyet raporu [2013 activity report]*. Ankara: Ministry of Family and Social Policies.
- MFSP. (2015). *2014 yılı faaliyet raporu [2014 activity report]*. Ankara: Ministry of Family and Social Policies.
- MFSP. (2016a). *2015 yılı faaliyet raporu [2015 activity report]*. Ankara: A Ministry of Family and Social Policies.
- MFSP. (2016b). *Using the right to employment recognized under the social services law and after-care guidance services*. Ankara: Ministry of Family and Social Policies.
- Nota, L., Ginevra, M. C., & Soresi, S. (2012). The career and work adaptability questionnaire (CWAQ): A first contribution to its validation. *Journal of Adolescence*, 35(6), 1557-1569. doi:10.1016/j.adolescence.2012.06.004
- Okpych, N. J., & MarkE.Courtney. (2014). Does education pay for youth formerly in foster care? Comparison of employment outcomes with a national sample. *Children and Youth Services Review*, 43, 18-28. doi:10.1016/j.chilyouth.2014.04.013
- Özdamar, K. (2013). *Modern Bilimsel Araştırma Yöntemleri [Modern Scientific Research Methods]*. Eskişehir: Nisan Kitabevi.
- Polat, M. (2017). Eğitim fakültesi ve pedagojik formasyon eğitimi sertifikası programı öğrencilerinin iş ve meslek hayatına uyum düzeylerinin incelenmesi [Examination of the career and work adaptability levels of education faculty students and pedagogical formation education certificate programme students]. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi [Journal of Higher Education and Science]*, 305-311. doi:10.5961/jhes.2017.209
- Savickas, M. L. (1997). Career adaptability: Integrative construct for life- span, life- space theory. *The Career Development Quarterly*, 45, 247- 259. doi: <https://doi.org/10.1002/j.2161-0045.1997.tb00469.x>
- Savickas, M. L., & Porfeli, E. J. (2012). Career Adapt-abilities scale: Construction, reliability, and measurement equivalence across 13 countries. *Journal of Vocational Behavior*, 80(3), 661-673. doi: <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2012.01.011>
- Social Services and Child Protection Agency. (2006). *Sizsiz olmaz var mısınız? [It is not possible without you, are you in?]* Ankara: Social Services and Child Protection Agency.
- Stein, M. (2006). Research review: Young people leaving care. *Child and Family Social Work*, 11, 273-279. doi: <https://doi.org/10.1111/j.1365-2206.2006.00439.x>
- Wade, J., & Dixon, J. (2006). Making a home, finding a job: investigating early housing and employment outcomes for young people leaving care. *Child and Family Social Work*, 11, 199-208. doi: <https://doi.org/10.1111/j.1365-2206.2006.00428.x>

Cinsel İstismara Maruz Kalmış Çocuklar Üzerine Bir Değerlendirme

İslam AKÇE^{1,*}, Hüseyin DOĞAN²

¹ Öğretim Görevlisi - Mardin Artuklu Üniversitesi, Midyat MYO Sosyal Hizmet Bölümü Artuklu, Mardin, Türkiye - ORCID: 0000-0003-2020-5436.

² Öğretim Görevlisi - Muş Alparslan Üniversitesi, Bulanık MYO, Sosyal Hizmet ve Danışmanlık Bölümü, Muş, Türkiye - ORCID ID: 0000-0002-0375-8437.

Sosyal Çalışma Dergisi (2020) 4 (1), 12-20

Copyright © 2020 İZU

YAYIN BİLGİSİ	ÖZ
<p>Yayın geçmişi: Gönderilen tarih: 15 Nisan 2020 Kabul tarihi: 25 Mayıs 2020 Yayınlanma tarihi: 01 Haziran 2020</p> <p>Anahtar kelimeler:</p> <p>Cinsel istismar Çocuk Sosyal hizmet Risk faktörü</p> <p>Key Words:</p> <p>Sexual abuse Child Social work Risk faktor</p>	<p>Çocuk cinsel istismarı ülkemizde ve dünyada gün geçtikçe artan bir eğilim göstermektedir. Bu durum çocuklara yönelik çalışmalar yapan disiplinlerin göz ardı etmemesi gereken bir gerçekliktir. Çocuğun yüksek yararı misyonu ile hareket eden sosyal hizmet mesleği bu disiplinlerden bir tanesidir. Bu çerçevede araştırmanın amacı; Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2014-2017 ham veri seti kapsamında çocuklara yönelik cinsel istismarın boyutlarını ve istismara etki eden risk faktörlerini sosyal hizmet disiplini bakış açısıyla analiz etmektir. Betimsel analizler SPSS v.22 paket programı ile analiz edilmiştir. Elde edilen veriler; yaş, cinsiyet, eğitim, ikametgah ve birlikte yaşanılan kişi/yer gibi sosyodemografik özelliklerin çocukların cinsel istismara maruz kalmasında birer risk faktörü olduğunu göstermektedir. Bu risk faktörlerinin olası sonuçlarına karşı mikro, mezo ve makro boyutlarda koruyucu ve önleyici uygulamaların yapılması elzemdir.</p> <p>ABSTRACT</p> <p>Child sexual abuse is increasing day by day in our country and in the world. This is an imperative that disciplines carrying out studies for children should not be ignored. The social work profession, acting with the mission of the best interests of the child, is one of these disciplines. In this context, the aim of the research; Turkey Statistical Institute (TSI) data set from 2014 to 2017 covered by the size of the raw sexual abuse of children and the impact of abuse is to analyze the risk factors for social work discipline point of view. Descriptive analyzes were analyzed with SPSS v.22 package program. Findings show that sociodemographic characteristics such as age, gender, education, residence and co-person / location are risk factors for sexual abuse of children. It is essential to carry out protective and preventive applications in micro, mezo and macro dimensions against the possible consequences of these risk factors.</p>

1. Giriş

Çocuklar üzerinde yaşamları boyunca derin izler bırakan, tespit edilmesi diğer istismar türlerine oranla daha zor olan çocuğun cinsel istismarı ülkemizde ve dünyada artan bir grafik göstermektedir. Birleşmiş Milletler Dünya Çocuk Hakları Sözleşmesine göre 18 yaşını doldurmamış her birey çocuk olarak tanımlanmaktadır (BM, 2007). Cinsel istismar, cinsel dürtülerin tatmin edilmesi amacıyla; güç, güven ve otoritenin kötüye kullanılması ile çocuğun cinsel eylem ve davranışa maruz bırakılmasıdır (Kara, Biçer ve Gökalp, 2004, s. 51). Çocuğun cinsel istismarı genel olarak toplumlarda, dinlerde ve kültürlerde reddedilen, devletler tarafından suç kapsamına giren davranışlardan biri olarak görülmektedir. Çocuğun cinsel gelişimini tamamlamamış olması, ayırt etme yeteneğinin gelişmemiş olması, dezavantajlı konumda olması gibi sebeplerle kısa ve uzun dönemde ağır travmalar yaşamasına sebep olan cinsel istismar engellenmesi gereken önemli bir halk sağlığı sorunudur.

Dolayısıyla söz konusu durumla ilgili iyileştirici, önleyici, koruyucu faaliyetlerin ve akademik çalışmaların yapılması hususu önem arz etmektedir. Çocuğun cinsel istismarı, sosyal hizmet mesleğinin odak noktalarından birini oluşturmaktadır. Sosyal hizmet mesleği çocuğu ve çocuğu çevreleyen tüm sistemleri soruna dahil ederek mikro, mezo, makro boyutlarda bütüncül bir yaklaşımla konuyu ele almaktadır.

Bu çalışmada cinsel istismarın etkileri ve çocuklar bazındaki risk faktörleri değerlendirilecek, çocuklara yönelik cinsel istismarla ilgili kavramsal bir çerçeve çizilecek, ardından Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ham veri setinden elde edilen bulgular kapsamında sosyal hizmet mesleği perspektifi ile sonuç ve önerilere yer verilecektir. Çalışmada temel olarak bazı risk faktörlerinin (yaş, cinsiyet, eğitim, daimi ikametgah ve birlikte yaşanan kişi veya yer) çocukların cinsel istismara uğramasında etkili olup olmadığı üzerinde durulacaktır.

*Sorumlu yazar e-mail adresi: islamakce@artuklu.edu.tr

1.1. Çocukların Cinsel İstismarı

Cinsel istismar, “bir çocuk ve bir yetişkin arasında ya da bir çocuk ile başka bir çocuk arasında güven, güç ya da sorumluluk ilişkisi içinde, diğer kişinin ihtiyaçlarını tatmin etmek ya da karşılık olarak yapılan aktivite” olarak açıklanmaktadır (DSÖ Raporu, 2002).

Çocuğun cinsel istismarında göz ardı edilen önemli noktalardan biri istismarın sadece temas şeklinde olduğu görüşüdür. Cinsel istismar yalnızca cinsel ilişkiyi değil ayrıca ağız veya genital temas, kötü dokunma, okşama, teşhir ve pornografik görsellerin izlenmesi veya çekilmesi gibi çok yönlü eylemleri içeren davranışlar örüntüsüdür. Davranışın istismar kavramı altında değerlendirilmesinin temel nedeni aradaki yaş ve güç farkının olması ile söz konusu davranışın haz amacına hizmet etmesidir. Ayrıca istismarın çocuk üzerindeki kısa ve uzun dönem etkileri göz ardı edilerek çocuğun cinsel obje olarak kullanılması bu nedenlerden bir tanesidir (Finkelhor, 1986, s.110; Tıraşçı ve Gören, 2007, s.72).

Zastrow ve Ashman (2014)’ a göre çocuk cinsel istismarı “bir çocukla rızası dışında ya da rızasını veremediği durumlarda gerçekleşen bir çocukla bir yetişkin arasındaki herhangi bir cinsel etkinliktir (s.328).” Çocuğa yönelik eylemin cinsel istismar kapsamında değerlendirilmesi için; failin cinsel yönden tatmin olması amacı gütmemesi, otoriter bir gücün söz konusu olması, temasın olması/olmaması, salt cinsel etkinliğin (rıza dayalı olsun veya olmasın) gerçekleşmesi gibi etkenler belirleyici olmaktadır. Cinsel istismar, aile üyeleri veya çocuğa bakmakla yükümlü birisi tarafından gerçekleştirilmesi durumunda ise istismarın başka bir boyutu olan “aile içi cinsel istismar (ensest)” olarak ele alınır (Zasrow, 2015, s.293).

1.2. Aile İçi Cinsel İstismar (Ensest)

Literatürde aile içi cinsel istismarla ilgili kullanılan birçok tanımlama bulunmaktadır. Aile içinde çocuğa yönelik yapılan her türlü cinsel eylem aile içi cinsel istismar kavramı altında değerlendirilebilmektedir. Aile içi cinsel istismar, cinsel istismarın özel bir biçimi olup birbirleriyle evli olmayan aile üyeleri arasındaki sözlü, sözsüz, fiziksel ve görsel eylemler olarak tanımlanmaktadır (Justice, 1979, s.26). Aile içi cinsel istismar çoğunlukla birincil derecede akrabalar (öz anne, öz baba, öz kardeş vs.) tarafından gerçekleştirilmektedir (Yiğit, 2005, s.91). Fakat temel ölçüt kan bağı olmayıp; üvey anne, üvey çocuk veya üvey baba gibi aralarında kan bağı bulunmayan aile üyeleri arasındaki cinsel etkileşim de aile içi cinsel istismar olarak değerlendirilmektedir (Bozbeyoğlu ve Koyuncu, 2010, s.10).

Cinsel istismar vakaları içerisindeki aile içi cinsel istismar oranları hem ülkemizde hem de dünyada azımsanmayacak niceliktedir. Yapılan araştırmaların bir çoğunda çocuklara yönelik cinsel istismarın aile dışındaki üyeler tarafından gerçekleştirildiği kadar aile içindeki üyeler tarafından da gerçekleştirildiği bulgulanmaktadır (Gencer vd. 2016, s.58; Dönmez vd., 2014, s.46; Öncü, Kurt, Esenay, Özer, 2012, s. 131).

Ülkemizde çocuklara yönelik cinsel istismarın; aile içinde saklanması, ilgili mercilere aktarılmaması, gerekli kayıtların yapılamaması gibi nedenlerden dolayı nicel verilerine ulaşmak güçtür (Bozbeyoğlu ve Koyuncu, 2010, s.6). Ulusal literatürde cinsel istismar ile ilgili kapsamlı verilerin sunulduğu Türkiye’ de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması (2015) ‘ nda kadınların çocukluk dönemlerinde cinsel istismara maruz kalma sıklığı incelenmiştir. Bu araştırmanın bulgularına göre; Türkiye’ de kadınların %8.9’ u 15 yaşından önce cinsel istismara maruz kalmıştır. Çalışmaya dahil edilen kadınların %38’ i “yabancı kişiler” tarafından, %15’ i ise

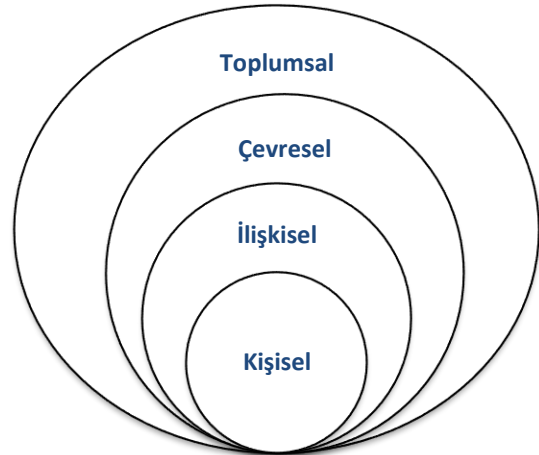
“tamdıklar (aile üyeleri)” tarafından çocukluk döneminde cinsel istismara maruz kalmıştır. Aile üyelerinin cinsel istismarı incelendiğinde; %4 dayı, %2 amca ve %2 ağabey ilk sıralarda yer almaktadır (s.115).

Aile içi cinsel istismar genellikle çocuğun kaldığı evde gerçekleşmektedir. Çocuklar çoğu zaman psikolojik olarak etki altına alınarak cinsel ilişkiye maruz bırakılmaktadır. Aile içi cinsel istismar bebeklik döneminden başlayıp yetişkinliğe kadar devam eden süreçte gerçekleşebilmektedir (Zastrow ve Ashman, 2014, s. 294). Fakat çocuklar, ortaya çıkaracağı olası sonuçları ve korkuları nedeniyle uğradıkları cinsel istismardan genellikle başka bireylere bahsetmemektedir. Bu durum cinsel istismarın önlenmesi ve sessiz kalan çocukların sesi olunması açısından risk faktörlerinin belirlenmesi gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır.

1.3. Çocukların Cinsel İstismarı ve Risk Faktörleri

Çocukların karşı karşıya kaldıkları sorunların çözümünde sosyal hizmet mesleği odak noktasını risk temelli uygulamalara çevirmiştir (Yolcuoğlu, 2010, s.76). Dolayısıyla cinsel istismarı önlenmesi çalışmalarının daha fonksiyonel olması açısından öncelikle risk etmenlerinin belirlenmesi gerekmektedir. Dünya Sağlık Örgütü (2016)’ ne göre bu risk faktörleri dört başlık altında incelenebilmektedir (Şekil 1.). Kişisel etkenlerden kaynaklanan düzey; yaş, cinsiyet gibi biyolojik özelliklerden oluşmaktadır. İlişkisel düzeyde; aile veya yakın sosyal ilişkileri (yakın arkadaş, akraba) incelenmektedir. Çevresel düzeyde; sosyal ilişkilerin meydana geldiği (kalınan yer, mahalle, okul vs.) özellikler ile ilgilenilmektedir. Toplumsal düzeyde ise ihmal ve istismara neden olan makro boyutlar incelenmektedir.

Şekil 1.Risk Faktörleri

Çocukların ihmal ve istismarında aileden aileye, toplumdan topluma değişen birçok etken söz konusu olabilmektedir. Çocuklar açısından değerlendirildiğinde bunlar; erken doğum, kronik hastalıklar, antisosyal arkadaş çevresi, davranış bozuklukları, engellilik vs. gibi nedenlerdir. Aile bazlı değerlendirildiğinde; depresyon, yoksulluk, şiddet, aile yapısı, ayrımcılık, madde bağımlılığı vs. gibi nedenler görülmektedir (Coll ve Magnuson, 2000; Garbarina ve Ganzel, 2000; Osofsky ve Thomson, 2000; akt.; Yolcuoğlu 2010, s.77).

Sheafor ve Horejsi (2012) ise çocuklara yönelik risk faktörlerini üçe (çocukla ilgili faktörler, ebeveyn/bakıcı ile ilgili faktörler ve çevresel faktörler) ayırmaktadır. Çocuklarla ilgili risk faktörlerini; cinsiyet, yaş, hastalık, engellilik, daha önce istismara maruz kalma, çocukla olan iletişim olarak belirtmektedir. Ebeveyn/ bakıcı ile ilgili risk faktörlerini; hastalık, aile içi şiddet, ihmal istismar geçmişi, öfke, stres vs. olarak belirtmiştir. Çevresel risk faktörlerini ise evin

durumu ve ailenin sosyal bakımdan izole edilmesi olarak tanımlanmaktadır (s.326).

Zastrow (2015) ise çocukların cinsel istismarında etkili olan risk faktörlerinden biri olan cinsiyet üzerinde durmaktadır. Buna göre kız çocuklarının erkek çocuklara oranla cinsel istismarının daha yaygın olduğu algısının değiştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir (s.293). Bu görüşü destekleyen ve cinsel nitelikteki suçlular üzerinde yapılan bir araştırmada kız çocukların %1,3' ü, erkek çocuklarının ise %4,4' ü cinsel istismara maruz kalmaktadır (Abel vd., 1987, s. 17). Fakat çoğu araştırma kız çocuklarının erkek çocuklarına oranla cinsel istismara daha fazla maruz kaldığını ifade etmektedir (Ertur ve Yayıcı, 2011, s. 201; Çöpür vd., 2012, s. 48; Yakut ve Korkmaz, 2013, s. 1631; Putnam ve Trickett, 1993, s. 89).

Literatürdeki çalışmalarda sıklıkla üzerinde durulan bir diğer risk faktörü ise yaştır. Cinsel istismar mağduru çocuklarla yapılan çalışmalarda ortalama yaşın genellikle hem erkeklerde hem de kızlarda 10-15 yaş arasında olduğu belirtilmektedir (İmren vd., 2015: 12; Dönmez vd., 2014, s. 45; Erdoğan vd., 2011, s. 56; Şimşek ve Gençoğlu, 2014, s. 168).

Çocukların cinsel istismara maruz kalmalarında mikro, mezo ve makro boyutlarda birçok risk faktörünün olduğu söylenebilir. Bu risk faktörleri çocukla, aileyle, politikalarla, eğitimle, sosyoekonomik veya psikososyal nedenlerle ilgili olabilmektedir. Fakat sebebi her ne olursa olsun cinsel istismar çocukları kısa ve uzun dönemde olumsuz yönde etkileyen, toplum sağlığını tehdit eden ve önlenmesi gereken bir gerçekliktir.

1.41. Çocuklarda Cinsel İstismarın Kısa ve Uzun Dönemli Etkileri

Çocukluk döneminde meydana gelen olumsuz hayat tecrübeleri hem kısa hem uzun süreçte çocuklar üzerinde olumsuz bir takım biyopsikososyal etkiler bırakmaktadır (Neigh, Gillespie ve Nemeroff, 2009, s.393; Tat ve Öztürk, 2019, s. 366). Bu etkiler ilerleyen dönemlerde olumsuz geri dönüşler biçiminde çocuğun, ailenin ve toplumun sosyal işlevselliğine ve halk sağlığına etki ederek kendini göstermektedir. Dolayısıyla bu etkilerin asgari seviyede tutulması için gerekli koruyucu ve önleyici faktörlerin uygulanması gerekliliği tekrardan ortaya çıkmaktadır.

Kısa dönemli etkiler istismarın hemen ardından meydana gelen, kronik olmayan ve yaş faktörü ile ilintili akut etkilerdir (Bulut, 2016, s.146). Yapılan birçok çalışmada cinsel istismarın çocuklar üzerinde etkisi incelenmiş ve anlamlı sonuçlar elde edilmiştir. Bu çalışmalardan bazılarında cinsel istismara maruz kalan çocuklarda kısa dönemde anksiyete, insomnia, somatizasyon, amnezi, uyurgezerlik ve çeşitli fobiler ortaya çıktığı saptanmıştır (Portegijs, Jeuken, Horst, Kraan, Knnotnerus, 1996, s. 4; Güleç, Topaloğlu, Ünsal, Altıntaş, 2012, s. 124; Tıraşçı ve Gören, 2007, s. 72).

Cinsel istismar sonrası kısa dönemde ortaya çıkan psikiyatrik etkileri araştıran başka bir çalışmada çocukların büyük bir çoğunluğunun psikiyatrik tanısının olduğu; bu tanılar arasında en fazla TSSB (travma sonrası stres bozukluğu) ve depresyonun yer aldığı, kızlar ve erkekler arasında kısa dönem etkiler göz önüne alındığında anlamlı bir farklılığın olmadığı saptanmıştır (Dönmez vd., 2014, s. 45). Fakat bazı araştırmalar bu tür semptomların kız çocukları üzerinde daha fazla etkili olduğu ve bu etkinin kız çocuklarının daha fazla istismara maruz kalmasıyla açıklanabildiğini ifade etmektedir (Çeçen, 2007, s.15). Ayrıca bu çocukların bireylerarası iletişim güçlükleri ile karşılaştığı ve sosyal çevresinde ilişkilerini devam ettiremediği ortaya konmaktadır (Güleç vd., 2012, s.125; Alpaslan, 2014, s. 197). Bunun yanı sıra başka bir çalışmada cinsel istismarın

çocuklarda nevroitik ve cinsel bozukluklara, TSSB' ye, kişilik ve yeme bozukluklarına sebep olduğu ifade edilmektedir (Beitchman, Zucker, Hood, DaCosta, Akman, Cassavia, 1992, s.109).

Cinsel istismarın uzun dönem etkileri, kısa dönem etkilerinin kronikleşerek daha sonraki süreçlerde ortaya çıkması ile kendini göstermektedir (Alpaslan, 2014, s.199). Yapılan prospektif bir çalışma neticesinde; cinsel istismarın akademik başarıyı düşürdüğü, çocuğu ilerleyen zamanlarda ekonomik olarak olumsuz etkilediği ve vasıfsız birey haline dönüştürdüğü saptanmıştır. Yine aynı çalışmada istismarın uzun vadede bireyin akıl sağlığına, fiziksel ve cinsel sağlığına olumsuz etkileri ortaya konmaktadır. Ayrıca maruz kalınan istismar neticesinde istenmeyen gebelikler kısa vadede oluşabilmekte ve uzun vadede çocuğu, aileyi hatta toplumu olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Foto-Özdemir vd., 2012, s.338).

Çocukluk döneminde maruz kalınan cinsel istismarın bireylerin yaşamlarının ilerleyen dönemlerinde madde kullanımı, alkol ve intihar girişimi gibi davranışlar üzerinde etkisinin olduğu bilinmektedir (Kaplan, Pelcovitz, Labruna, 1999, s.7; Bulut, 2016, s.146). Zastrow ve Ashman (2014)' a göre cinsel istismarın mağdur çocuk üzerinde bıraktığı uzun dönemli etkinin yetişkinlikte daha ciddi sorunlara yol açan beş faktörü bulunmaktadır. Bu faktörler faille olan daha yakın ilişki, istismarın süresi, güç kullanımı ve yoğunluğu, sosyal destek azlığı ve mağdurun baş etme kabiliyetinin olmamasıdır (s.328).

Özetle cinsel istismara maruz kalan çocuklarda kısa ve uzun dönemde ortaya çıkan etkileri; fiziksel, psikolojik, bilişsel ve davranışsal etkiler olarak sınıflandırabiliriz. Fiziksel etkiler, çocuğun basit şekilde yaralanmasından ölümüne sebebiyet verecek düzeye kadar gelişebilmektedir. Psikolojik etkiler, çocuğun kendisine verilen değerini azaldığını hissetmesinden ağır psikolojik rahatsızlıklara kadar ilerleyebilmektedir. Bilişsel etkiler, dikkat eksikliği ve öğrenme bozukluğundan ağır nörolojik hasarlara kadar varabilmektedir. Davranışsal etkiler ise, sosyal alanlarda iletişimsizlikten şiddet, suç ve intihara kadar varan etkilere neden olabilmektedir (Zastrow, 2015, s.275).

1.5. Çocuk Cinsel İstismarı ve Sosyal Hizmet

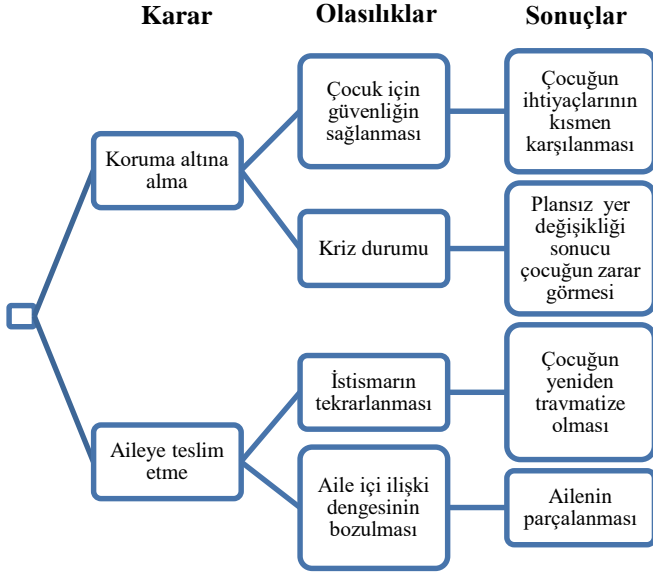
Çocuklar insanlık var olduğundan beri ihmal ve istismara maruz bırakılmıştır. Fakat bunun bir sorun olarak görülmesi bir asırlık sürece dayanmaktadır. Çocuklarla sosyal hizmet kavramı 1909 yılında suça sürüklenen çocuklar için kurulan mahkemelerde sosyal hizmet uzmanlarının çalışmaya başlamasından; günümüzde mikro, mezo, makro düzeylerde çocuklar ve aileleri ile etkin çalışmaya değin bir tarihsel sürece sahiptir (Webb, 2011, s.47). Ülkemizde ise yapılan çalışmalara ve hizmet veren kuruluşlara bakıldığında söz konusu durumun yeni sayılabilecek nitelikte olduğu söylenebilmektedir. Türkiye' de çocuk alanında yaklaşık 70 yıldır hizmet veren gerek alandaki gerekse de akademideki en önemli disiplinlerden biri sosyal hizmet disiplindir. Sosyal hizmet uzmanları uygulama içinde kullandığı bilgi ve beceri temelinde çocuk istismarının engellenmesine yönelik koruyucu ve önleyici faaliyetlerde bulunarak "çocuğun yüksek yararı" misyonu ile hareket etmektedir.

Çocuğa cinsel istismar tanısının konulabilmesi için ilk adım şüphedir (Sağlam, 2016, s. 28). Çocuklarla çalışan tüm profesyoneller gibi sosyal hizmet uzmanının da istismar şüphesi bulunan durumlarda gerekli dinamikleri harekete geçirmek hem yasal hem etik hem de vicdani sorumluluğu altında bulunmaktadır.

Ulusal ve uluslar arası kanunlara dayanan (Bilgin, 2015, s.36) cinsel istismara yönelik sosyal hizmet müdahaleleri; mikro (mağdur

çocuk), mezzo (mağdur çocuğun ailesi) ve kurumsal düzeylerde gerçekleştirilmektedir. Bu müdahalelerde; sorun geneli bir yaklaşımla ele alınarak yalnızca soruna değil ilintili olduğu tüm sistemlere (özellikle aile) ve aralarındaki ilişkiye odaklanmaktadır. Genelci yaklaşımda birey çevresi içinde değerlendirilmektedir (Yolcuoğlu, 2010, s.80).

Şekil 2. Karar Alma Süreci ve Olası Sonuçlar

(O'Sullivan 1999; Aleml 1996; Akt. Uluocak ve Çoban)

Sosyal hizmet uzmanı istismar mağduru çocukla çalışırken en doğru kararı verebilmek ve oluşabilecek riskleri göz önünde bulundurabilmek adına Şekil 2' de gösterilen üç aşamalı karar alma sürecinden geçmektedir. Bunlar; karar noktası, olasılıklar ve sonuçlar olarak sınıflandırılmıştır (O'Sullivan, 1999; Aleml 1996; Akt. Uluocak ve Çoban, 2011, s.169). Bu sınıflandırmaya göre çocuklarla çalışan sosyal hizmet uzmanları alacağı kararı ve bu kararın beraberinde getireceği muhtemel sonuçlara yönelik detaylı bir şekilde düşünmesi gerekmektedir. Çocuğun yüksek yararı için ortaya çıkacak olumlu ve olumsuz sonuçlarla ilgili gerçekçi ve uygulanabilir tespitlerde bulunarak en iyi kararı verme sorumluluğunu yerine getirmelidir (Uluocak ve Çoban, 2011, s.170).

Cinsel istismar mağduru çocuklarla yapılan görüşmelerde sosyal hizmet uzmanının rolleri ve hedefleri bulunmaktadır. Çocukla güven ilişkisini kurmak, mağdurun öfkesini yansıtmasını sağlamak, çocuğun özgül tedavi gereksinimlerini sağlamak ve aile ile çalışmak bu roller arasında bulunmaktadır (Zastrow ve Ashman, 2014, s. 333-334).

2. Yöntem

Araştırma Türkiye' deki çocuklara yönelik cinsel istismarı bazı değişkenlerle beraber değerlendirmeyi amaçlayan betimsel bir araştırmadır. Betimsel araştırmalar, mevcut durum veya koşulları tam ve dikkatli bir şekilde açıklamayı amaçlayan araştırmalardır (Krysyk ve Finn, 2015, s. 398).

2.1. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini ülkemizde 2014, 2015, 2016 ve 2017 yılları arasında suç mağduru olmuş çocuklar oluşturmaktadır. Bu evren çok geniş ve dağınık olduğundan örneklem çerçevesinde ele alınması küme örnekleme modeli kullanılarak yapılmıştır. Küme örnekleme modelinde yığınlardan oluşan veriler tabakalara ayrılarak değerlendirilmektedir (Krysyk ve Finn, 2015, s. 271). Bu

araştırmanın örneklemini 2014, 2015, 2016 ve 2017 yılları arasında ülkemizde cinsel istismara maruz kalmış çocuklar oluşturmaktadır. Araştırma örnekleminde toplam 59.284 çocuk bulunmaktadır.

2.2. Veri Toplama Araçları

Araştırma kapsamında kullanılan ham veri seti TÜİK' ten alınan 2014, 2015, 2016 ve 2017 yıllarında "güvenlik birimine gelen veya getirilen çocuk istatistikleri" arasından "suç mağduru çocuklar" bölümünden "cinsel suçlar" filtrelenerek elde edilmiştir. Araştırmada bağımsız değişkenler yaş, cinsiyet, eğitim, daimi ikametgah yeri ve birlikte yaşadığı kişi/yer gibi faktörler olmuştur. Bu faktörler yıl bazlı analiz edilmiştir. Değişkenlerin betimsel analizleri (ortalama ve standart sapma) SPSS v.22 paket programı ile hesaplanmıştır.

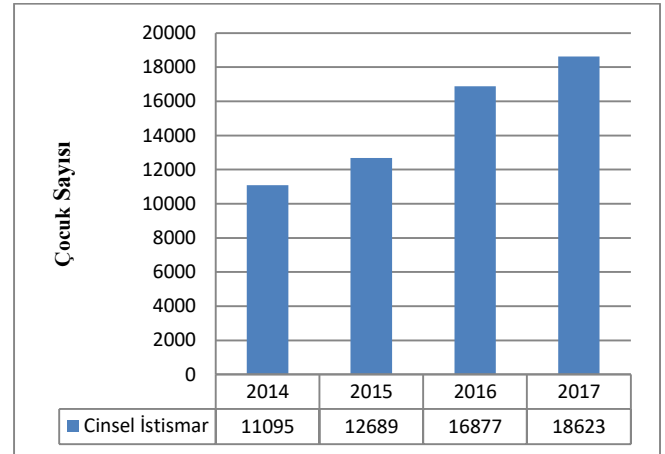
2.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışmanın sınırlılıklarından biri araştırma yapılırken 2014-2017 yılları arasındaki verilerin ele alınmasıdır. Araştırmada bu tarihlerin baz alınmasının sebebi TÜİK' in verilerinin bu yılları kapsamı olmuştur. Araştırmanın sadece ülkemizi ele alarak yapılması da sınırlılıklardan biridir. Çocukların cinsel istismarında risk faktörlerinin ele alındığı bu çalışmada yalnızca belirli dinamikler üzerinde durulmuştur.

3. Bulgular ve Tartışma

Bu araştırmada TÜİK veri setinden elde edilen ve adli birimlere gelen veya getirilen cinsel suç mağduru çocuklar; yıl, cinsiyet, yaş, eğitim durumu, birlikte yaşanan kişiler veya yer ile daimi ikametgah dağılımları gibi bağımsız değişkenler üzerinden değerlendirilerek birtakım bulgular elde edilmiştir.

Grafik 1. Çocukların cinsel istismarının yıllara göre dağılımı

N=59284, \bar{x} =14821, S= 3517,14

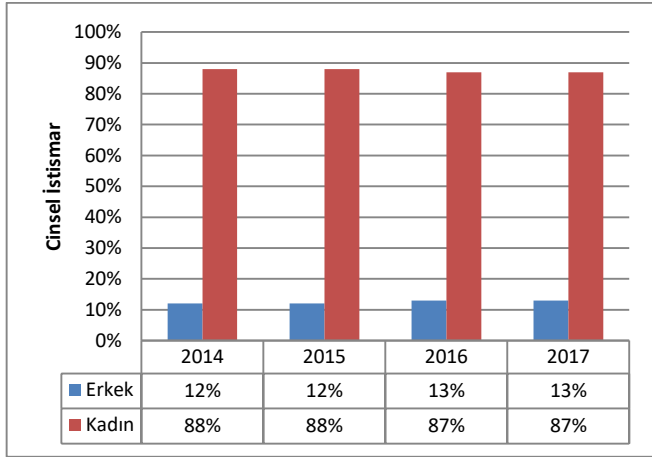
TÜİK verilerin göre 2014 yılında 11095, 2015 yılında 12689, 2016 yılında 16877 ve 2017 yılında 18623 çocuk cinsel istismar maruz bırakılmıştır. Grafik 1.' e bakıldığında 2014 yılından 2017 yılına çocuklara yönelik cinsel istismar düzenli bir artış göstermektedir. Dolayısıyla gün geçtikçe çocuklara yönelik cinsel istismarın niceliksel olarak arttığından söz etmek mümkündür.

Yapılan bir araştırmada 1998-2018 yılları arasında Isparta, Muğla, Kayseri, Düzce, Kocaeli, Eskişehir, Trabzon, Malatya, Bursa, Gaziantep ve belirtilmeyen iki bölgede yapılan 15 araştırma retrospektif olarak derlenerek çocuk cinsel istismarının sıklığına değinilmiştir. Bu araştırmaya göre söz konusu yıllar arasında ülkemizde cinsel istismara uğradığı için adli tıp değerlendirmesine

tabi tutulan 1939 çocuk bulunmaktadır (Güneş-Aslan, 2020, s.51).

Çocukların cinsel istismarının sıklığına yönelik araştırmaların bazılarında ise cinsel istismar olgularının büyük oranda gizli kaldığı, bu olguların en fazla %10 ile %15' i oranında gün yüzüne çıktığı ve yetkili mercilere itikalettiği ifade edilmektedir (Yates, 1997, s.703; Çeçen 2007, s.4). Ortaya çıkmayan cinsel istismar vakalarının oranı göz önüne alındığında durumun ciddiyeti daha büyük boyutlara ulaşmaktadır. Bu durum artan vakalara karşı alınması gereken koruyucu ve önleyici faaliyetlerin önemini bir kez daha hissettirmektedir.

Grafik 2. Çocukların cinsel istismarının cinsiyete göre dağılımı

Erkek \bar{x} = 1866,5
S = 515,03

Kadın \bar{x} = 12954,5
S = 3006,18

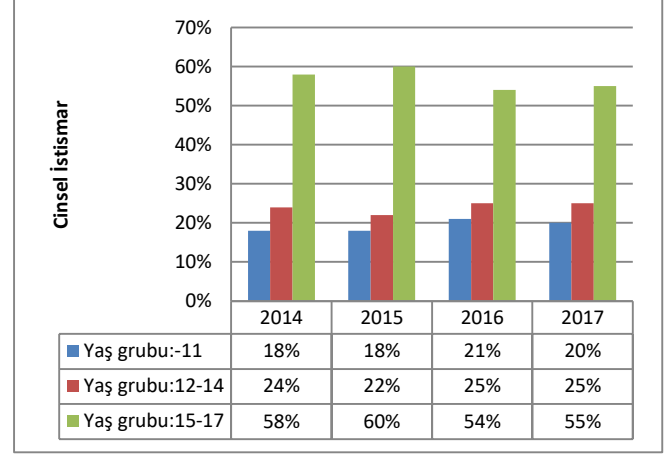
TÜİK' e göre 2014 yılında 1377 erkek, 9718 kız, 2015 yılında 1478 erkek, 11211 kız, 2016 yılında 2206 erkek, 14671 kız, 2017 yılında ise 2405 erkek, 16218 kız çocuğu cinsel istismara maruz kalmıştır. Grafik 2.' ye göre 2014-2015 yıllarında cinsel istismara maruz kalan çocukların %12' si erkek iken, %88' i kız çocuğudur. 2016-2017 yıllarında ise bu oran %13 erkek, % 87 kız çocuğundan oluşmaktadır. Grafik 2' deki dağılıma bakıldığında çocukların istismara maruz kalmasında cinsiyetin çok önemli bir faktör olduğu, kız çocuklarının erkek çocuklarına göre çok büyük oranda cinsel istismara maruz kaldığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla kızların erkeklere oranla daha büyük risk altında olduğunu söylemek mümkündür.

Ulusal literatürde yer alan birçok çalışmada yaşı küçük çocukların cinsel istismarında önemli bir risk faktörü olduğu ve genellikle kız çocuklarının erkek çocuklara oranla daha fazla cinsel istismara maruz kaldığı belirtilmektedir. Güneş-Aslan (2020) adli olgular çerçevesinde yaptığı bir araştırmada cinsel istismara maruz kalan kız çocuklarının oranının yaklaşık %79, erkek çocukların oranının ise %21 olduğunu tespit etmiştir (s.51). Adli olguların, sosyodemografik ve klinik özellikleri ile geriye dönük olarak değerlendirildiği başka bir araştırmada; 523 çocuk arasından 208 çocuğun cinsel istismara maruz kaldığı, bu çocuklardan %75' inin kız çocuğu olduğu saptanmıştır (Sertdemir vd., 2020, s.29). Ülkemizde yapılan başka bir çalışmada cinsel istismara uğrayan kız çocuklarının oranının %84.6, erkek çocuk oranının ise %15.4 olduğu tespit edilmiştir (Şimşek ve Gençoğlu, 2014, s.168). Üniversite öğrencilerinin çocukluk çağlarında cinsel istismara uğrama sıklığının ele alındığı bir araştırmada ise yükseköğretimde bulunan kız çocuklarının %95.7' sinin çocuklukta cinsel istismara maruz kaldığı ifade edilmektedir (Alikashiöglu, 2006, s.252).

Erkek çocuklarının kız çocuklarına oranla daha fazla cinsel istismara

maruz kaldığını belirten bazı araştırmalar da bulunmaktadır. Gorey ve Leslie (1997)' ye göre 1969-1983 yılları arasında kız çocukların cinsel istismara maruz kalma oranı %20, 1984 yılından sonrasında ise %23 olurken, erkek çocukları arasında bu oran 1969-1983 yılları arasında %5, 1984 yılından sonrasında %12 olmaktadır. Ancak erkek çocukların küçük yaşlarda kız çocuklarına oranla daha fazla cinsel istismara maruz kaldığı belirtilmektedir.

Grafik 3. Çocukların cinsel istismarının yaşa göre dağılımı

Yaş 11: \bar{x} = 2890,5
S = 868,81

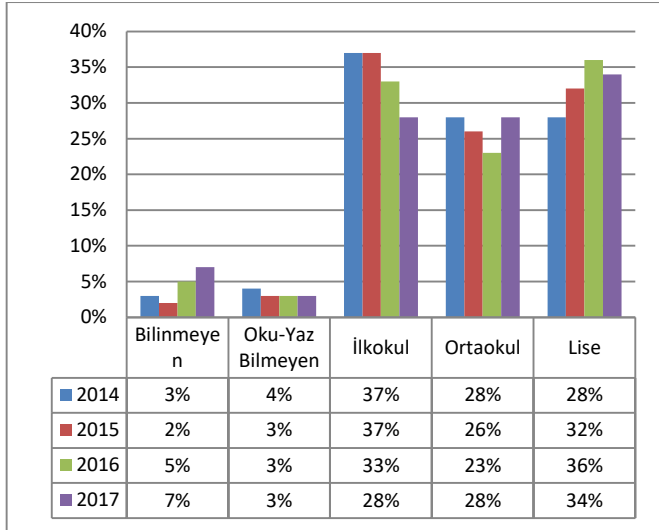
Yaş 12-14: \bar{x} = 12954,5
S = 1010,95

Yaş 15-17: \bar{x} = 12954,5
S = 1661,27

TÜİK verilerine göre 2014 yılında 11 yaş ve altında 2052, 12-14 yaş aralığında 2651, 15-17 yaş aralığında ise 6387; 2015 yılında 11 yaş ve altında 2230, 12-14 yaş aralığında 2904, 15-17 yaş aralığında ise 7544; 2016 yılında 11 yaş ve altında 3611, 12-14 yaş aralığında 4251, 15-17 yaş aralığında ise 8978; 2017 yılında ise 11 yaş ve altında 3669, 12-14 yaş aralığında 4737, 15-17 yaş aralığında ise 10195 çocuk cinsel istismara maruz kalmıştır. Grafik 3.' e göre 2014 yılında 15-17 yaş arasındaki çocukların % 58' i, 2015 yılında %60' ı, 2016 yılında %54' ü, 2017 yılında ise %55' i cinsel istismara maruz kalmıştır. Buna göre tüm yıllarda yaş aralığı büyük oranda 15-17 arasında olduğu saptanmıştır. Bu yaş aralığındaki çocukların cinsel istismara karşı daha büyük risk altında oldukları ve yaşı cinsel istismar bazında etkili bir faktör olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Şimşek ve Gençoğlu (2014)' a göre kız çocuklarında cinsel istismara uğrama yaşı ortalama 13 iken, erkek çocuklarda daha da düşerek 9 yaşlarında kalmaktadır (s.196). Ülkemizde yapılan bir çalışmada bir ilin adli birimlerine cinsel istismara maruz kaldığı için gelen çocukların %14' ü erkek, %86' sı ise kız olduğu, bu çocukların yaş ortalamasının 13.56 olduğu, %76.4' ünün 12-17 yaş aralığında olduğu tespit edilmiştir (Yüce vd., 2015, s.395). Başka bir çalışmada ise cinsel istismara uğrayan çocukların %42.5' inin 13-15 yaş aralığında olduğu saptanmıştır (Türkmen, Sevinç, Kırılı, Erkul, Kandermir, 2017, s.200). Benzer bir çalışmada yine istismar edilen çocukların yaşlarının 15-17 arasında yoğunlaştığı görülmektedir (Çetin ve Altiner, 2019, s.139).

Grafik 4. Çocukların cinsel istismarının eğitim durumuna göre dağılımı

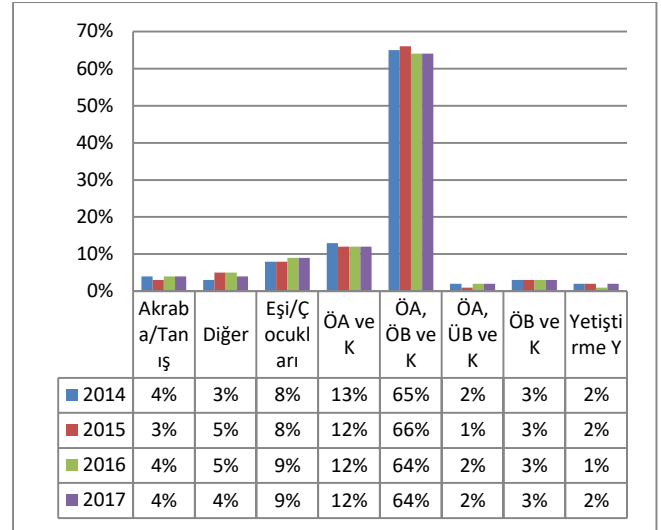
İlkokul: \bar{x} = 4804,5
S = 659,22

Oku-Yaz Bilmeyen: \bar{x} = 463,5
S = 72,91

TÜİK verilerine göre 2014 yılında eğitim durumu ilkökullü olanların sayısı 4011, ortaokul olanların sayısı 3010, lise olanların sayısı ise 3101; 2015 yılında eğitim durumu ilkökullü olanların sayısı 4578, ortaokul olanların sayısı 3243, lise olanların sayısı ise 4021; 2016 yılında eğitim durumu ilkökullü olanların sayısı 5541, ortaokul olanların sayısı 3837, lise olanların sayısı ise 5767'dir. Grafik 4.'e göre 2014 ve 2015 yıllarında %37 ile eğitimi durumu ilkökullü olanların; 2016 yılında %36 ile eğitimi durumu lise olanların; 2017 yılında ise %34 ile yine eğitim durumu lise olan çocukların cinsel istismara en çok maruz kalan çocuklar olduğu tespit edilmiştir. Okuma yazma bilmeyen çocukların ise %3%-4 arasında değişiklik gösterdiği saptanmıştır. Bunlar arasında okula gitme çağına gelmemiş çocuklar bulunduğu göz ardı edilmemelidir. Grafik 4.'teki düzensiz grafikten ve oranlardan hareketle; özellikle eğitim durumu lise ardından ilkökullü olan çocukların cinsel istismara daha fazla maruz kaldığı, ortaokul olanların ise görece daha az maruz kaldığı söylenebilir. Okula devam eden çocukların cinsel istismara uğrama sıklığının, okuma yazma bilmeyen dolayısıyla okula gitmediği varsayılan çocuklara oranla daha yüksek olduğu görülmektedir. Nitekim Serdemir vd. (2020) yaptıkları bir araştırmada okula devam oranıyla cinsel istismar sıklığı arasında anlamlı farkların olduğunu tespit etmiştir (s.30).

Cinsel istismar mağduru çocuk ve ergenlerle ülkemizde yapılan bir çalışmada; çocukların %59'unun ilköğretime devam ettiği, yaklaşık %2'sinin de lise mezunu olduğu ifade edilmektedir (Dönmez, vd., 2014, s.45). Başka bir çalışmada ise eğitim durumu %87 oranında ilköğretim olarak belirtilmiştir (Çetin ve Altınar, 2019, s.139).

Grafik 5. Çocukların cinsel istismarının birlikte yaşanılan kişi veya yer durumuna göre dağılımı

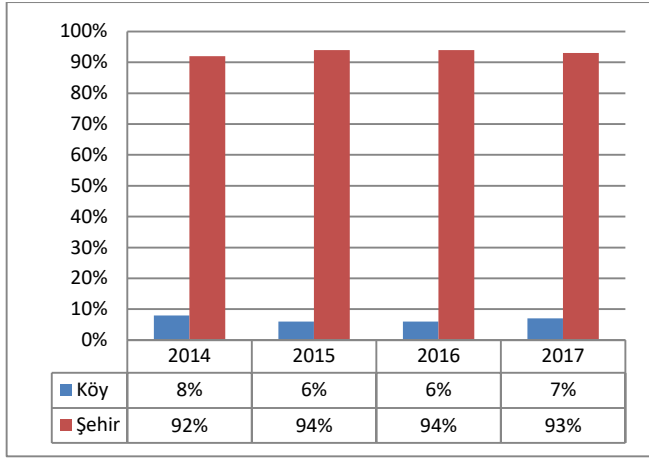
ÖA, ÖB ve K: \bar{x} = 9571,25
S = 2182,80

ÖA ve K: \bar{x} = 1819,75
S = 396,01

TÜİK verilerine göre 2014 yılında cinsel istismara maruz kalan çocukların %2'si devlet koruması altında yaşarken, %65'i öz anne(ÖA), öz baba (ÖB) ve kardeşleriyle(K) beraber yaşamaktadır. 2015 yılında ise çocukların %1'i öz anne(ÖA), üvey baba(ÜB) ve kardeşleriyle yaşarken, %66'sı öz baba, öz anne ve kardeşleriyle beraber yaşamaktadır. 2016 yılında çocukların %1'i devlet koruması altında yaşarken, %64'ü öz anne, öz baba ve kardeşleriyle yaşamaktadır. 2017 yılına bakıldığında ise çocukların %2'si öz anne, üvey baba ve kardeşleriyle yaşarken, %64'ü yine öz anne, öz baba ve kardeşleriyle yaşamaktadır. Cinsel istismara maruz kalan çocukların tüm yıllarda büyük oranda öz anne, öz baba ve kardeşlerle yaşadığı bulgulanmıştır. Grafik 5.'e göre öz anne, öz baba ve kardeşlerle beraber kalan çocukların cinsel istismara uğrama sıklığının tüm yıllarda en yüksek düzeyde olduğu görülmektedir.

Cinsel istismarın yaşanılan yere veya kalınan kişilerle doğrudan bir etkisinin olduğunu söylemek güçtür. Çünkü cinsel istismar sadece aile üyeleri tarafından değil aile dışında bulunan bireyler tarafından da gerçekleşmektedir. Johnson'a (2004, s.463-464) göre dünyadaki tüm kadınların yaklaşık %20'si, erkeklerin ise yaklaşık %13'ü çocukken cinsel istismara maruz bırakılmıştır. Bu vakaların dörtte birinin ise aile içi cinsel istismar olduğu belirtilmektedir. Alikışifoğlu vd. (2006, s.251) ise yaptıkları bir çalışmada kız öğrencilerin %1.8'nin küçükken aile içi cinsel istismara maruz kaldıklarını ifade etmektedir. Türkmen vd. (2017) cinsel istismara maruz kalmış çocukların %61.2'sinin anne babasıyla birlikte yaşadığını belirtirken; Dönmez vd.(2014) cinsel istismara maruz kalan çocuklarının %80'inin anne ve babasıyla kaldığını ifade etmektedir.

Grafik 6. Çocukların cinsel istismarının ikametgah durumuna göre dağılımı

Köy \bar{x} = 941,75
S = 13848

Şehir \bar{x} = 252,7
S = 3314,53

TÜİK verilerine göre 2014 yılında 780 çocuk köyde, 10241 çocuk şehirde ikamet etmekte; 2015 yılında 701 çocuk köyde, 11932 çocuk şehirde ikamet etmekte; 2016 yılında 1028 çocuk köyde, 15846 çocuk şehirde ikamet etmekte; 2017 yılında ise 1258 çocuk köyde, 17353 çocuk şehirde ikamet etmektedir. Grafik 6.'daki dağılımlarına bakıldığında 2014 yılında %92, 2015-2016 yılında % 94, 2017 yılında ise % 93 oranında cinsel istismar mağduru çocuk şehirde ikamet etmektedir. Araştırmaya dahil edilmeyen az oranda çocuğun ise daimi ikamet yerleri bilinmemektedir.

Araştırmaya dahil edilen cinsel istismar mağduru çocukların çok büyük oranda şehirde ikamet ettikleri bulgulanmış olup ikamet edilen yerin risk faktörü oluşturduğu söylenebilir. Fakat şehir bölgelerindeki çocuklara yönelik cinsel istismar oranının köy bölgelerine oranla yüksek çıkması; bölgesel bilinç ve farkındalıktan mı yoksa ilgili kurumlara yapılan bildirimlerin sıklığından mı kaynaklandığı bilinmemektedir. Yapılan bir araştırmada cinsel istismara maruz kalan çocukların %77' sinin il ve ilçe merkezlerinde, %23' ün ise kırsal bölgelerde yaşadığı saptanmıştır (Işık, Aktepe, Şimşek, Akyıldız, Yıldız, 2019, s.54). Bu bulguların aksine Çetin ve Altınar (2019) istismar mağduru çocukların yarısının kırsal bölgede yaşadıklarını ifade etmektedir (s.140).

4. Sonuç ve Öneriler

Çocuklara yönelik cinsel istismarın TÜİK verileri çerçevesinde incelendiği bu araştırma neticesinde çocuğa yönelik cinsel istismarın her geçen yıl arttığı görülmektedir. Her geçen sene artma eğilimi gösteren cinsel istismara erkek çocuklarına oranla kız çocuklarının daha fazla maruz kaldığı söylenebilir. Yaş önemli bir risk faktörü niteliğinde olup; 15-17 yaş aralığındaki çocuklar cinsel istismara karşı daha fazla risk altında bulunmaktadır. Eğitim durumunun cinsel istismar üzerinde bir doğrudan etkisinin olduğunu söylemek güç olsa da özellikle lise ve ilkokul öğrencilerinin istismara daha çok maruz kaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Cinsel istismara maruz kalan çocukların büyük çoğunluğu öz anne, öz baba ve öz kardeşlerle kalmaktadır. Ayrıca bu çocukların büyük çoğunluğu şehirlerde ikamet etmektedir.

Aile ve toplumların umutlarını temsil eden çocuklar; sürekliliğin aracı, geleceğimizin mimarı konumundadırlar. Çocukların refahı toplumların refahını temsil etmektedir. Dezavantajlı konumda olan çocukların birey olarak haklarını savunmak, onlara başarılı şekilde hizmet sunmak temel endişe kaynağımız olmalıdır. Sosyal hizmet

mesleği çocukların refahına yönelik koruyucu ve önleyici tedbirler alınması için mücadele etmelidir. Çocuklarla çalışan sosyal hizmet uzmanları mesleki etik kodlar (gizlilik, izin, kendi kaderini tayin etme hakkı, mesleki davranış standartları) çerçevesinde, bilgi ve beceri temelinde hareket etmelidir.

4.1. Makro Düzey Öneriler

Günümüzde çocuklara yönelik cinsel istismarın önlenmesine yönelik müdahaleler erken teşhis ve koruyucu politikalarla oluşmasına rağmen tek başına bu politikalar yeterli olmamaktadır. Koruyucu ve önleyici politikaların geliştirilmesi ve sonuçlarının iyi değerlendirilmesi gerekmektedir. Erken müdahale sistemlerinin geliştirilerek koruma temelli yaklaşımların artırılması, çocuk cinsel istismarıyla direkt ilgilenen ve çocukların bu anlamda örselenmemelerini sağlayacak kurumların niteliksel ve niceliksel olarak artırılması, risk faktörlerini ortaya çıkaracak çalışmaların kurumlar bazında yapılması, ulusal raporlar hazırlanarak halihazırdaki durumun ortaya konması gerekmektedir. Belirlenen risk etmenleri çerçevesinde cinsel istismara neden olan bazı çevresel nedenlerin etkisinin en aza indirilmesi yararlı olacaktır. Çocuk yaşta evlilikleri engelleyecek caydırıcı politikaların yaygınlaştırılarak kültürel normların üzerine gidilmesi, yoksullukla mücadele veya göç kapsamında çocukların suça sürüklenmelerini dolayısıyla ihmal istismardan korunacakları sistemlerin geliştirilmesi gerekmektedir. Çocukların mevzuattaki sosyal, ekonomik ve kültürel haklarının ve failere yönelik caydırıcı cezaların kapsamı genişletilmelidir. Günümüzde etkin ve verimli bir şekilde faaliyet gösteren Çocuk İzlem Merkez' lerinin sayılarının artırılması ve personelin iş yüklerinin paylaşılması önemli bir adım olacaktır. Aynı zamanda sosyal hizmet uzmanlarının spesifik eğitimler alarak hem mesleki bilgi ve birikimini arttırması hem de bu kurumlarda gönüllü olarak çalışmaları gerekmektedir. Henüz ülkemizde pilot aşamada olan "Okul Sosyal Hizmetinin" tüm okullarda en kısa sürede uygulanarak çocuklara yönelik ihmal ve istismara neden olabilecek risk faktörlerine karşı doğrudan müdahale edebilecek bilgi birikimine sahip sosyal hizmet uzmanlarının istihdam edilmesi bu anlamda atılacak en önemli adımlardan bir tanesini oluşturacaktır.

4.2. Mezzo Düzey Öneriler

Çocuklara yönelik ihmal ve istismarın önlenmesinde ve sosyal hizmet uygulamalarında en önemli ayaklarından birini aileyle çalışma almaktadır. Özellikle risk altındaki ailelerin belirlenerek olası sonuçların önüne geçecek biyopsikososyal desteklerin sağlanması önem arz etmektedir. Ebeveynlerin çoğu iyi anne ve baba olmak ister. Dolayısıyla aile odaklı yaklaşımlar uygun bir biçimde desteklenip aile içi psikososyal eğitimler uygulanmalıdır. Sosyal hizmet uzmanları aile ile çalışırken ailenin güçlü yanlarını ortaya çıkaracak güçlendirme yaklaşımını benimsemelidir. Aile içi cinsel istismar vakalarında ailenin inkar düzeyi ölçülmeli, aile içindeki alt sistemlerin sınırlarını belirleyerek farkındalığını değerlendirmeli ve yeniden yapılandırılmasına destek olunmalıdır.

4.3. Mikro Düzeyde Öneriler

Çocuklara yönelik cinsel istismarın önlenmesinde çocukları bilgilendirmek gereklidir. Sosyal hizmet uzmanı cinsel istismara maruz kalmış çocukla çalışırken; çocuğa inancını, aşırı ve olumsuz tepkilerden kaçınmalı, çocuğun kendisini rahat ve güvenli hissedeceği özel bir yerde konuşmalı, bu durumun çocuğun kendi suçu olmadığını söylemeli, "iyi dokunma" ve "kötü dokunma" kavramları aşılabilir beden dokunulmazlığını öğretmeli, hayır deme ve sınır koyma hakkını empoze etmeli, çocuğun anlayacağı dilden konuşmalıdır. Sosyal hizmet uzmanı çocuklarda cinsel

istismar göstergelerinin ve risk faktörlerinin neler olduğunu bilerek her vakaya kuşku içinde detaylı bir şekilde yaklaşmalı ve olası karar verme süreçlerinden geçerek en uygun müdahaleyi uygulamada hızlı davranmalıdır.

Kaynaklar

- Abel, G. G., Becker, J. V., Mittelman, M., Cunningham-Rathner, J., Rouleau, J. L., & Murphy, W. D. (1987). Self-Reported Sex Crimes Of Nonincarcerated Paraphiliacs. *Journal Of Interpersonal Violence*, 2(1), 3-25.
- AÇSHB. (2015). Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Raporu.
- Alikasifoglu, M., Erginoz, E., Ercan, O., Albayrak-Kaymak, D., Uysal, O., & Ilter, O. (2006). Sexual Abuse Among Female High School Students In Istanbul, Turkey. *Child Abuse & Neglect*, 30(3), 247-255.
- Alpaslan, A. H. (2014). Çocukluk Döneminde Cinsel İstismar. *Kocatepe Tıp Dergisi*, 15(2), 194-201.
- Beitchman, J. H., Zucker, K. J., Hood, J. E., Dacosta, G. A., Akman, D., & Cassavia, E. (1992). A Review Of The Long-Term Effects Of Child Sexual Abuse. *Child Abuse & Neglect*, 16(1), 101-118.
- Bilgin, Ö. (2015). *Cinsel İstismar Mağduru Çocukların Psiko-Sosyal Durumlarının İstismara Ait Özellikler Açısından Tanımlanması*. Doctoral Dissertation. Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (2007). 3. *Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child*. UNITED Nations Children’s Fund, 1988(ISBN92-806-3337-6). https://www.unicef.org/publications/files/Implementation_Handbook_for_the_Convention_on_the_Rights_of_the_Child.pdf adresinden alındı.
- Bozbeyoğlu, A. Ç., Koyuncu, E., Kardam, F., & Sungur, A. (2010). Ailenin Karanlık Yüzü: Türkiye’de Ensest. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 13(1).
- Bulut, S. (2016). Çocuk Cinsel İstismarı Hakkında Bir Derleme. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(28).
- Çeçen, A. R. (2007). Child Sexual Abuse: Prevalence, Effects And School Based Prevention. *Journal Of Human Sciences*, 4(1).
- Çetin, K., Altın, H. (2019). Cinsel İstismara Uğramış Çocukların Sosyodemografik Değerlendirilmesi. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Ereğli Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1 (2) , 135-147.
- Çöpür, M., Üneri, Ö. S., Aydın, E., Bahali, M. K., Tanidir, C., Günes, H., & Erdogan, A. (2012). Istanbul İli Örnekleminde Çocuk Ve Ergen Cinsel İstismarlarının Karakteristik Özellikleri/Characteristic Features Of Sexually Abused Children And Adolescents In Istanbul Sample. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 13(1), 46.
- Dönmez, Y. E., Soylu, N., Özcan, Ö. Ö., Yüksel, T., Demir, A. Ç., Bayhan, P. Ç., & Miniksar, D. Y. (2014). Cinsel İstismar Mağduru Çocuk Ve Ergen Olgularımızın Sosyodemografik Ve Klinik Özellikleri. *Journal Of Turğut Ozal Medical Center*, 21(1).
- Erdoğan, A., Tufan, E., Karaman, M. G., Atabek, M. S., Koparan, C., Özdemir, E., ... & Ankaralı, H. (2011). Türkiye’nin Dört Farklı Bölgesinde Çocuk Ve Ergenlere Cinsel Tacizde Bulunan Kişilerin Karakteristik Özellikleri. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 12, 55-61.
- Ertur, E., & Yayıcı, N. (2011). Erkek Mağdur Açısından Ensest. *Adli Tıp Dergisi*, 25(3), 199-214.
- Finkelhor, D. (1986). *A Sourcebook On Child Sexual Abuse*. New York: Sage.
- Foto-Özdemir, D., Özmert, E., Balseven-Odabasi, A., Evinç, S. G., Teksam, Ö., Gökler, B., ... & Atik, H. (2012). The Analysis Of Child Abuse And Neglect Cases Assessed By A Multidisciplinary Study Group Between 2005-2008. *The Turkish Journal Of Pediatrics*, 54(4), 333.
- Gencer, Ö., Özbek, A., Özyurt, G., & Kavurma, C. (2016). Çocuk Ve Ergenlerde Aile Dışı Ve Aile İçi Cinsel İstismar Olgularının Karşılaştırılması. *Anatolian Journal Of Psychiatry/Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 17(1).
- Gorey, K. M., & Leslie, D. R. (1997). The Prevalence Of Child Sexual Abuse: Integrative Review Adjustment For Potential Response And Measurement Biases. *Child Abuse & Neglect*, 21(4), 391-398.
- Güleç, H., Topaloğlu, M., Ünsal, D., Altıntaş, M. (2012). Bir Kısır Döngü Olarak Şiddet. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* , 4 (1) , 112-137 . Doi: 10.5455/Cap.20120408.
- Güneş Aslan, G. (2020). Türkiye’de Adli Değerlendirmeden Geçen Çocuğa Yönelik Cinsel İstismar Vakaları Hakkında Bir Değerlendirme. *Electronic Journal Of Social Sciences*, 19(73).
- Işık, Ü., Aktepe, E., Şimşek, F., Akyıldız, A., & Yıldız, A. (2019). Isparta İlinde Bir Üniversite Hastanesinde Değerlendirilen Cinsel İstismar Mağdurlarının Sosyodemografik, Klinik Ve Ailevi Özellikleri: 2014–2018 Verileri. *SDÜ Sağlık Bilimleri Dergisi*, 10(1), 53-57.
- İmren, SG, Ayaz, A, Yusufoglu, C, Rodopman Arman, A. (2015). Cinsel istismara uğrayan çocuk ve ergenlerde klinik özellikler ve intihar girişimi ile ilişkili risk etmenleri. *Marmara Medical Journal* , 26 (1) 11-16 . doi: 10.5472/MMJ.2012.02518.1.
- Johnson, C. F. (2004). Child sexual abuse. *The Lancet*, 364(9432), 462-470. doi: 10.1016/S0140-6736(04)16771-8.
- Justice, B., & Justice, R. (1979). *The Broken Taboo: Sex In The Family* (Pp. 168-200). New York: Human Sciences Press. <https://archive.org/details/brokentaboo00blai/page/n307> adresinden alındı.
- Kaplan, S. J., Pelcovitz, D., & Labruna, V. (1999). Child And Adolescent Abuse And Neglect Research: A Review Of The Past 10 Years. Part I: Physical And Emotional Abuse And Neglect. *Journal-American Academy Of Child And Adolescent Psychiatry*, 38, 1214-1222.
- Kara, B., Biçer, Ü., & Gökalp, A. S. (2004). Çocuk istismarı. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 47(2), 140-51.
- Krysik, J. L., & Finn, J. (2015). *Etkili Uygulama İçin Sosyal Hizmet Araştırması*. Çev. Ed. E. Erbay. Ankara: Nika Yayınevi.
- Neigh, G. N., Gillespie, C. F., & Nemeroff, C. B. (2009). The Neurobiological Toll Of Child Abuse And Neglect. *Trauma, Violence, & Abuse*, 10(4), 389-410.
- Öncü, E., Kurt, A., Esenay, F., Özer, F. (2012). Çalışan Çocukların Ailede İstismarı/Abuse Of Working Children Within The Family. *Turkish Journal Of Public Health*, 10 (3), 128-140.
- Polat Uluocak, G., İçağasıoğlu Çoban, A. (2011). Çocuk İstismarı Alanında Çalışan Sosyal Hizmet Uzmanları Açısından Profesyonel Karar Verme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 22 (2),161-174.
- Portegijs, P. J., Jeuken, F. M., Van Der Horst, F. G., Kraan, H. F., & Knottnerus, J. A. (1996). A troubled youth: relations with somatization, depression and anxiety in adulthood. *Family Practice*, 13(1), 1-11. doi:

10.1093/fampra/13.1.1.

Putnam, F. W., & Trickett, P. K. (1993). Child Sexual Abuse: A Model Of Chronic Trauma. *Psychiatry*, 56(1), 82-95.

Sağlam, Ö. (2016). Cinsel İstismar Mağduru Çocuğa Sosyal Hizmet Yaklaşımı. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, (7) , 22-31.

Sertdemir, M., Kut, B., Demirci, Ş., Akça, Ö. F., Erden, S., Uğuz, F., ... & Bilgiç, A. (2020). Konya İlinde Bir Çocuk Ve Ergen Psikiyatrisi Kliniğinde Değerlendirilen Adli Olguların Sosyodemografik ve Klinik Özelliklerinin Geriye Dönük İncelenmesi. *Türk J Child Adolesc Ment Health*, 27(1), 27-32.

Sheafor, B. W., Horejsi, C. R. (2016). *Sosyal Hizmet Uygulaması*. Çeviri Ed. D.B. Çiftçi. (3. Baskı). Temel Teknikler ve İlkeler. Ankara: Nika Yayınevi.

Şimşek, Ş., & Gençoğlan, S. (2014). Cinsel İstismar Mağdurlarında İstismar Süresi ve Sıklığı İle Travma Belirtileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Dicle Medical Journal/Dicle Tıp Dergisi*, 41(1).

Tat, M., Öztürk, A. (2019). Çocuk cinsel istismarında kendini açığa vurma sürecine ekolojik sistem modeli yaklaşımı. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 11 (3), 363-385. doi: 10.18863/pgy.455511.

Tıraşçı, Y., & Gören, S. (2007). Çocuk İstismarı ve İhmal. *Dicle Tıp Dergisi*, 34(1), 70-74.

Türkiye İstatistik Kurumu (2020). "Güvenlik Birimini Gelen veya Getirilen Çocukların İstatistikleri: 2014-2017", www.tuik.gov.tr adresinden alındı.

Türkmen, S. N., Sevinç, İ., Kırılı, Ö., Erkul, I., & Kandemir, T. (2017). Cinsel istismara uğrayan kız çocuklarının profilleri. *İzmir Behçet Uz Çocuk Hast. Dergisi*, 7(3):197-202. doi:10.5222/buchd.2017.197.

Webb, N. B. (2017). *Çocuklarla Sosyal Hizmet Uygulaması*. Ed. G. Karabudak. (1. Basım) Ankara: Nika Yayınevi.

World Health Organization. (2002). *Child Abuse And Neglect By Parents And Other Caregivers* (Chapter 3). http://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/global_campaign/en/chap3.pdf adresinden alındı.

World Health Organization. (2016). *Preventing Child Maltreatment: A Guide To Taking Action And Generating Evidence*. https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/43499/9241594365_eng.pdf?sequence=1 adresinden alındı.

Yakut, H. İ., & Korkmaz, E. (2013). Çocuklarda cinsel istismar. *Jinekoloji Obstetrik Ve Neonatoloji Tıp Dergisi*, 10(39), 1630-1632. doi: 10 (39) 1630-1632 2013.

Yates A. (1997). *Sexual Abuse Of Children*. In: Wiener Jm, Ed. *Text-Book Of Child Adolescent Psychiatry*. 2nd Ed. Washington: American Psychiatric Press,; 699-709. https://books.google.com.tr/books?id=m4ujdaaaqbaj&printsec=frontcover&hl=tr&source=gbs_vpt_buy#v=onepage&q&f=false adresinden alındı.

Yiğit, R. (2005). Çocukların Cinsel İstismarı ve Ensest. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 8(3), 90-100.

Yolcuoğlu, İ. G. (2010). Çocukların İhmal-İstismara Uğramasında Aile Ve Çocuklara Yönelik Risk Faktörleri Ve Sosyal Hizmet Müdahalesi. *Journal Of Society & Social Work*, 21(1).

Yüce, M., Karabekiroğlu, K., Yıldırım, Z., Şahin, S., Sapmaz, D., Babadağı, Z., ... & Aydın, B. (2015). The psychiatric consequences of child and adolescent sexual abuse çocuk ve ergenlerde cinsel istismarın psikiyatrik sonuçları. *Nöro Psikiyatri Arşivi*. doi: 10.5152/Npa.2015.7472.

Zastrow, C., & Kirst-Ashman, K. K. (2014). *İnsan Davranışı ve Sosyal Çevre I*. Ed. D.B. Çiftçi (2.Baskı). Ankara: Nika Yayınevi.

Zastrow. (2015). *Sosyal Hizmete Giriş*. Ed. D.B. Çiftçi.(5.Baskı). Ankara: Nika Yayınevi.

Yaşlılara Yönelik Hizmetler: Sosyal Hizmet Perspektifinden Nitel Bir Araştırma

İbrahim YÜCEL^{1,*}

¹ Araştırma Görevlisi – Gümüşhane Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Gümüşhane, Türkiye - ORCID: 0000-0002-9568-8260

Sosyal Çalışma Dergisi (2020) 4 (1), 21 - 26
Copyright © 2020 İZU

YAYIN BİLGİSİ
Yayın geçmişi:
Gönderilen tarih: 01 Mayıs 2020
Kabul tarihi:03 Haziran 2020
Yayınlanma tarihi: 05 Haziran 2020
Anahtar kelimeler:
Yaşlı
Yaşlı Hizmetleri
Sosyal Hizmet
Key Words:
Elderly
Elderly Services
Social Work

ÖZ

Bu çalışmanın amacı yaşlılara hizmet sunan kuruluşlarda çalışan sosyal çalışmacıların deneyimlerini sosyal hizmet rol ve işlevleri temelinde ele almaktır. Bu doğrultuda nitel araştırma yöntemine ait görüşme tekniği kullanılarak, Ankara Büyükşehir Belediyesi bünyesinde yaşlılara yönelik faaliyet gösteren bir kuruluştaki çalışan beş sosyal çalışmacı ile görüşülmüştür. Araştırma sonuçlarına göre sosyal çalışmacıların yaşlılara hizmet sunarken kullandığı birçok rol olmakla birlikte, yaygın olarak kullandığı rol kaynaklara yönlendirme rolüdür. Bunun yanında sosyal çalışmacılar, kuruluştaki sunulan hizmetlerin işlevselliğinin ve niteliğinin artırılması konusunda birtakım öneriler sunmuştur.

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the experiences of social workers working at institutions which serves elderly people, in terms of social work roles and functions. Accordingly, five social workers working at an institution operating for the elderly in Ankara Metropolitan Municipality were interviewed with by using the interview technique of qualitative research method. According to the results of the research, there are many roles used by social workers in providing services to the elderly, the most commonly used role is the role of orientation towards to resources. In addition, social workers made some suggestions for increasing the functionality and quality of the services provided in the organization.

1. Giriş

Tarihsel süreç içerisinde farklı anlamlar yüklenen yaşlılık olgusu aydınlanma, sanayi devrimi, kentleşme, modernleşme gibi süreçlerin etkisi altında 21.yüzyıl formuna erişmiştir. Yaşlılara yönelik uluslararası kurumların ve sözleşmelerin geliştirildiği ve yenilediği bu dönem, yaşlılık olgusunu biyopsikososyal boyutlarıyla ele alma eğilimindedir. Bununla birlikte, her ülke veya coğrafyanın kendine ait dinamiklerinin olmasının, yaşlılık olgusunun ortak kalıplara sığdırılmadan evrensel değerler ışığında farklı şekillerde ele alınmasını gerektirdiği unutulmamalıdır.

Bu çalışmanın ilgi alanı olan Türkiye’de 1940 yılında %3,5 olan yaşlı nüfus oranı 1970 yılında %4,4’e yükselmiş, 2000 yılında ise % 6,7 olmuştur. 2010 yılında %7,2 olan bu oran 2019 yılında ise % 9,1’e yükselmiştir. Bununla birlikte yaşlı nüfus oranının 2023 yılında %10,2’ye, 2040 yılında ise %16,3’e yükselmesi öngörülmektedir (TÜİK, 2019). Türkiye gibi yaşlı nüfus oranı giderek artan ülkelerde yaşlılara yönelik sunulan hizmetlerin niteliği ve niceliğinin iyileştirilmesi ve toplumsal gelişmelere ayak uydurulması gerekmektedir. Bu bağlamda yaşlılara yönelik hizmetler konusunda Türkiye’de çeşitli bakanlıkların, yerel yönetimlerin ve sivil toplum kuruluşlarının yürüttüğü faaliyetler bulunmaktadır.

Bu çalışma Ankara ilinde belediyeye bağlı olarak faaliyet gösteren bir yaşlılara hizmet merkezini kendine örneklem edilerek, kuruluş

bünyesinde sunulan hizmetleri kuruluş çalışanları gözünden sosyal hizmet disiplini temelinde değerlendirmeyi amaçlamıştır. Çalışmanın ilk bölümünde yaşlılık literatürüne dair açıklamalar yapılmış sonrasında sosyal hizmetin rol ve işlevlerine yer verilmiştir. İkinci bölüm ise yapılan araştırmanın yöntemine dair temel bilgiler ile araştırma bulgularına ayrılmıştır.

2. Yaşlılık Olgusuna Dair Genel Literatür ve Yaşlı Hizmetleri

Yaşlılık, en geniş anlamıyla, bireylerin fiziksel ve ruhsal güçlerini bir daha yerine gelmeyecek şekilde yavaş yavaş kaybetme hali olarak tanımlanmaktadır (Hablemitoğlu ve Özmete, 2010, s.17). Yaşlılık literatürü incelendiğinde, yaşlılık olgusunun yaşamsal süreç içerisinde çocukluk, gençlik süreçleri gibi kaçınılmaz bir döneme işaret ettiği görülür. Örneğin Akyol (1996), yaşlanmanın biyolojik, sosyal, ekonomik, ekolojik ve biyografik açıdan bir yazgı olduğunu ve bu durumundan kaçınılmasının mümkün olmadığını belirtir.

Yaşlılık olgusuna dair literatür incelendiğinde yaşlanma kavramının biyolojik, psikolojik, ekonomik ve toplumsal boyutları ile tanımlandığı görülmektedir (Orimo vd., 2006, s.149). Kronolojik yaşlanma doğumdan itibaren geçen süreye karşılık gelecek şekilde tanımlanırken biyolojik yaşlanma ise zamana bağlı olarak bireyin anatomik yapısındaki değişimlere karşılık gelir. Psikolojik yaşlanma, yaşam süresine bağlı olarak zihinsel işlevlerdeki değişimi işaret ederken ekonomik yaşlanma ise yaşlılık döneminin

*Sorumlu yazar e-mail adresi: yucelibrahim61@gmail.com

başlamasıyla yaşlı bireyin yaşadığı gelir kaybının etkisine önem verir. Yaşlanma kavramının son boyutu olan toplumsal boyut ise bireyin içinde doğduğu toplumda, “doğumda beklenen yaşam süresi” ile açıklanabilir (Hablemitoğlu ve Özmete, 2010).

Yaşlılık döneminin başlangıcı olarak değerlendirilebilecek yaş konusunda ortak bir görüş olmasa da gelişmiş ülkelerin özellikle emeklilik yaşı bağlamında, yaşlılık dönemi başlangıcı olarak 65 yaşını kabul ettiği söylenebilir (Kalınkara, 2011, s.3). WHO (Dünya Sağlık Örgütü) ve OECD (Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü) de yaşlılığın başlangıç yaşı olarak 65 yaşını baz aldıklarını ifade etmekle beraber, WHO yaşlılık sürecini kendi içerisinde genç yaşlılık (65-75), ileri yaşlılık (75-85) ve çok ileri yaşlılık (85+) olarak üçe ayırmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti sosyal devlet olmanın da gereği ile birlikte yaşlılara yönelik, içeriği ve niteliği birbirinden farklı birtakım hizmetler sunulmaktadır. Örneğin bazı yaşlı hizmetleri ekonomi ağırlıklı olabilirken bazı hizmetler yaşlı sağlığını önceleyebilmektedir veya bazı yaşlı hizmetleri sosyokültürel faaliyetlere yönelik olabilmektedir. Bu bağlamda Türkiye’de yaşlılara yönelik hizmetlerin genel çerçevesi aşağıdaki gibidir (AÇSHB, 2018):

- Sosyal Güvenlik Kurumu Hizmetleri ve Emekli Dul Yetim Maaşı Alan Yaşlılar
- Engelli Evde Bakıma Destek Aylığı Sosyal Yardımı Alan Yaşlılar
- 2022 Sayılı Kanun Kapsamında Yaşlılara Yapılan Yardımlar
- Eşi Vefat Eden Yaşlı Kadınlara Yapılan Yardımlar
- SYDV Tarafından Yaşlılara Yapılan Yardımlar
- Genel Sağlık Sigortasından Ücretsiz Yararlandırılan Yaşlılar
- Yaşlılara Yönelik Ücretsiz veya İndirimli Seyahat Desteği
- Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün Yaşlılara Yönelik Yardımları
- Sağlık Bakanlığı Evde Sağlık ve Yaşlı Hizmetleri
- Yaşlı Hizmet Merkezleri, Yaşlılara Yönelik Gündüzlü Hizmetler ve Evde Bakım Hizmetleri
- Türkiye’de Yaşlılara Yönelik Kurumsal Yatılı Bakım Hizmetleri
- Yerel Yönetimlerin Yaşlılara Yönelik Hizmetleri

Türkiye’de yaşlılara yönelik hizmet ve faaliyetlerde Sağlık Bakanlığı, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, belediyeler gibi çeşitli kurumların katkısı bulunmaktadır. Bununla birlikte yaşlı hizmetleri konusunda geliştirdiği politikalar ve yürüttüğü faaliyetler açısından Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı temel kurum olarak ifade edilebilir. Bu bakanlığa bağlı olarak faaliyetlerini sürdüren Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü ile Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü yaşlılara hizmet konusunda çalışmalar yürütmektedir.

Türkiye’de yerel yönetim unsuru olarak belediyeler de yaşlı hizmetleri alanında faaliyet gösterebilmektedir. Bu çalışmanın gerçekleştirildiği kuruluş bu duruma bir örnektir. Kuruluşun temel amacı kuruluş dokümanlarında şu şekilde yer almaktadır: “Üyelerimizin günlük yaşamlarını kolaylaştırırken yalnız olmadıklarını onlara hissettirmek ve gösterdiğimiz ilgi, sevgi ve şefkatle yaşlılarımızın onurlu bir yaşam sürmelerini sağlamaktır”.

Araştırmanın gerçekleştirildiği tarihlerde aktif 50140 hizmet

kullanıcısı bulunan kuruluşun sunduğu temel hizmetler şu şekildedir: Psikolojik danışma hizmetleri, sağlık hizmetleri, rehberlik, refakat ve danışmanlık hizmetleri, sosyal ve kültürel faaliyetler, resim, bilgisayar, satranç, diksiyon, şiir kursları, çeşitli müzik koroları, temizlik ve bakım hizmetleri, vücut temizliği, yemek hazırlama imkanı, her türlü ev içi tamirat, yaz kampı hizmeti, gezi, eğlence ve piknik hizmetleri.

Kuruluş bünyesinde sunulan bu hizmetler ile müracaatçılar (hizmet kullanıcıları) arasındaki ilişki sosyal hizmet mesleği perspektifinden değerlendirildiğinde, sunulan hizmetlerin sosyal hizmet mesleğine ait bazı rol ve işlevler aracılığıyla gerçekleştirildiği söylenebilir.

3. Sosyal Çalışma Rol ve İşlevleri

Herhangi bir mesleğin uygulayıcılarından beklenen roller ve mesleğe ait işlevler; toplumsal kurallar, tarihsel gelenekler, uygulamalara onay veren yasalar ve yönetsel kurallar, kurumsal politikalar tarafından tanımlanır. Bu bağlamda sosyal çalışma mesleğinin birbiriyle bağlantı içinde olan on temel rolü ve bu rollere bağlı işlevler şu şekildedir:

- Bağlantı kurucu (aracı) olarak sosyal çalışmacı: Müracaatçının durumunu ve ilgili kaynakları değerlendirme, havale etme, hizmet sunumuna yönelik sistemler arasında bağlantı kurma ve müracaatçıya konuya ilişkin bilgi verme işlevi,
- Savunucu olarak sosyal çalışmacı: Müracaatçının veya vakanın savunuculuğu, sınıf savunuculuğu işlevi,
- Eğitici olarak sosyal çalışmacı: Sosyal ve gündelik yaşam yeteneklerinin geliştirilmesi, davranış değişimine yardım, temel ve birincil koruma önlemleri alma işlevi,
- Danışman olarak sosyal çalışmacı: Müracaatçıya yönelik psikososyal değerlendirme yapma ve mental dengeyi korumaya yönelik psikososyal müdahale işlevi,
- Vaka yöneticisi olarak sosyal çalışmacı: Müracaatçının yönlendirilmesi ve değerlendirilmesi, müracaatçıya yönelik hizmet planlamasının yapılması, bağlantı kurma ve sunulan hizmetlerin eşgüdümünü sağlama, sunulan hizmetlerin takibini yapma, müracaatçının desteklenmesi işlevi,
- İş yükü yöneticisi olarak sosyal çalışmacı: İş planlaması oluşturma, zaman yönetimi, kalitenin sürdürülebilmesine yönelik çalışmalar, bilgi işleme işlevi,
- Personel geliştiricisi (süpervizör) olarak sosyal çalışmacı: Kurum çalışanlarının oryantasyonuna ve eğitimine yönelik çalışmalar, personel yönetimi, denetim ve danışmanlık işlevi,
- Yönetici olarak sosyal çalışmacı: Kurum içi- kurum dışı faaliyetlerin koordinasyonu, politikalar ve programlar geliştirme, program değerlendirme işlevi,
- Araştırmacı olarak sosyal çalışmacı: Kanıta dayalı uygulamaların geliştirilmesi, yaygınlaştırılması ve bu bağlamda yeni araştırmaların üretimi işlevi,
- Sosyal değişim faili olarak sosyal çalışmacı: Sosyal sorunlar ve politikalara yönelik analizler yapma, toplumun bu yöndeki endişe ve taleplerini harekete geçirme, toplumsal kaynakların geliştirilmesini sağlama işlevi,
- Profesyonel olarak sosyal çalışmacı: Sosyal çalışmacının kendini değerlendirmesine yönelik girişimler, mesleki gelişimini sağlama, sosyal çalışma mesleğinin güçlendirilmesi işlevi (Duyan, 2010, s.20-21; Sheafor ve Horejsi, 2016, s.75-87).

Miley, O'Melia ve DuBois (1998), sosyal hizmet uygulamasının birbiriyle bağlantılı 3 işlev içerisinde gerçekleştirildiğini belirtir. Bu işlevler; danışmanlık, kaynak yönetimi ve eğitimidir. Danışmanlık işlevi kendi içerisinde 4 rolü kapsar: Muktedir kılıcı, kolaylaştırıcı, planlayıcı, izleme. Kaynak yönetimi işlevi kendi içerisinde yine 4 rolü barındırır: Bağlantı kurucu, uygun hale getirici, harekete geçirici, hızlandırıcı roller. Son olarak, sosyal çalışmanın eğitim işlevinin barındırdığı roller ise şu şekildedir: Öğretici, eğitim, toplumu bilgilendirme ve araştırmacı roller.

Sosyal hizmet uygulamasının rol ve işlevleri, sunulan hizmetlerin müracaatçı ile iş birliği içerisinde gerçekleştiği bir süreçte işaret eder. Buradaki temel amaç müracaatçının yaşadığı problemlere yönelik etkin, hızlı ve verimli bir ilişki ağı geliştirebilmektir. Örneğin müracaatçının ihtiyaç duyduğu hizmetlere yönelik önünde yapısal, hukuksal, kişisel vb. engeller olabilir. Bu noktada sosyal çalışmacı, mesleki disiplinin gereği olarak müracaatçının yaşadığı sorunların çözülmesine yönelik önündeki engelleri kaldırarak kaynaklara ulaşımını temin eder.

Gibelman (1999) sosyal hizmetin temel işlevlerini 3 başlık altında ifade eder. Bu işlevler sosyal çalışmanın temel müdahale düzeyleri olan mikro, mezo ve makro düzeyde karşılık bulan işlevlerdir. İlk işleve göre sosyal hizmet birey, grup ve toplumlara ihtiyaç duydukları kaynaklara ulaşma konusunda yardım eder. İkinci işlevde, bireylerin sorun çözme kapasitelerini geliştirmelerine yardımcı olur. Son olarak özel ve kamu kurumlarında sosyal, sağlık ve çevresel politikaları etkileyerek müracaatçılara destek sağlar. Demirbilek (2009, s.18) bu işlevlerin yanında sosyal hizmetin adil gelir dağılımını sağlamaya yönelik bir işlevi olduğunu da belirtir.

Dupper (2013) sosyal çalışmanın iki yönlü işlevinden bahseder. Bunlardan ilki insanların sorunlarla başa çıkma kapasitelerini ve gelişme potansiyellerini güçlendirmeye yönelik işlevlerdir. İkincisi ise bireyin içerisinde yaşadığı çevrenin birey üzerinde yaratmış olduğu etkiyi olumlu yönde geliştirmeye yönelik işlevidir.

Toplum içinde kırılğan ve dezavantajlı bir kategoriye karşılık gelen yaşlı bireyler, bu yönüyle sunulan hizmetlerin kullanıcı olma noktasında büyük bir talep içerisinde. Tarihsel süreç içerisinde değişen ve gelişen imkanlarla, günümüz zaman diliminde yaşlılara yönelik sunulan hizmetlerin nicelik ne nitelik anlamında geliştiği söylenebilir.

Yaşlılık alanında sunulan hizmetlerin alıcısı konumunda olan ve toplum içerisinde önemli bir nicel yoğunluğa sahip olan yaşlıların yaşam performansının iyileştirilmesi, toplumsal kalkınma için büyük bir öneme sahiptir. Bu bağlamda Türkiye toplumu içerisinde yaşlılara sunulan sosyal hizmetlerin çeşitliliği, kalitesi, ulaşılabilirliği ve hangi değerler üzerinden sunulduğunun, sunulan hizmetlerin verimliliği açısından önem arz ettiği düşünülmektedir.

Bu araştırma, yaşlılara sunulan hizmetlerin, sosyal çalışma rol ve işlevleri temelinde sosyal çalışmacılar tarafından değerlendirilmesini ve sosyal çalışmacıların bu alandaki deneyimlerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırmanın genel amacı doğrultusunda hazırlanan ve soru cümleleri şeklinde ifade edilen alt amaçlar şu şekildedir:

1. Yaşlılara sunulan sosyal hizmetlerde, sosyal çalışma mesleğinin uygulayıcıları olan sosyal çalışmacılar hangi rol ve işlevleri kullanmaktadır?
2. Sosyal çalışmacılar sunduğu hizmetlerin işlevselliğini artırma konusunda ne önermektedirler?
3. Sosyal çalışmacılar tarafından sunulan hizmetlerde mesleki

bilginin uygulamaya yansıtılması konusundaki engeller nelerdir?

4. Yöntem

Nitel araştırma yöntemi kullanılarak yapılan bu çalışmada fenomenolojik yaklaşımdan yararlanılmıştır. Fenomenolojik yaklaşım, nitel araştırma yönteminin temel yaklaşımlarından biridir ve bu yaklaşımda belirli bir grup insanın belirli bir konuya yönelik deneyimleri ele alınmaktadır. Creswell (2013, s.77-81)'e göre fenomenolojik çalışma, birkaç kişinin bir fenomen veya kavramla ilgili yaşanmış deneyimlerinin ortak anlamını tanımlamaktadır ve neyin nasıl deneyimlendiğini bütünleştiren, bireylerin deneyimlerinin özünü tartışıldığı betimleyici bir çalışmadır. Bu bağlamda bu araştırma, sosyal çalışmacıların yaşlı hizmetleri alanındaki deneyimlerine odaklanmıştır.

4.1. Çalışma Grubu

Ankara ilinde faaliyet gösteren ve yaşlılara yönelik hizmet sunan birçok kuruluş mevcuttur. Bu çalışmanın gerçekleştirildiği kuruluşun seçilmesinde ise bazı faktörler etkili olmuştur. Bu faktörler, ilgili kuruluşun sunduğu hizmetlerin çeşitliliği ve sunduğu hizmetlerden faydalanan yaşlı sayısı açısından Ankara'da yaşlılara hizmet sunan en kapsamlı kuruluşlardan biri olması ve bünyesinde birden çok sosyal çalışmacı barındırmasıdır. Bu bağlamda, amaçlı örnekleme yönteminin türlerinden kolay ulaşılabilir örnekleme yoluyla seçilen ve araştırmaya gönüllü katılım sağlayan kuruluş çalışanı beş sosyal çalışmacı bu araştırmanın çalışma grubunu oluşturmaktadır.

4.2. Veri Toplama Aracı ve Verilerin Değerlendirilmesi

Araştırma verilerinin toplanmasında araştırmacı tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Bu görüşme formu kuruluş çalışanı sosyal çalışmacıların kuruluştaki hizmetleri sosyal çalışma perspektifinden nasıl değerlendirdiğini anlamaya yönelik sorular içermektedir. Bunun yanında araştırmacının kuruluş çalışanlarıyla birlikte yaptığı ev ziyaretleri ve gözlem tekniği aracılığıyla deneyimlediği durumlar araştırma verilerinin çeşitliliğini sağlamıştır. Araştırmaya yönelik veriler Nisan-Mayıs (2018) dönemi içerisinde toplanmıştır.

Nitel verilerin analizi sürecinde, gözlem ve mülakat tekniğiyle elde edilen veriler betimsel analize tabi tutulmuştur. Betimsel analizde veriler, araştırma sorularının ortaya koyduğu çerçevede katılımcı görüşlerinden alıntılar yapılarak sunulmuştur. Betimsel analiz; nitel çözümlemelerdeki verilerin özgün biçimlerine sadık kalınarak, kişilerin söylediklerinden, yazdıklarından ve dokümanların içeriklerinden doğrudan alıntılar yaparak, betimsel bir yaklaşımla verilerin sunumudur (Kümbetoğlu, 2005; Yıldırım ve Şimşek, 2016).

5. Bulgular ve Tartışma

Katılımcılara İlişkin Bilgiler

Araştırma kapsamında kuruluş bünyesinde çalışan 5 sosyal çalışmacı ile görüşülmüştür. Kuruluş çalışanı sosyal çalışmacıların genel özelliklerine aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo1: Katılımcıların Sosyo-Demografik Bilgileri

Katılımcı	Yaş	Cinsiyet	Mezum Olduğu Üniversite	Kuruluştaki Çalışma Süresi
SHU1	26	Erkek	Hacettepe Üniversitesi	0-1 yıl
SHU2	25	Erkek	Ankara Üniversitesi	0-1 yıl

SHU3	27	Kadın	Selçuk Üniversitesi	0-1 yıl
SHU4	26	Kadın	Hacettepe Üniversitesi	0-1 yıl
SHU5	27	Kadın	Sakarya Üniversitesi	1-2 yıl

Tabloda görüldüğü üzere kuruluş çalışanı sosyal çalışmacıların yaşları birbirine yakındır. Araştırmacı tarafından bu durumun özel bir sebebi olup olmadığı irdelendiğinde, kuruluşun yeni mezun ve kalıcı kadro arayışında olan sosyal çalışmacıların istedikleri kadro statüsünü elde edene kadar kısa süreli çalıştıkları bir kuruluş olduğu öğrenilmiştir. Araştırmaya katılım sağlayan sosyal çalışmacılar dört farklı üniversitenin sosyal hizmet bölümünden mezun olmuş kişilerdir.

5.1. Yaşlı Hizmetlerinde Sosyal Çalışmacılar

Araştırma kapsamında hazırlanan görüşme formu araştırmanın amacına uygun dizayn edilmiş görüşme sorularından oluşmaktadır. Görüşülen sosyal çalışmacılara yönelik olarak sorular sorulardan ilki “Sosyal çalışmacı olarak çalıştığınız bu kuruluşta, sunduğunuz hizmetlerde sosyal çalışmanın hangi rollerini kullandığınızı düşünüyorsunuz?” şeklindedir. Araştırmaya katılan sosyal çalışmacılar bu soruya birbirine çok yakın cevaplar vermiştir. Beş katılımcının da cevabı içerisinde yer alan rol kaynaklara yönlendirme rolüdür. Yaşlılara yönelik hizmet sunumu yapan kuruluşta çalışan sosyal çalışmacıların kendilerini yaşlılar ile kaynaklar arasında bir noktada görmesi olağan bir durumdur. Aynı zamanda bir belediye kuruluşu olan araştırmanın gerçekleştirildiği kuruluş yaşlıların kaynaklara yönlendirilmesinde etkin rol oynamaktadır. Bu bağlamda kuruluş çalışanı sosyal çalışmacılar yaygın olarak “kaynaklara yönlendirme (bağlantı kurucu)” rolü içerisinde olduklarını ifade etmişlerdir. İlgili soruya yönelik verilen cevaplar içerisinde savunuculuk, müktedir kılma (güçlendirme), kolaylaştırıcılık, rehabilite edicilik, arabuluculuk rolleri de yer almıştır.

“Kaynaklarla müracaatçılar arasında köprü kuruyoruz, birçok rolümüz var ama en yaygın olanı kaynaklara yönlendirme sanırım. Onun dışında kolaylaştırıcılık var, ev ziyaretlerinde güçlendirme rolümüz var.” SHU3

“Kuruluş hizmetlerini yaşlılarla buluşturuyoruz, bu açıdan kaynaklara yönlendirme.” SHU1

“Birçok rol var bence, kimi zaman savunuculuk yapıyoruz kimi zaman arabuluculuk. Yaşlılarla onlara sunulan hizmetleri buluşturuyoruz. Bazen kolaylaştırıcı rolüne büründüğümüzü de söyleyebilirim.” SHU5

Görüşülen sosyal çalışmacılara yönelik olarak sorulan ikinci soru ise “Çalıştığınız kuruluşun sunduğu hizmetlerin işlevselliğini artırma konusunda önerileriniz nelerdir?” şeklindedir. Soruya ilişkin katılımcıların verdiği cevaplarda “bütçe yetersizliği-personel azlığı” vurgusu bulunmaktadır. Bu bağlamda SHU1’in verdiği cevap durumu özetler niteliktedir:

“Bence hizmetlerin işlevselliğini artırmada ön şart bütçenin geliştirilmesidir. Çünkü birçok hizmetin temel dayanağı maddiyat. Para olmayınca çok güzel fikirler olsa da fiiliyata geçirilemiyor. Bunun yanında personel sayısının da artırılması gerekli diye düşünüyorum. Biz kuruluş hizmetlerini sunmada sayı anlamında çok azız. Bizden beklenti içerisinde olan binlerce kişi var ancak biz sadece bir elin parmakları kadarız.”

Hizmet işlevselliğini artırma konusunda bürokratik süreçlere ve veri

tabanının yetersizliğine vurgu yapan SHU3 ise bu konuda düşüncelerini şöyle ifade etmektedir:

“Verilmesi planlanan hizmetler konusunda yaşlılarda birçok evrak istiyoruz. İşte maaş bordrosu, bazı dekontlar vs. Bu gibi bilgileri sistem üzerinden görebilsek hem zaman tasarrufu yaparız hem de hizmetler daha etkin şekilde sunulabilir.”

Kimi katılımcılar ise sunulan hizmetlerin bazı alanlarda yüzeysel kaldığına ve bu yönde yapılacak bazı değişiklikler ve iyileştirmeler ile bu durumun aşılabileceğini vurgu yapmıştır.

“Bence her şeyden önce sağlık personelinin yetki alanının geliştirilmesi gerekiyor. Sadece tansiyon ve şeker ölçümü yaparak nitelikli ve işlevsel hizmet sunamazsınız. Bunun yanında mesela temizlik hizmetlerinin de çok yüzeysel kaldığını düşünüyorum ve zaman aralığı da çok fazla mesela 3-4 ayda bir temizlenen evden bahsediyoruz.” SHU2

“Ayrıca sunulacak hizmetlere uygunluk kriterlerinin şirket veya belediye idarecileri yerine sosyal çalışmacıların da fikrine başvurulacak şekilde yeniden dizayn edilmesi gerekmektedir.” SHU4

SHU1 de sunulan bazı hizmetlerin yüzeysel kaldığından şikayetçidir. Bunun yanında bakım elemanlarının niteliğinin önemini vurgulamaktadır:

“İşlevselliğin artırılmasının ön koşulu kesinlikle hizmetlerin daha nitelikli hale getirilmesidir. Bunun yanında özellikle öz bakım elemanlarının deneyimli ve eğitilmiş olması da yaşlılara verilen hizmetin işlevselliğini artırır.”

Görüşülen sosyal çalışmacılara yönelik olarak sorulan üçüncü soru ise “Yaşlılara yönelik sunulan hizmetlerde mesleki bilginizi uygulamaya yansıtma konusunda önünüzde engeller olduğunu düşünüyor musunuz ?” şeklindedir. Bu soruya yönelik olarak araştırmaya katılan tüm sosyal çalışmacılar mesleki bilgisini uygulamaya yansıtma konusunda önünde engeller olduğu cevabını vermiştir. Bu soruya yönelik olarak katılımcıların üçü “mevzuat ve bürokratik engeller” temalı cevaplar vermiştir:

“Kimi zaman bürokrasi kimi zamansa mevzuat-prosedürler engel teşkil edebiliyor. Sosyal çalışmacının insiyatifinde olan kararlara müdahale edilebiliyor. Belirli şartlar üzerinden sağlanmaya çalışılan hizmetler sosyal çalışmanın mesleki bilgisi ile uyumlanabiliyor.” SHU4

“Kuruluşun bazı kısıtlamaları, mevzuatın yetersizliği gibi konularda mesleki bilgiyi uygulamaya yansıtma zorlukları yaşıyoruz.” SHU1

“Evet kesinlikle var. En önemlisi bürokratik engeller. Sosyal hizmetin koruyucu-önleyici müdahalesinin gerçekleştirileceği bir çalışma yürütülemez.” SHU3

Bu soruya yönelik verdiği cevap itibarıyla farklı bir yaklaşım sergileyen ve konuya kendi yetersizliği bağlamında cevap veren katılımcının görüşleri şu şekildedir:

“Bence engellerin en büyüğü yeteri kadar donanımlı olmamak. Sosyal hizmet bölümünde birçok şey anlatıldı bize hocalar tarafından ama bunların uygulamaya nasıl geçirileceğinden hiç bahsedilmedi. Dolayısıyla içinde bulunduğumuz zorluklara karşı nasıl davranmam, ne yapmam gerektiğini çoğu zaman bilemiyorum.” SHU5

Tablo 2: Sosyal Çalışmacıların Yaşlı Hizmetlerindeki Deneyimlerine İlişkin Bulgular

Hizmet sunumunda kullanılan roller	Kaynaklara yönlendirme Savunuculuk Güçlendirme (muktedir kılma) Kolaylaştırıcılık Rehabilitate edicilik Arabuluculuk
Hizmet sunumunda karşılaşılan engeller	Bürokratik süreçler Mevzuat Kendini yeterince donanımlı görmemek
Hizmet sunumunun kalitesini artırmaya yönelik öneriler	Bütçenin artırılması Personel sayısının artırılması Veri tabanı kapsamının artırılması Alınan kararlarda sosyal çalışmacıların fikirlerinin önemsenmesi Bakım elemanlarının nitelikli ve deneyimli olması

Araştırma kapsamında görüşülen sosyal çalışmacıların, sosyal çalışma disiplinin yaşlılık alanındaki rolüne dair düşünceleri ifade edilmeye çalışılmıştır. Yaşlılara yönelik hizmet sunumunda faaliyet gösteren kuruluş çalışanı katılımcıların ifade ettiği sosyal çalışma rollerinin büyük oranda benzer olmasının sunulan hizmetlerin sadeliği ve niteliği ile ilgili olduğu değerlendirilebilir. Bir başka deyişle, örneğin kuruluş bünyesinde çalışan sosyal çalışmacılar, kuruluş tarafında sunulan hizmetler ile hizmet kullanıcı konumundaki yaşlıları buluşturmakla sorumludur. Bu durum sosyal çalışmacıların kaynaklara yönlendirme rolüyle ilişkilidir ve olağan şekilde katılımcı ifadelerinde de kendine yer bulmuştur.

Katılımcı sosyal çalışmacıların kuruluş hizmetlerindeki işlevselliği artırmaya yönelik olarak öneri ifadeleri ekonomik güç odaklıdır. Kuruluşun sahip olacağı daha fazla bütçenin sunulan hizmetlerin kalitesini ve işlevselliğini artırmaya yardımcı olacağını ifade etmişlerdir. Bunun yanında ekonomik açıdan güçlenen kuruluş personel eksikliği sorununa yönelik olarak daha kolay çözüm üretebilecektir. Bunun yanında ekonomik güçlülük yaşlı bakım hizmetlerinin daha sık aralıklarla ve daha kaliteli bir şekilde sunulmasını da kolaylaştıracaktır.

Araştırmaya katılan sosyal çalışmacıların tamamı mesleki bilgilerini mesleki uygulamada kullanma konusunda kimi zaman zorluklar yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Bu zorlukların genelinin mevzuat-bürokrasi-kurumsal kısıtlamalar üçgeninde olduğu söylenebilir. Bu bağlamda sosyal çalışmacılar kendilerini kısıtlayan sistemlere yönelik yapılacak olumlu düzenlemelerin aynı zamanda hizmet kalitesini de yükselteceğini ifade etmişlerdir.

Kuruluş tarafından sunulan hizmetlerde sosyal çalışma mesleğinin danışmanlık rolü ön plandadır. Kuruluşa bizzat veya telefon yoluyla ulaşan yaşlıların sosyal çalışmacı ile iletişimde kuruluş hizmetlerinden faydalanmaya yönelik sorduğu cevaplanması danışmanlık rolü kapsamındadır. Sosyal inceleme gerçekleştirmek için sosyal çalışmacılar tarafından yapılan ev ziyaretlerinde de yaşlıların sorunlarına yönelik danışmanlık rolü kapsamında

faaliyetler gerçekleştirilmektedir.

Sosyal çalışma rolleri arasında yer alan vaka yöneticiliği rolü, sunulan hizmetin ön değerlendirme, müdahale ve müdahaleyi sonlandırma süreçlerine vurgu yapar. Bu bağlamda kuruluş bünyesinde sunulan sosyal hizmetlerde sosyal çalışmacı ilgili vakada vaka yöneticiliği yapmaktadır. Yaşlının hizmet talebi ile başlayan vaka süreci ilgili hizmetin sunumu ve takibi ile devam etmektedir. Bu süreç boyunca vakanın yönetimini yapmakla sorumlu olan sosyal çalışmacı aynı zamanda kendi mesleki disiplinin rollerini yerine getirmektedir.

Yaşlı bireylere yönelik sunulan sosyal hizmetlerin genel amacının yaşlıların sosyal işlevselliğini artırarak kendilerinde ve sosyal çevrelerinde bir değişim yaratmalarını sağlamak olduğu söylenebilir. Bunun yanında yaşlılara yönelik müdahalede bulunan sosyal çalışmacı değişim faili olma rolü gereği toplumda sosyal değişimi olumlu yönde sağlama çabası içerisindedir. Bu boyutuyla değerlendirildiğinde, değişen şartların yaşlı bireyler üzerindeki olumsuz etkilerinin sosyal çalışma müdahaleleri ile asgari düzeye indirgenmesinde sosyal çalışmanın değişim sağlama rolü kullanılmaktadır.

6. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada yaşlılara hizmet sunan kuruluşlarda çalışan sosyal çalışmacıların deneyimleri Ankara ilinde faaliyet gösteren bir kuruluş örneğinde sosyal hizmet rol ve işlevleri temelinde değerlendirilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre sosyal çalışmacıların yaşlılara hizmet sunarken yaygın olarak kullandığı rol kaynaklara yönlendirme rolüdür. Bunun yanında sosyal çalışmacılar vaka yöneticiliği, savunuculuk, muktedir kılma (güçlendirme), kolaylaştırıcılık, rehabilitate edicilik, arabuluculuk gibi rolleri de üstlenmektedir. Araştırma kapsamında görüşülen sosyal çalışmacılar bütçe yetersizliği, personel azlığı ve veri tabanı yetersizliği gibi sebeplerin mesleki uygulamada kaliteyi olumsuz etkilediğini ifade etmişlerdir. Katılımcılar ayrıca, mevzuata ilişkin karmaşıklıkların ve bürokratik süreçlerin yaşlılara sunulan hizmetlerde kimi zaman engel teşkil ettiğini ifade etmişlerdir. Bu bağlamda, yaşlı hizmetleri alanında faaliyet gösteren kuruluşun belediye bütçesinden aldığı payın artırılmasının, başvuran adaylar içerisinde eğitim ve donanım seviyesi gözetilerek yeni personel alımları yapılmasının sunulan hizmetlerin kalitesini artıracığı düşünülmektedir. Bunun yanında, kuruluşa başvuru yaparak hizmet talebinde bulunan yaşlıların talep değerlendirilmesi yapılırken kolaylık sağlanması açısından kuruluşun yaygın, kapsamlı ve diğer kurumlara iş birliği içerisinde olan bir veri tabanına sahip olması önerilmektedir. Son olarak, mevzuata ilişkin karmaşıklıkların giderilerek daha yalın ve güncel bir mevzuat oluşturulmasının yaşlı hizmetlerindeki kaliteyi artıracığı düşünülmektedir.

Kuruluş bünyesinde sunulan hizmetler ile hizmet kullanıcıları arasındaki ilişkinin sosyal hizmet mesleğinin temel değerleri üzerinde inşa edilmesi önemlidir. Bu açıdan, hak temelli anlayışı kendine dayanak edinen ve sosyal adaleti önceleyen bir kurumsal hizmet tarzının her alanda olduğu gibi yaşlılara hizmet alanında da gerçekleşmesi bir sosyal hizmet idealidir.

Kaynakça

- Akyol, D.A. (1996). Yaşlılığın Tanımı Ve Toplumsal Konumu, Ege Üniversitesi Hemsirelik Yüksekokulu Dergisi, 12(2), 75-92.
- Creswell, J. (2013). Araştırma Deseni: Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları, Çev. Ed. Demir, S. B., Ankara: Eğiten Kitap Yayınları.

- Demirbilek, S. (2009). Sosyal Politika Bağlamında Sosyal Hizmet, İzmir: DEÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları.
- Dupper, R. D. (2013). Okul Sosyal Hizmeti, Etkin Uygulamalar İçin Beceri ve Müdahaleler. (Çev. Y. Özkan ve E. G. Çifci). İstanbul: Kapital Medya Hizmetleri A. Ş.
- Duyan, V. (2010). Sosyal Hizmet: Temelleri, Yaklaşımları, Müdahale Yöntemleri, Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayınları.
- Gibelman, M. (1999). "The Search for Identity: Defining Social Work Past, Present, Future", 44(4).
- Hablemitoğlu Ş. ve Özmeye E. (2010). Yaşı Refahı: Yaşlılar İçin Sosyal Hizmet, , Ankara: Kilit Yayınları.
- <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33712> (03.04.2020)
- <https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/9323/kitaptuerkiyede-yasli-lara-yonelik-hizmetler-kurumsal-ya%C5%9Fl%C4%B1-bak%C4%B1m%C4%B1-ve-illerin-durumu2018.pdf> (03.04.2020)
- Kalınkara, V. (2013). Temel Gerontoloji: Yaşlılık Bilimi, Ankara: Nobel Yayınları.
- Kümbetoğlu, B. (2005). Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Miley, K., O'Melia, M. ve DuBois, B. (1998). Generalist Social Work Practice. Needham Height. MA: Allyn & Bacon.
- Orimo, H., Ito, H., Suzuki, T., Araki, A., Hosoi, T. ve Sawabe, M. (2006). Reviewing the Definition of "Elderly". Geriatrics & Gerontology International, 6(3), 149-158.
- Sheafor, B. ve Horejsi, J. (2016). Sosyal Hizmet Uygulaması: Temel Teknikler ve İlkeler. (Ed. D.B. Çiftçi). Ankara: Nika Yayınevi.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayınevi.

Çocuk ve Gençlerde Madde Bağımlılığının Önlenmesine Yönelik Programların İncelenmesi*

Tunahan BULUT^{1,**}, Emel YEŞİLKAYALI²

¹ Sosyal Çalışmacı - İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Hizmet Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul, Türkiye - ORCID: 0000-0001-8590-0275

² Doç. Dr. - İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Küçükçekmece, İstanbul - ORCID: 0000-0003-2616-2641

Sosyal Çalışma Dergisi (2020) 4 (1), 27-32

Copyright © 2020 İZU

YAYIN BİLGİSİ
Yayın geçmişi:
Gönderilen tarih: 10 Mart 2020
Kabul tarihi: 26 Mayıs 2020
Yayınlanma tarihi: 02 Haziran 2020
Anahtar kelimeler:
Sosyal çalışma
Madde bağımlılığı
Çocuk ve genç
Ekolojik yaklaşım
Aile eğitimi
Key Words:
social work
substance abuse
children and youth
ecological perspective
family education

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, çocuk ve gençlerde madde bağımlılığının önlenmesine ilişkin Amerika Birleşik Devletleri'nde uygulanan Birleştirilmiş Aileler (Familias Unidas) ve Güçlenen Aileler (The Strengthening Families) programlarını tanıtmak ve sosyal çalışma perspektifinden değerlendirek ülkemiz için öneriler sunmaktır. Tanıtmak için bu önleme programlarının seçilmesinin üç nedeni bulunmaktadır. Bu nedenlerden ilki, her iki madde bağımlılığı önleme programının da etkililiğinin araştırma sonuçları ile kanıtlanmış olmasıdır. Diğer nedeni ise, teorik alt yapılarının sosyal çalışma disiplin ve mesleğinin benimsediği ve değerlendirme ve müdahalede bütüncül bir bakış açısı sunan ekolojik yaklaşıma dayanmasıdır. Son neden ise özellikle Birleştirilmiş Aileler Programına yöneliktir. Bu program, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki İspanyol göçmen gençler ve ebeveynlerine yönelik olarak hazırlanan bir önleme programıdır. Ülkemizde de son yıllarda farklı ülkelerden göçmen genç nüfusunun giderek artması nedeniyle, Birleştirilmiş Aileler Programının incelenmesinin göçmenlerle çalışırken izlenecek yol konusunda yol gösterici olabileceği düşünülmüştür.

ABSTRACT

The purpose of this study is, to introduce The Strengthening Families Program and Familias Unidas programs that is applied in USA related to the prevention of substance abuse in children and adolescents and evaluate from social work perspective and provide suggestions for our country. There are three reasons for choosing these prevention programs to introduce. First reason is, the effectiveness of both drug addiction prevention programs has been proven by research results. Second reason is, the theoretical frameworks of these programs are based on the ecological approach that offering holistic perspective for assessment and professional intervention adopted by the social work discipline and profession. Last reason is especially about Familias Unidas intervention program. This program that is a prevention program in the USA preparing for Hispanic immigrant youths and their families. Due to the increasing population of immigrant youth from different countries in our country in recent years, Familias Unidas is thought may be a guide to do things while working with immigrants.

1. Giriş

Madde bağımlılığı sorunu tüm Dünya'da her geçen gün artan evrensel bir toplum sağlığı sorunudur. Bu sorun sadece madde kullanan bireyi değil, onunla birlikte yaşayan aile ve yakın çevresini ve yol açtığı kayıp ve zararlarla, tüm toplumu etkilemektedir.

Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi (*United Nations Office on Drugs and Crime – UNODC*) tarafından dünya genelinde yapılan araştırmalar sonucunda, 2017 yılında 271 milyon kişi veya 15-64 yaşları arasındaki küresel nüfusun %5.5'i bir önceki yıl uyuşturucu madde kullanmışken, 35 milyon kişinin de uyuşturucu kullanım bozukluğu olduğu tahmin edilmektedir (*United Nations Office on Drugs and Crime, 2019*). Bunun yanı sıra, Amerikan Devletleri

Örgütü (*Organization of American States – OAS*) tarafından genel nüfus başta olmak üzere, orta dereceli okullarda ve üniversite öğrencileri arasında alkol ve tütün ürünleri dahil olmak üzere herhangi psikoaktif maddelerin kullanımı ve erken çocuklukta başlayan önleyici müdahalelere duyulan ihtiyacın önemine dikkat çekmek amacıyla, Kuzey ve Güney Amerika ülkeleri özelinde detaylı bir alan araştırması yapılmıştır. Bu araştırmadan elde edilen sonuçlara göre, özellikle Amerika Birleşik Devletleri incelendiğinde, orta dereceli okullarda okuyan öğrencilerin alkol, esrar, inhalan ve ecstasy kullanımının yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Örneğin genel nüfusun alkol kullanım oranı %50 civarındayken, orta dereceli okullarda okuyan öğrenciler arasında bu oranın %20 olduğu, esrar kullanım oranı genel nüfusta yaklaşık %14

* Bu çalışma, *Middle East International Conference On Contemporary Scientific Studies-III*'de sunulmuş olan sözel bildirinin genişletilerek yeniden düzenlenmiş halidir.

** Sorumlu yazar e-mail adresi: tunahanbulut2@gmail.com

civarındayken, orta dereceli okullarda okuyan öğrenciler arasında esrar kullanımının %25'in üzerinde olduğu; inhalan adı verilen uçucu maddelerin kullanımının genel nüfusta oranı %0.6 iken, orta dereceli okullarda okuyan öğrenciler arasında bu oranın %3 civarında olduğu; ecstasy kullanımının ise genel nüfusta oranı yaklaşık %1 civarındayken, orta dereceli okullarda okuyan öğrenciler arasında bu oranın yaklaşık %2 civarında olduğu tespit edilmiştir (Organization of American States, 2019).

Aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 30 Avrupa ülkesinin uyuşturucuyu mücadele kapsamında uğraş gösteren kurum ve kuruluşları tarafından sağlanan sayısal veriler ışığında, Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi (*European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction – EMCDDA*)'nın hazırlamış olduğu rapora göre, yalnızca 2019 yılı içerisinde esrar ve türevlerini kullandığı tespit edilen 24.7 milyon kişinin 17.5 milyonunu, 3.9 milyon kokain kullanıcısının 2.6 milyonunu, 2.6 milyon MDMA kullanıcısının 2.1 milyonunu, 1.7 milyon amfetamin kullanıcısının da 1.2 milyonunu 15-34 yaş arasındaki genç yetişkinlerin oluşturduğu tespit edilmiştir (The European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, 2019). Bu sayısal veriler, madde kullanıcılarının büyük bir kısmını oluşturan çocuk ve gençlerin, maddeye başlama açısından yüksek risk grubunda yer aldıklarını açıkça göstermektedir.

Bununla birlikte madde bağımlılığının birey, aile ve toplum düzeyindeki ağır ve geri dönülemez etkileşimli sonuçları göz önünde bulundurulduğunda madde bağımlılığının başlamadan önlenmesi ya da başlangıç aşamasında müdahale edilmesi önem kazanmaktadır. Bu nedenle en yüksek risk grubunu oluşturan çocuk ve gençlere yönelik önleyici programların oluşturulması da madde bağımlılığı sorununun çözümünde özel öneme sahiptir.

Bu bağlamda bu makalenin amacı, çocuk ve gençlerde madde bağımlılığının önlenmesine yönelik olarak ABD'de uygulanan Birleştirilmiş Aileler (Familias Unidas) ve Güçlenen Aileler (The Strengthening Families Program) programlarını tanıtmak ve sosyal çalışma perspektifinden ülkemiz için öneriler sunmaktır. Bu önleme programları, kanıta dayalı olmaları, teorik alt yapılarının sosyal çalışma disiplini ve mesleğinin değerlendirme ve müdahalede benimsediği bütüncül bir bakış açısı sunan ekolojik yaklaşıma dayanmaları sebebiyle seçilmiştir. Ayrıca ülkemizde son yıllarda farklı ülkelerden göçmen genç nüfusun giderek artması nedeniyle, özellikle ABD'deki İspanyol kökenli göçmen gençler ve ebeveynleri için geliştirilmiş olan Birleştirilmiş Aileler Programının, göçmen gençlerle çalışırken yol gösterici olabileceği düşünülmüştür.

2. Madde Bağımlılığı Ve Önleme Programları

Bağımlılık ve madde bağımlılığı birbirinin yerine kullanılabilen kavramlar olmasına rağmen birbirinden farklıdır. Bu nedenle bu başlık altında, önce bağımlılık ve madde bağımlılığı kavramlarının tanımları yapılarak aralarındaki fark ortaya konacaktır. Daha sonra madde bağımlılığını önleme programları üzerinde durulacaktır.

Bağımlılığın kapsamı oldukça geniştir. Bağımlılık, "bir nesneye, kişiye ya da bir varlığa duyulan önlenemez istek veya başka bir iradenin altına girme durumu olarak tanımlanabilir ve insanın zihinsel aktivitesi ile ilişkili anormal veya olumsuz bir durumun sonucudur." Bağımlılık, madde kullanım bağımlılığını da kapsayan geniş bir kavram olup sigara, alkol veya diğer bağımlılık yapıcı etkisi olan nesnelere gelişebileceği gibi davranışsal birtakım aktivitelere karşı da gelişebilmektedir. Bu yönüyle günümüzde bağımlılık kavramı açıklanırken, sigara, alkol, madde bağımlılığı kadar alışveriş, internet ve dijital oyun bağımlılığı, seks ve

pornografi bağımlılığı ve kumar bağımlılığı gibi davranışsal bağımlılıklar üzerinde de sıkça durulmaktadır (Uzbay, 2018: 25).

Bağımlılık kavramının bir alt başlığı olan madde bağımlılığı kavramı ise, "ilaç niteliğine sahip maddenin beyni etkilemesinden kaynaklanan, maddenin keyif verici etkilerini duyumsamak veya yokluğundan kaynaklanan huzursuzluktan sakınmak için, devamlı veya periyodik olarak madde alma arzusu ve bazı davranış bozukluklarıyla karakterize bir beyin hastalığı" olarak tanımlanabilir (Uzbay, 2018: 32). Söz konusu madde kullanım bozuklukları yıkıcı ve örseleyici nitelikte olup biyo-psiko-sosyal ve ekonomik etkileri ile ilerleyen süreçte başta bireyin ailesini, iş yaşamını ve sosyal çevresini oluşturan tüm unsurları ve onlarla olan ilişkilerini olumsuz bir biçimde etkilemektedir.

Bağımlılık ve madde bağımlılığı aniden gelişen bir hastalık değildir. Belirli bir süreç içinde yavaş yavaş gelişir. Ancak insanların büyük çoğunluğu bu sürecin farkında değildir. Bağımlılık süreci, iç içe geçmiş ve birbiriyle sürekli etkileşim halinde olan düzenli, dinamik ve döngüsel nitelikteki birtakım aşamalardan oluşmaktadır. Bağımlılık gelişiminin başlangıç aşamasında henüz gerçekleşmiş bir eylem bulunmamaktadır. Birinci aşamada birey bağımlılık yapıcı bir maddeye yönelik "öz-kabul ve eğilim gösterme" durumundadır. Zaman içerisinde maddeyi kullandığında ise "harekete geçme" aşamasına adım atmış olur. Bu aşamayı, kullandığı maddeyi daima kontrol altında tutulabileceğini düşündüğü ancak henüz bağımlılığın oluşmadığı "yeniden yaklaşıma ve devamlılık" aşaması takip eder. Madde kullanımının zaman içerisinde belirli bir düzende veya belirli aralıklarla devam ettiği "düzenli kullanımı sürdürme" aşaması ise, bağımlılığın ortaya çıktığı aşamadır. Bu aşamada zaman içerisinde kullanılan maddenin etkileri ve bağımlılığın zararlarına karşı bireyde olumlu yönde bir farkındalık gelişebilir. Bu olumlu farkındalığın bir sonucu olarak madde kullanımını sonlandırmaya yönelmesi durumunda, "temiz kalma" ile "kayma" arasında gidip gelen inişli çıkışlı ve zorlu birtakım karmaşık süreçleri yaşar. "Temiz kalma" süreci sonrasında "kayma" davranışı gerçekleşirse birey, kendini tekrar ikinci aşama olan "harekete geçme" aşamasında bulur ve birbirini sürekli takip eden bu karmaşık süreç devamlı ve düzenli olarak tekrarlanır (Ögel, 2015: 5-10).

Özetle, bireyin ilk süreçteki öz-kabul ve eğilimi ile bağımlılığa aralanan pencere, madde kullanımında gerçekleşmesi ile birlikte bireyin yaşamının ilgili maddenin ekseninde şekillenip, zaman içerisinde birbirini takip eden madde arama, doz artırma ve kullanımı sürdürme ile ardından bırakmaya çalışma gibi birtakım döngüsel süreçlerle devam etmektedir. Bu süreç, zorlu duygu, düşünce ve davranış örüntüleri ile çevresel etkileşimde bozulmaları da beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla zorlu bir süreç olan maddeyi bırakma döngüsüne girmektense madde kullanmaya hiç başlamamak en iyisidir. Bu nedenle madde kullanımını önlemeye yönelik etkililiği kanıtlanmış programların hayata geçirilmesi çok önemlidir.

Madde kullanımını önlemeye yönelik programların üzerine temellendiği en önemli unsur ise, bu programların koruyucu faktörleri artırması ve risk faktörlerini tersine çevirmesi ya da azaltması gerektirir (Hawkins, Catalano ve Arthur, 2002). Spesifik risk ve koruyucu faktörlerin potansiyel etkisi yaşla birlikte değişir. Örneğin, aile içindeki risk faktörleri küçük bir çocuk üzerinde daha büyük etkiye sahipken, bir ergin için uyuşturucu kullanan akrabalarla ilişki daha önemli bir risk faktörü olabilir (National Research Council, 1993). Risk faktörlerine erken müdahale etmek, çocuğun yaşamının yörüngesini problemlerden uzaklaştırıp olumlu davranışlara doğru değiştirmek çoğu zaman

müdahaleden daha etkili olmaktadır (Ialongo, Werthamer, Poduska ve Kellam, 2001). Özellikle çocuklara yönelik önleme programları, değiştirilebilir risk faktörlerini hedeflemeli ve belirlenen koruyucu faktörleri güçlendirmelidir. Örneğin, etkili ebeveynlik becerilerinin geliştirilmesi koruyucu faktörleri artıran bir etkidir. Bu bağlamda risk ve koruyucu faktörler aile, okul ve toplum ortamlarında kullanılan etkili önleme programlarının başlıca hedefleridir.

Önleme programları, belirli bir nüfusta ve genellikle çocuklara, okulda veya boş zaman değerlendirme aktiviteleri yoluyla birincil ortamlarında ulaşmak için tasarlanmıştır. Bununla birlikte, son yıllarda okul veya çeşitli ortamlarda aile temelli bir program düzenlemek daha yaygın hale gelmiştir. Bu programların amacı, gençlerde yeni ve mevcut koruyucu faktörleri güçlendirmek ve değiştirilebilir risk faktörlerini tersine çevirmek veya azaltmaktır (National Institute on Drug Abuse, 2003: 18).

Önleme programları, tasarlandıkları hedef kitle veya müdahale düzeyine göre tanımlanabilir (U.S. Department of Health and Human Services, 2016: 3-8):

Evensel programlar, belli yaş grubundaki tüm öğrenciler ya da bir okuldaki tüm öğrenciler gibi belirli bir nüfusun tüm üyelerine yöneliktir. Çeşitli risk faktörlerini azaltarak ve çok çeşitli koruyucu faktörleri teşvik ederek belirli bir nüfus grubunun tümünün spesifik sağlık sorunlarını azaltmaya çalışır. Evrensel programlara örnek olarak, minimum yasal içme yaşının belirlenmesi veya bir toplumdaki maddelerin mevcudiyetinin azaltılması gibi politikalar ya da stresi azaltmak, duyguları uygun şekilde ifade etmek ve olumsuz sosyal etkilere karşı koymak için sosyal ve duygusal yeterlilikleri teşvik eden okul tabanlı programlar verilebilir. Bu programlar, belirlenmiş bir nüfusun tümüne odaklandıkları için, madde kötüye kullanımı ve ilgili zararlar üzerinde yalnızca bireylere odaklanan müdahalelere kıyasla daha büyük etkiyi yaratma eğilimindedir.

Seçici programlar, belirli risk faktörlerine maruz kalmaları nedeni ile madde kötüye kullanım riski yüksek olan belirli topluluk, aile ya da çocuklara sunulan programlardır. Bu programlar, yoksulluk içinde yaşayan ailelerin, depresyonda ya da madde kullanan ebeveynlerin çocuklarını ya da sosyal becerilerde zorluk çeken çocukları hedefleyebilir. Seçici programlar tipik olarak, belirlenen risk faktörlerini azaltmak, koruyucu faktörleri artırmak veya her ikisini birden yapmak amacıyla bireylere özel önleme hizmetleri sunar. Bu programlar, çabaları ve kaynakları, davranışsal sağlık sorunları geliştirme riski daha yüksek olanlara odaklanmaları bakımından bir avantaja sahiptir. Bunu yaparken, söz konusu kitle için daha özel olarak tasarlanmış müdahaleler oluşturulmasına izin verirler. Bununla birlikte, tipik olarak nüfus temelli değildir ve bu nedenle nüfus düzeyindeki müdahalelere kıyasla daha sınırlı erişime sahiptirler.

Tanımlanmış programlar, madde kötüye kullanımı gibi riskli bir davranışta bulunan veya sorun yaşamaya başlayan, ancak henüz bir madde kullanım bozukluğu geliştirmemiş kişilere yöneliktir. Bu tür programlar genellikle yoğun ve pahalı olsa da, madde kullanım bozukluğunun ilerideki yüksek maliyeti göz önüne alındığında tercih edilebilir (U.S. Department of Health and Human Services, 2016: 3-8).

Bu makalenin odağı çocuk ve gençlerde madde bağımlılığının önlenmesine yönelik programlardır. Bu nedenle belirli bir nüfusun tümüne odaklanan evrensel müdahale/programlar kapsamındaki kanıta dayalı programların incelenmesi söz konusudur. Bu programlardan 10-18 yaş grubuna odaklanan programlar da *okul*

temelli programlar, *aile temelli programlar* ve *internet temelli programlar* olarak ele alınmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi son yıllarda aile temelli programlar kanıta dayalı programlar içinde öne çıkmaktadır.

Aile temelli programlar, ebeveynlere daha iyi aile içi iletişim becerileri, çocukların gelişimsel özelliklerine uygun disiplin stilleri, sağlam ve tutarlı kural uygulama ve diğer aile yönetimi becerilerini öğretmek çocuklar için koruyucu faktörleri güçlendirebilir. Ebeveynlere ayrıca çocuklarının duygusal, sosyal, bilişsel ve maddi desteklerinin nasıl artırılacağı da öğretilerek, çocuklarının finansal, ulaşım, sağlık ve ev ödevleri ihtiyaçlarını karşılamaları sağlanabilir. Araştırmalar, ebeveynlerin çocuklarının hayatlarında daha aktif bir rol üstlenerek, onlarla uyuşturucular hakkında konuşarak, etkinliklerini izleyerek, arkadaşlarını tanıyarak, sorunlarını ve endişelerini anlayarak, tutarlı kurallar ve disiplin sağlayarak onların öğrenme ve eğitimlerine dahil olduklarını kanıtlamaktadır. Ebeveyn-çocuk ilişkisinin önemi ergenlik ve sonrasında da devam eder (National Institute on Drug Abuse, 2003: 18).

Aşağıdaki başlıkta kanıta dayalı evrensel aile temelli madde kullanımını önleme programlarından olan Güçlenen Aileler Programı ile Birleştirilmiş Aileler Programı tanıtılacaktır.

2.1. Güçlenen Aileler ve Birleştirilmiş Aileler Programları

Güçlenen Aileler Programı (The Strengthening Families) ile Birleştirilmiş Aileler Programının (Familias Unidas) teorik zemini, aynı zamanda sosyal çalışma disiplin ve mesleğinin de bakış açısını yansıtan ekolojik yaklaşıma dayanmaktadır.

Sosyal çalışma mesleği bağlamında ekolojik yaklaşım, sosyal çalışmacıların, müracaatçı grupları ve onların sosyal çevreleri ile karşılıklı etkileşimini inceleyen profesyonel bakış açısını ifade eder (Garthwait, 2012: 20). Bir diğer açıdan ekolojik yaklaşım, sosyal çalışma mesleği ve diğer mesleklerde, insanlar ile onların çevrelerini ve bunların aralarındaki ilişkilerin doğasını anlamayı vurgulayan bir yaklaşımı ifade eder. Profesyonel müdahalelerde ele alınan temel nokta, birey, grup, aile veya topluluk ile bunların yaşam ortamları arasındaki ilişkidir (Barker, 1995: 98). Ekolojik modele göre iç içe geçmiş birbiriyle ilişkili mikrosistem, mezosistem, ekosistem ve makro sistem olmak üzere dört sosyo-kültürel katmanın merkezinde birey vardır ve bu katmanlar bireyin gelişimini etkiler (Çavdar, Taşdemir ve Ataç, 2019: 116).

Çocuk ve ergen gelişimi için önerilen eko-gelişimsel teori ise, uyuşturucu bağımlılığı ve diğer sorun barındıran davranışlar için çeşitli çevresel risklerin ve koruyucu faktörlerin gençlerle ve onların aileleriyle nasıl ilişkili ve etkileşimli olduğunu açıklamak için kullanılmaktadır. Eko-gelişimsel teori üç önemli entegre unsur üzerine kuruludur. Birincisi, çocuk gelişimi üzerinde birçok alanı ve etki düzeyini vurgulayan sosyal-ekolojik teori, ikincisi bireylerin ve sosyal çevrelerinin zaman içinde değişen doğası ile ilgilenen gelişim teorisi ve son olarak ise kişi-çevre etkileşimlerini gelişimin birincil sosyal aracı olarak tanımlayan sosyal etkileşim yaklaşımıdır (Lerner, Schiamberg, Anderson ve Miller, 2003: 198).

Eko-gelişim teorisinin sosyal-bağlamsal (yani ekolojik) boyutu, Bronfenbrenner'in sosyal ortamın dört temel ve iç içe düzeyini öneren ekolojik perspektifine dayanmaktadır. Mikrosistemler çocuğun aile, akran ve okul gibi doğrudan katıldığı sosyal alanlardır. Mezosistemler, ergenlerin bireysel dünyaları arasında, okul aktivitelerine ebeveyn katılımı ve ergenlerin akranlarının denetimi gibi bağlantıları içerir. Ekosistemler, çocuk üzerinde doğrudan etkisi olmayan, daha çok çocuğu etkileyen diğer insanları etkileyen sosyal ekoloji içindeki yapılardan ve etkilerden oluşur. Makro sistem ise,

belirli bir kültürü, etnik grubu veya toplumu tanımlayan sosyal, politik ve felsefi idealler ve uygulamalar ağından oluşur (Lerner vd., 2003: 198). Dolayısı ile bu sistemsel yaklaşım, sosyal çalışmacıların çok düzeyli müdahalelerde bulunmasını ve ekip çalışmaları yapmalarını gerektirir.

Öte yandan madde bağımlılığını önlemeye yönelik olarak ekolojik yaklaşım ve eko-gelişimsel model temel alınarak geliştirilen önleyici, koruyucu ve tedavi edici tüm programlar/müdahaleler, bireyi başta aile sistemi olmak üzere sosyal çevresi içinde değerlendirmekte ve müdahalede bulunmaktadır.

Güçlenen Aileler Programı (The Strengthening Families), 1982 yılında madde bağımlılığı konusunda uzmanlaşmış bir psikolog ve profesör olan Dr. Karol L. Kumpfer tarafından geliştirilmiştir. Bu program hedef grubu olarak 3-5 yaş aralığındaki okul öncesi çocuklar, 6-11 yaş aralığındaki ilkököl öğrencileri, 12-17 yaş aralığındaki lise öğrencileri ve ebeveynler için hazırlanmış kanıta dayalı bir önleme programıdır. Bu program ayrıca, yaklaşık otuz yılı aşkın bir süredir okullarda, uyuşturucu tedavi merkezlerinde, aile ve gençliğe yönelik hizmetlerin sağlandığı kurumlarda, çocuk koruma ve koruyucu bakım kuruluşlarında, toplum ruh sağlığı merkezlerinde, toplu sosyal konut ortamlarında, evsizlerin barındırıldığı kurumlarda, kiliselerde, uyuşturucu, aile ve çocuk mahkemelerinde ve son olarak hapisanelerde uygulanmaktadır (Kumpfer K. L., 2020).

Yedi grup oturumundan oluşan bu programda, ebeveynlik becerilerini geliştirmek için, sevgi sunma ve sınırları kullanma başta olmak üzere, ev kurallarını oluşturma, iyi davranışı teşvik etme, sonuçları değerlendirme, çocuklarla iletişim kurma, çocukları madde kötüye kullanımına karşı koruma ve son olarak topluluk kaynaklarını kullanma gibi konular işlenmektedir. Gençlere ait oturumlarda, hedeflere ve düşlere sahip olma, takdir eden ebeveynler, stresle başa çıkma, kurallara uyma, akran baskısı ile başa çıkma, başkalarına yardım elini uzatma şeklinde konular ele alınır. Genel çerçevede aileye yönelik ele alınan konular arasında hedefleri ve düşleri destekleme, aile üyelerini takdir etme, aile toplantılarını kullanma, aile değerlerini anlama, aile iletişimi oluşturma, hedeflere ulaşma ve tüm bu konuları bir araya getirerek süreci tamamlama gibi konuları ele alınır. Program sürecinde ebeveynler ve gençler, ilk saatte ayrı gruplarda ve ikinci saatte aile olarak birlikte olacak şekilde, oyun oynayarak ve aile projeleri yaparak beceriler geliştirmek için bir araya gelirler. Oturumlar oldukça etkileşimlidir ve rol oynama, öğretici tartışmalar, öğrenme oyunları ve birtakım aile projelerini içerir. Ebeveyn oturumları sunular, rol oyunları, grup tartışmaları ve diğer beceri geliştirme faaliyetlerinden oluşur. Gençlik oturumları ise, her bir genci küçük ve büyük grup tartışmalarına, grup beceri pratiğine ve sosyal bağlama faaliyetlerine katmaktadır. Aile oturumlarında, aile bağını artırmak, olumlu iletişim becerileri oluşturmak ve sorunları birlikte çözmeyi öğrenmeyi kolaylaştırmak için özel olarak tasarlanmış oyunlar ve projeler kullanılır. Güçlenen Aileler Programı'nın uzun vadeli hedefi, ergenlik döneminde madde kullanımı ve davranış sorunlarının azaltılmasıdır. Orta düzey hedefler arasında, ebeveynler için ebeveynlik ve sınır belirleme becerilerinin, hem ebeveynler hem de gençler için iletişim becerilerinin ve gençler için sosyal becerilerin geliştirilmesi gibi hedefler yer almaktadır. Yapılacak olan her seansta birtakım risk ve koruma faktörleri belirlenmiştir. Koruma faktörleri arasında genel çerçevede aile katılımı, empati, aile bağlılığı, akran reddetme, pozitif aile-çocuk ilişkisi gibi konulara odaklanırken, risk faktörleri arasında ise kötü-çocuk ebeveyn ilişkisi, zayıf iletişim, aile çatışması, olumsuz akran etkisi ve gençlerde zayıf sosyal beceriler gibi daha birçok konuya

odaklanılmıştır. Kanıta dayalı bu programın uygulanmasından sonra yapılan araştırmalarda, programa katılan ebeveynlerin çocuklarına karşı olumlu duygularında artış gözlemlenmiş, gençlerin alkol ve kullanım oranının ise diğer gençlere kıyasla daha düşük olarak tespit edilmiştir (Iowa State University Extension and Outreach, 2020). Örneğin, bu programın etkililiği hakkında İrlanda'da yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre, programın 12-16 yaş aralığındaki yüksek riskli ergenlerde davranışsal sağlık sorunlarını azaltmada, aile ilişkilerini iyileştirmede ve madde bağımlılığını azaltmada etkili olduğu tespit edilmiştir (Kumpfer, Xie, ve O'Driscoll, 2012).

Ebeveynleri ve gençleri böyle bir programda bir araya getirmenin özellikle beceri geliştirme ve davranış değiştirme konusunda etkili olacağı düşünülmektedir. Bu programın dayandığı teoriye göre, ebeveynlik becerilerine sahip olunması, ebeveynlerin gençleri madde bağımlılığı ve diğer problem davranışlarına karşı korunmalarına yardımcı olur. Bu programın etkililiğini ölçmek amacıyla Molgaard vd., (2000) tarafından 161 aile üzerinde yapılan bir araştırmada, hem ebeveynler hem de gençler üzerinde olumlu sonuçları olduğu gözlemlenmiştir. Örneğin, pozitif ebeveyn-çocuk ilişkilerinin artması, madde kullanımına ilişkin kuralların ve bu durumun sonuçlarının netleştirilmesi, aile içinde standart belirleme, izleme, etkili disiplin ve ebeveyn-çocuk duygusal kalitesi gibi olumlu sonuçları olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra gençler üzerinde madde kullanımı ve kullanıma bağlı ortaya çıkan davranış problemleri, okulla ilgili sorun davranışları, antisosyal akranlarla ilişki ve akran direnci gösterme takip değerlendirmelerinde olumlu sonuçları olduğu gözlemlenmiştir (Molgaard, Spoth, ve Redmond, 2000).

Bu yaklaşım çeşitli ortamlarda ve çeşitli ırksal ve etnik gruplarla da değerlendirilmiştir. Birincil sonuçlar, aile çatışmasının, gençlerdeki davranış bozukluklarının, saldırganlık ve madde bağımlılığının azalmasının yanı sıra ebeveynlik becerileri başta olmak üzere gençlerin sosyal becerilerinin ve aile iletişimi ve organizasyonunun olumlu yönde gelişmesine katkı sağlamıştır (Kumpfer'dan aktaran National Institute on Drug Abuse, 2003). Bu programın etkililiği üzerine ayrıca ABD kırsalındaki topluluklarda Spoth vd., (2012) tarafından yapılan çalışmalarda, müdahaleden sonra dokuz yıla kadar (yani 21 yaşına kadar) tütün, alkol ve uyuşturucu kullanımında azalma görüldüğü belirlenmiştir (s. 414-417). Bunun yanı sıra Spoth vd., (2010) tarafından yapılan bir diğer çalışmada, hem kendi başına hem de etkili beceri odaklı okul temelli önleme müdahalesi ile eşleştirildiğinde müdahalenin ardından 13 yıla kadar (yani 25 yaşına kadar) reçeteli ilaç kötüye kullanımında azalma görüldüğü tespit edilmiştir (s. 665-672). Son olarak Brody vd., (2006) tarafından yapılan araştırmalarda Güçlenen Aileler Programının kültürel adaptasyonu olan Güçlü Afro-Amerikan Aileleri Programının da, kırsal kesimde yaşayan siyahi veya Afro-Amerikan gençlerde de maddeye erken başlama ve alkol kullanım oranlarında azalma görülmüştür (s. 281-291).

Birleştirilmiş Aileler Programı (Familias Unidas), Miami Üniversitesi Halk Sağlığı Bilimleri Bölümü'nde çalışan Hilda Pantin ve Guillermo Prado tarafından geliştirilmiştir (University of Miami Miller School of Medicine, 2020). ABD'de uygulanan kanıta dayalı bu program ebeveyn merkezli olup, eko-gelişimsel model üzerine temellendirilmiştir. Bu haliyle ilgili müracaatçı gruplarına yapılacak müdahaleler gerçekleştirilirken, eko-gelişimsel model temel alınarak, aile, okul ve topluluk bağlamlarını göz ardı etmeyen ve önleyici nitelikte olması itibarıyla de dikkat çeken bir uygulamadır. Ayrıca güvensiz cinsel davranışları önleme konusundaki etkileri de kanıtlanmıştır. Bu program temel olarak, İspanyol gençler arasında madde kullanımını ve madde kullanımı sonrası HIV bulaşmasına

neden olabilecek riskli cinsel davranışları önlemek için kanıta dayalı müdahalelerin eksikliğini savunur. Yapılan araştırmalara göre bu program, ilgili nüfusun hem madde kullanımını hemde korumasız cinsel davranışları önlemede etkinlik gösteren tek müdahale programıdır. Birleştirilmiş Aileler Programı, genel ebeveyn-ergen iletişimini arttırmak, ebeveyn yatırımını teşvik etmek, ergen davranış problemlerini azaltmak ve ergen okul bağı ile akademik başarısını, uyuşturucu bağımlılığına ve suçluluğa karşı tüm koruyucu faktörleri teşvik etmek için tasarlanmıştır. Bunun yanı sıra madde kullanımı sonucu güvenli olmayan korunmasız cinsel davranışları ve HIV riskini önlemeyi hedefler (Guillermo ve Pantin, 2011: 63-73).

Birleştirilmiş Aileler Programı programının yapısı itibarıyla dört temel bileşenden oluşur. Birinci bileşen “kolaylaştırıcı” adı verilen, lider ve yardımcı lider pozisyonundaki kişiler tarafından yönetilen müdahaledir. Söz konusu bu müdahale, sekiz çok ebeveynli grup ve etkili ebeveynlik becerileri geliştirmeyi amaçlayan dört aile oturumu şeklinde gerçekleştirilmektedir. Ancak kolaylaştırıcı sıfatındaki lider ve yardımcı lider, İspanyolca konuşmalı ve en az lisans derecesine sahip olmalıdır. İkinci bileşen ise, program boyunca yapılan grup oturumlarını ifade eder. Çok ebeveynli gruplar 2 saat süren grup oturumlarında toplanır. Her grupta, katılımcı ailelerden en az bir ebeveyn bulunan 12-15 arasında birey bulunur. Grup tartışmaları, ebeveynlerin, ergenlik dönemindeki çocuklarının madde kullanımı ve güvenli olmayan cinsel davranışlar gibi riskli davranışlardan korumadaki rollerini anlamalarını ve ergenlerin dünyalarına ebeveyn yatırımlarını kolaylaştırmayı amaçlamaktadır. Buna ek olarak, bir saatlik dört aile oturumu bir lider tarafından yönlendirilir ve ebeveynlere grup oturumlarında öğrenilen becerileri ergenlerle birlikte uygulama fırsatı sunar. Üçüncü bileşen, “yüksek katılım oranları” şeklinde belirtilmiştir. Bu bileşen içerik olarak, lider pozisyonundaki kişilere, müdahale programlarına katılımı en iyi ve en uygun hale getirecek önemli katılım ve birleştirme becerileri öğretilmesini ifade eder. Ayrıca kolaylaştırıcılar, ebeveynlerin iletişim kurmasına yardımcı olma da dahil olmak üzere, program içeriğini sunmak için katılımcı bir sürecin nasıl kullanılacağı konusunda da eğitilir. Son bileşen olan “yerleşik değerlendirme” ise, katılımcıların sürece bağlılık değerlendirmelerini içerir. Bağlılık değerlendirmeleri ilgili ekip tarafından birtakım gözlemsel sadakat ölçümleri kullanılarak yapılır. Bu ölçümler, lider tarafından yapılan müdahale bileşenlerini belirlemeye ve derecelendirmeye de yardımcı olur (University of Miami Miller School of Medicine, 2020).

Birleştirilmiş Aileler Programı'nın etkilerinin ne düzeyde olduğunu ölçmek amacıyla (Pantin vd., 2009) tarafından davranış sorunları olan 213 İspanyol ergen üzerinde yapılan saha araştırmasından elde edilen sonuçlara göre, Birleştirilmiş Aileler Programının madde kullanımını ve güvensiz cinsel davranışları önleme ve azaltmada etkili olduğunu tespit edilmiştir. Programın bu sonuçlar üzerindeki etkileri kısmen aile işlevlerindeki iyileşmeler ve gelişmeler sayesinde gerçekleşmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulara bakıldığında, ebeveyn merkezli müdahalenin, davranış sorunları olan İspanyol ergenlerde sağlık riski oluşturabilecek davranışları önlemek ve azaltmak için etkili bir strateji olduğu tespit edilmiştir.

3. Sonuç

Madde bağımlılığı sorunu, sosyal, psikolojik ve tıbbi boyutları olan, yaşanan toplumun hukuk ve güvenlik sistemi ile yakından ilişkili, mikro, mezo ve makro ölçekte çok yönlü ve kalıcı nitelikte olumsuz etkileri olması sebebiyle daima ön planda tutulması gereken bir sorundur. Bu nedenle, ülkemiz özelinde hali hazırda var olan

bağımlılık sorununa karşı tedaviye yönelik müdahale ve programlar kadar, önlemeye yönelik devlet, toplum işbirliğine dayalı programlara da önem verilmelidir. Bu programların etkililiğinin araştırma sonuçları ile kanıtlanmış olması da ayrı bir öneme sahiptir.

Son yıllarda madde bağımlılığını önlemeye yönelik programlar hakkındaki araştırma sonuçları, ekolojik perspektifi temel alan aile odaklı müdahaleleri öne çıkarmaktadır. Bu çalışmada ele alınan iki önleme programı da bunun bir örneğidir.

Hem Birleştirilmiş Aileler hem de Güçlenen Aileler programı, madde bağımlılığı sorununu yalnızca bireylerin öznel bir sorunu olarak görmeyip, etkileri boyutuyla aileye ve topluma dönük yüzünün de olduğunu kabul etmektedir. Buradan hareketle ebeveyn-çocuk iletişimini ve ebeveyn-aile becerilerini olumlu yönde geliştirmeyi amaçlayan ve belirli süreli grup çalışmalarını içermektedir. Söz konusu grup oturumları içerikleri itibarıyla öğretici ve farkındalık sağlayıcı temelli çalışmalar olup, temel noktada çocuklarla ebeveynlerin birlikte vakit geçirmelerini sağlamak ve iletişimsizlik sorununun kalıcı olarak önüne geçmek hedefiyle tasarlanmıştır. Ebeveyn ve çocuk arasında iletişim düzenli ve belirli oranda gelişim gösterdiğinde, olumlu ilişkiyi ve iletişimi engelleyebilecek duygu bloklarının ve daha birçok problemin henüz ortaya çıkmadan önce önüne geçilebileceği düşünülmektedir.

Her iki programda en temelde mikro, mezo ve makro açıdan bireyi sürekli etkileyen sosyo-kültürel sistemler içerisinde ele almaktadır. Sosyal çalışma mesleği de teorik arka planında yer alan ekolojik perspektif ile bireyi, onu kuşatan ve sürekli etkileşim halinde olduğu çevresi içerisinde bir bütün olarak değerlendirerek sorunlarını anlamaya ve çözmeye çalışmaktadır. İşte tam da bu noktada sosyal çalışma mesleği, madde bağımlılığının çok boyutlu doğasının daha kolay anlaşılmasına kaynaklık eder.

Multidisipliner yaklaşımın önemli olduğu madde bağımlılığı sorununda, bağımlılığın sosyal yönüne vurgu yaparak, önleme ve tedavi çalışmalarının temel ayaklarından birini oluşturan sosyal çalışma mesleği, bireyler için en uygun önleyici tedavi programlarının geliştirilmesi ve bireylerin hak ettikleri tedaviyi en insancıl atmosferde almaları yönünde uğraş gösterir. Aynı zamanda eklettik bilgi temelini kullanarak, önleyici çalışmalarda ve tedavi süreçlerinde problem çözme ve yeni fikirler üretme kapasitesini de artırır.

Sosyal çalışma mesleği sağlıklı bir birey imgesini tarif ederken, bireyin başta aile olmak üzere tüm sosyo-kültürel sistemlerle dengeli ve sağlıklı iletişime dayalı ilişkiler kurması ve geliştirmesinin gerekliliği görüşünden beslenmektedir. Buradan hareketle ilk olarak, ebeveyn ve çocuk arasında, özellikle en kırılgan ve hassas bir dönem olan ergenlikte birlikte vakit geçirme ve iletişimde devamlılığın sağlanması oldukça önemlidir. Bu yönüyle Birleştirilmiş Aileler ve Güçlenen Aileler programlarında olduğu gibi tüm sosyo-kültürel sistemleri ve ebeveyn-ergen iletişiminde göz önünde bulunduran önleyici programların geliştirilmesi ve uygulanmasının ülkemiz için madde bağımlılığının önlenmesi noktasında olumlu gelişmelere zemin hazırlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca, Birleştirilmiş Aileler programında olduğu gibi ülkemiz özelinde de aile ziyaretlerinin düzenli aralıklarla gerçekleştirilmesi de aile-okul-çocuk arasında sıkı bir iletişim bağı kuracağından madde bağımlılığının önlenmesinde oldukça önemli bir noktayı oluşturacaktır.

Kaynaklar

Barker, R. (1995). *The Social Work Dictionary (3rd Edition)*. Washington: NASW Press.

- Brody, G. H., McBride Murry, V., Chen, Y.-f., Kogan, S. M., ve Brown, A. C. (2006). Effects of family risk factors on dosage and efficacy of a family-centered preventive intervention for rural African Americans. *Prevention Science*, 7(3), 281-291. doi:10.1007/s11121-006-0032-7
- Çavdar, S., Taşdemir, M., ve Ataç, Ö. (2019). Önlemenin Kuramsal Temelleri. M. Öztürk, K. Ögel, C. Evren, ve R. Bilici içinde, *Bağımlılık Tanı, Tedavi, Önleme* (s. 116). İstanbul: Türkiye Yeşilay Cemiyeti.
- Garthwait, C. (2012). *Dictionary of Social Work*. Montana: University of Montana.
- Guillermo, P., ve Pantin, H. (2011). Reducing Substance Use and HIV Health Disparities among Hispanic Youth in the U.S.A.: The Familias Unidas Program of Research. *Psychosocial Intervention*, 20(1), 63-73. doi:10.5093/in2011v20n1a6
- Hawkins, D. J., Catalano, R. F., ve Arthur, M. W. (2002). Promoting science-based prevention in communities. *Addictive Behaviors*, 27(6), 951-976. doi:10.1016/s0306-4603(02)00298-8
- Ialongo, N., Werthamer, L., Poduska, J., ve Kellam, S. (2001). The Distal Impact of Two First-Grade Preventive Interventions on Conduct Problems and Disorder in Early Adolescence. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 9(3), 146-160. doi:10.1177/106342660100900301
- Iowa State University Extension and Outreach. (2020). *Strengthening Families Program: For Parents and Youth 10-14*. Iowa State University: <https://www.extension.iastate.edu/sfp10-14/content/curriculum> adresinden alındı.
- Kumpfer, K. L. (2020). Strengthening Families Program: <https://strengtheningfamiliesprogram.org/about/> adresinden alındı.
- Kumpfer, K. L., ve Magalhaes, C. (2018). Strengthening Families Program: An Evidence-Based Family Intervention. *Journal Of Child & Adolescent Substance Abuse*, 27(3), 174-179. doi:10.1080/1067828X.2018.1443048
- Kumpfer, K. L., Xie, J., ve O'Driscoll, R. (2012). Effectiveness of a Culturally Adapted Strengthening. *Child Youth Care Forum*, 41, 173-195. doi:10.1007/s10566-011-9168-0
- Lerner, R. M., Schiamberg, L. B., Anderson, P. M., ve Miller, J. R. (2003). *The Encyclopedia of Human Ecology (Volume One)*. Oxford: ABC-CLIO.
- Molgaard, V. K., Spoth, R. L., ve Redmond, C. (2000). *Competency Training The Strengthening Families Program: For Parents and Youth 10-14*. The Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention: <https://ojjdp.ojp.gov/library/publications/competency-training-strengthening-families-program-parents-and-youth-10-14> adresinden alındı.
- National Institute on Drug Abuse. (2003). *A Research-Based Guide for Parents, Educators, and Community Leaders*. Maryland: U.S. Department of Health and Human Services. https://www.drugabuse.gov/sites/default/files/preventingdruguse_2.pdf adresinden alındı.
- National Research Council. (1993). *Preventing Drug Abuse: What Do We Know?* Washington: The National Academies Press. doi:10.17226/1883
- NIDA. (2003). *A Research-Based Guide for Parents, Educators, and Community Leaders*. Maryland: U.S. Department of Health and Human Services.
- Organization of American States. (2019). *Report On Drug Use in The Americas 2019*. Inter-American Drug Abuse Control Commission. Washington: Organization of American States. http://cicad.oas.org/Main/ssMain/E-report_ENG_2019/mobile/index.html adresinden alındı.
- Ögel, K. (2015). Bağımlılığı Anlamak Gerek. *Bağımlı Aileleri İçin Rehber Kitap*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Pantin, H., Guillermo, P., Lopez, B., Huang, S., Tapia, M. I., Schwartz, S. J., . . . Branchini, J. (2009). A Randomized Controlled Trial of Familias Unidas for Hispanic Adolescents With Behavior Problems. *Psychosom Med*, 71(9) 987-995. doi:10.1097/PSY.0b013e3181bb2913
- Spoth, R. L., Trudeau, L. S., Gyll, M., ve Chungyeol, S. (2012). Benefits of Universal Intervention Effects on a Youth Protective Shield 10. *Journal of Adolescent Health*, 50(4), 414-417. doi:10.1016/j.jadohealth.2011.06.010
- Spoth, R., Trudeau, L., Shin, C., Ralston, E., Redmond, C., ve Greenberg, M. (2013). Longitudinal Effects of Universal Preventive Intervention on Prescription Drug Misuse: Three Randomized Controlled Trials With Late Adolescents and Young Adults. *American Journal of Public Health*, 103(4), 665-672. doi:10.2105/AJPH.2012.301209
- The European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. (2019). *European Drug Report 2019*. Lizbon: The European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (EMCDDA). <http://www.emcdda.europa.eu/data/stats2019/gps> adresinden alındı.
- U.S. Department of Health and Human Services. (2016). *Facing Addiction in America: The Surgeon General's Report on Alcohol, Drugs, and Health*. Washington: U.S. Department of Health and Human Services. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK424857/> adresinden alındı.
- United Nations Office on Drugs and Crime. (2019). *World Drug Report 2019*. Vienna: United Nations Office on Drugs and Crime. <https://wdr.unodc.org/wdr2019/> adresinden alındı.
- University of Miami Miller School of Medicine. (2020). Familias Unidas - University of Miami: <http://familias-unidas.info/> adresinden alındı.
- Uzbay, T. (2018). *Hazdan Bağımlılığa*. İstanbul: Destek Yayınları.

Gerontolojiye Yunan Mitolojisinden Bakmak

Hıdır APAK^{1,*}

¹ Dr. Öğr. Üyesi – Mardin Artuklu Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Mardin, Türkiye – ORCID: 0000-0002-2330-3093

Sosyal Çalışma Dergisi (2020) 4 (1), 33-38
Copyright © 2020 İZU

YAYIN BİLGİSİ
Yayın geçmişi:
Gönderilen tarih: 18 Nisan 2020
Kabul tarihi: 29 Mayıs 2020
Yayımlanma tarihi: 06 Haziran 2020
Anahtar kelimeler:
Gerontoloji
Mit
Mitoloji
Yaşlılık.
Key Words:
Gerontology
Myth
Mythology
Old Age.

ÖZ

İnsanlık tarihi, geçmişin mirasını paylaşıp üzerine eklenen yenilik ve değişikliklerle şekillenmeye devam etmektedir. Bu durum kendini, insan yaşamının bir evresi olan yaşlılıkta da göstermektedir. Yaşlılık, kronolojik yaşın ilerlemesine paralel olarak biyolojik, psikolojik ve sosyolojik boyutlar kazanan bir dönem olarak tanımlanabilir. Tarihin başlangıcından beri, yaşlanma süreci ve ölümün üstesinden gelmeye ilişkin çabalar insanların sözlü tarihinin ve kültürünün en önemli birleşimlerinden olan mitlerde de yer almıştır. Yaşlanma sürecine ilişkin mitlerle ruhsal bir derinlik ve temel insanlık geleneklerini eklemek, gerçekçi ve kalıcı sonuçlar ortaya koyacaktır. Yunan mitolojisi kültür veya bölgeden bağımsız olarak, gerontolojinin daha iyi anlaşılması için değerli bir bilgi kaynağı olarak görülebilir. Bu çalışma, Antik Yunan mitolojisinin imgesel ufkundan yola çıkarak gerontolojiye yansımalarını tartışmaktadır. Çalışmada gerontoloji ile mitoloji ilişkisi Yunan mitolojisi üzerinden incelenmiştir. Yaşlılık ile ilgili mitolojik referanslar, mitoslar ve Tanrılar üzerine analizler yapılmaya çalışılmıştır. Yunan mitolojisinde yaşlılık tedavi edilmesi ve savaşılmaması gereken, insanın başına musibetler açan, ölümsüzlüğü engellenen, istenmeyen ve güçsüzlük olarak tanımlanmaktadır. Bu mitolojik anlatılardan bazıları bugün hala yaşlılık olgusunu anlamada ışık tutmaktadır.

ABSTRACT

The history of humanity continues to be shaped by the innovations and changes, in addition to the legacy of the past. This situation also shows itself in old age, a stage of human life. Old age can be defined as a period that gains biological, psychological and sociological dimensions in parallel with the advancement of chronological age. Since the beginning of history, the aging process and struggles to overcome death have been involved in myths which is one of the most important combinations of people's oral history and culture. Adding a spiritual depth and basic human traditions with myths related to the aging process will reveal realistic and lasting results. Regardless of culture or region, Greek mythology can be seen as a valuable source of information for a better understanding of gerontology. This study discusses the implications of gerontology based on the imaginative horizons of Ancient Greek mythology. In the study, the relationship between gerontology and mythology is examined through Greek mythology. Analyzes on mythological references, mythos and gods about old age was made. In Greek mythology old age is defined as the need to be treated and fought, causing misfortunes to man, undesired and weakness. Some of these mythological narratives still shed light on understanding the phenomenon of old age.

1. Giriş

İnsanoğlunun sahip olduğu miras, geçmişten alınanlar üzerine eklenen yenilik ve değişikliklerle günümüze kadar gelmiş ve geleceğe de devredilerek şekillenmeye devam edecektir. Gelecekte de bu şekillenme devam edecektir. Bu durum yaşlılık ve yaşlanma için de geçerlidir. 21. yüzyılda toplam nüfus içerisinde yaşlı nüfus oranlarının giderek artması ve nüfusun yaşlanması, üzerinde en fazla konuşulan ve konuşulması beklenen küresel bir olgudur.

Son yüzyılda sanayileşmiş ülkelerde, ortalama yaşam süresinde ciddi artışlara şahit olunmuştur. Yaşam beklentisindeki bu artış eğilimi böyle doğrusal olarak devam ederse, bugün doğan insanların neredeyse yarısı 100'e yakın bir yaşa erişebileceklerdir (Baltes,

2006).

Yaşlanma; vücudun molekül, hücre, doku, organlarında zamanla ortaya çıkan ve geri dönüşü olmayan yapısal ve işlevsel değişikliklerin tümü olarak tanımlanmaktadır (Kalınkara, 2011). Yaşlılık ve yaşlanma sadece içinde yaşadığımız yüzyılı ilgilendiren bir olgu değildir. İlk insandan bu yana yaşlılık hayatın bir parçası olagelmıştır. İnsanlar varoluşlarından beri daima, kâinatı ve onun sunduğu hayatın sırlarını anlamaya çalışmaktadır. Bireyler hayattaki varoluşlarını devam ettirebilmek veya daha uzun süre yaşayabilmek amacıyla büyük bir mücadele içerisine girmiştir. Bu dürtü insanların ölümsüzlük ve sonsuz yaşam arayışlarının ana nedenini oluşturmaktadır. Öyle ki insanların hayal gücünün çıktısı olan mitolojik anlatılarda, genç kalma veya ölümsüz olma arzusunun

* Sorumlu yazar e-mail adresi: hidrapak@gmail.com

imgellemi ortaya çıkmaktadır (Kılıç & Eser, 2017).

Mitoloji, insanın doğayla uyumunu ve doğa olaylarının bilinmezliklerini anlamlandırma aracı olmuştur (İnce Yakar, 2019). Birçok mitolojik eser şu anki bilgilere katkıda bulunurken, bugün yaşanan bazı durumların geçmişteki en iyi gözlemlerinden biri olmaktadır.

Yunan mitolojisinde tanrı olan Zeus'un beyaz bir boğaya dönüşerek kaçırdığı Europa bugün Avrupa kıtasına adını vermektedir. Doğa olaylarının isimleri de mitolojiden esinlenmektedir. Volkan, mitolojide karşılığı olan Vulcanus'tan, Tayfun Typhon'dan, bora Borea'tan ismini almaktadır. Ayrıca bitki isimleri (defne, nergis vb.) ve gezegenler (Jüpiter, Pluton vb.) de mitolojiden doğan simgesel adlandırmalardan nasibini almışlardır (Subaşı, 2019).

Tıp, psikiyatri ve psikoloji gibi alanlar terminoloji oluşturma ve disiplin içerisinde var olan bazı durumları açıklamak için mitolojilerden yararlanmışlardır. "Akhilleus'un tek zayıf noktası olan yeri bugün tıp teriminde onun adı ile yani aşil tendonu olarak anılmaktadır. Hijyen denildiği zaman aslen sağlık tanrıçası olan Hygieia'dan türemiş bir kavramdan bahsediyoruz" (Subaşı, 2019). Bunun dışında özellikle psikoloji alanında mitoslar barındırdıkları anlamlar ile derin ve karmaşık durumları tanımlamak için yoğun simgesel anlamlar ihtiva etmektedirler Sigmund Freud Yunan mitolojisine, edebiyatına ve sanatına yaptığı atıflarla psikanaliz kuramını oluşturmuştur. Freud mitolojilerde yer alan efsanelerin psikanalizle ilgili bir ders önermek için fazlasıyla yeterli olduğunu gözlemlemiş ve incelemiştir. Freud gibi birçok teorisyen, araştırmacı, yazar ve sanatçı da eserlerinde, okuyucu ve dinleyicilerini mitolojik hikâyelere bağlamaya çalışmaktadırlar (Anastasopoulos, Soumaki & Anagnostopoulos, 2010).

Bu çalışma da Antik Yunan mitolojisinin modern yaşlılığa yansımalarını vurgulamaktadır. Yaşlanma sürecine ilişkin mitlerle ruhsal bir derinlik ve temel insanlık geleneklerini eklemek, gerçekçi ve kalıcı sonuçlar ortaya koyacaktır. Yunan mitolojisi kültür veya bölgeden bağımsız olarak, gerontolojinin daha iyi anlaşılması için değerli bir bilgi kaynağı olarak görülebilir. Mitolojiyi kullanarak yapılan çalışmalarda eski bulgu ve açıklamaları hatırlamak, yaşlılığı daha iyi anlamak ve daha iyi bir sonuç elde etmek amacıyla değerli bir bilgi temeli oluşturabilir düşüncesiyle bu makale, Yunan mitolojisine atıfta bulunarak yaşlılık alanına ışık tutmaya çalışmaktadır. Çalışmada ilk olarak mitoloji ve gerontoloji ilişkisi ele alınacak daha sonra Yunan mitolojisi üzerinden yaşlılık ile ilgili mitolojik referansları tanımlamak için Geras, İatros, Senius, Eos ve Tithonos gibi mitolojik figürler kullanılarak Antik Yunan mitolojisinden gerontolojiye doğru bir bakış açısı oluşturulmaya çalışılmıştır.

2. Mitoloji ve Gerontoloji

"Mitoloji" kelimesi Türkçe'de, söylenbilim veya söylenebilim olarak ifade edilir (Bayat, 2005). Mitoloji kelimesinin etimolojik kökeni, Yunancada efsane ve hikâye demek olan mythos ve söz anlamına gelen logos kelimelerinin birleşimidir. Mytos masallar ve efsanelerdeki sorulara atıf yaparken logos ise bu sorulara cevap olarak değerlendirilebilir. Mitoloji; antik çağ insanların inandıkları Tanrıların, kahramanların, perilerin, devlerin ve mistik unsurların hayat ve maceralarından bahseder (Can, 2011).

Mitler bağlar ve arkaik desenler içeren evrensellikler olarak kabul edilirler (Anastasopoulos vd., 2010). Mitoloji antik dönemlerde insanların maddi ve manevi tecrübelerini toplu olarak ifade eden dramatik, ilham verici ve çarpıcı hikâyeler ile efsanelerdir. Mitolojilerde anlatılanlar insana dair en eski ve değerli bilgi olma özelliklerini korumaktadırlar. Günümüzün tüm sosyal bilim dallarının ilgisini kendi üzerine çekmeyi başarmasını da bu zenginliğe borçludur (Göçen, 2018).

Mitolojinin nelerden doğduğunu daha iyi anlamak adına insanoğlunun çok eski zamanlardaki hayatına bakılmalıdır. İnsanoğlu varoluşundan itibaren nereden geldiğini, nereye gittiğini, hayatın ve ölümün ne olduğunu ve bütün doğa olaylarını bilmek

istemektedir. Günümüz insanı için pek basit görünen tabiat olayları eski çağlarda yaşayan insanlar için çözülmez bir olaylar dizisine dönüşebilmektedir. Bu çözülmezliği de rasyonel açıklamalarla değil daha çok tabiatüstü varlıklarla çözmeye çalışmaktadır. Burada da bir çözüm aracı olarak mitoloji ortaya çıkar (Can, 2011; Daniels, 2017).

Genel olarak, mitolojilerin araştırmaya çalıştığı ilk konu yaratılışın ve varlığının kökenleri, ikinci konu ise insan davranışını yöneten ilkelerin neler olduğudur. Efsanevi yaratıkların savaşları sayesinde, insanlığın iç dünyasının mücadeleleri ortaya çıkar. İlahi müdahalelerin, birincil nesnelere yardımcıyla insan, içindeki meşru olmayan arzuların ve fantezilerin büyüleyici canavarıyla savaşır (Anastasopoulos vd., 2010).

Yaşanmışın halen yaşamakta olduğunu vurgulayan mitolojiler temel olarak şunu anlatmaktadır; hiçbir şey geçmişte kalmamıştır, günümüzde varlığını ve geçerliliğini sürdürmekte ve geleceğe de aktararak, yeniden ve yeniden yaşanacaktır (Saydam, 1997). Mitolojileri incelemek, insanlığın var olma serüveninde onun tekrarlanan bireysel hikâyesini yakalayabilme adına önemlidir. Mitolojileri incelemek insanı incelemenin bir kulvarıdır (Göçen, 2018). Mitolojiler, hayatın vazgeçilmez bir ögesi olan yaşlanmayı ve toplumlarındaki yaşlıları da kendi içinde değerlendirmişlerdir. Bayat'a (2005, s. 86) göre, "mitoloji, dünyanın oluşumunu, vasıtaların biçimlenmesini açıklayan dinamik işaretler sistemidir. Mit, her zaman herhangi bir noktada insanı ilgilendiren hayat hakikati ile karşılaşır ve onu kendine has bir şekilde açıklar." Bu bağlamda çeşitli medeniyetler tarafından yaratılan mitolojilerde yaşlılık yer almıştır.

Yaşlanma kavramı doğumdan ölüme kadar devam eden süreci tanımlamak için kullanılmaktadır. Yaşlılık ise bu süreçte olgunlaşma ve kendini gerçekleştirimin ardından ortaya çıkan farklı değişimlerin yaşandığı bir dönem olarak değerlendirilebilir (Gönen & Hablemitoğlu, 2001). Yaşlılık, kronolojik yaşın ilerlemesine paralel olarak biyolojik, psikolojik ve sosyolojik boyutlar kazanan bir süreç olarak tanımlanabilir (Koşar, 1996). Gerontoloji, kavramı ise yaşlanmayı sosyo-ekonomik, biyolojik ve sosyolojik açıdan inceleyen bilim dalının adıdır (Durgun, 2015). Kısacası, gerontoloji yaşlılık sorunları ile ilgilenen bir bilim dalıdır.

Zamanın başlangıcından beri, yaşlanma sürecine ve ölümün üstesinden gelmeye karşı mücadeleye ilişkin mitler, insanoğlunun sözlü tarihinin bir bileşeni olmuştur. Vücuttaki birçok fizyolojik değişikliği anlamak ve açıklamak gibi bir işlevi de olan mitolojiler yaşlılık ve yaşlanmayı anlayabilmek adına güçlü bir söylem oluşturmaktadırlar.

Antik Yunan mitolojisine göre Prometheus insanlığın koruyucusu ve kurtarıcısı olarak resmedilir. Prometheus Tanrılardan insanlar için ateş çalıp insanlara ulaştırdığında Tanrı Zeus'un gazabına uğramıştı. Zeus ceza amaçlı onu Kafkas dağlarında bir kayaya zincirlemiş ve uçurumdan asılarak akbaba veya kartalın karaciğerinden yiyeceği bir cezaya çarptırılmıştır. Prometheus'un gündüz kartal tarafından yenilen karaciğeri geceleri kendisini yeniliyordu. Karaciğerin yenileyici gücü nedeniyle, sonunda serbest bırakılmak üzere hayatta kaldı. Ayrıca Tanrılar insanoğlunu da Pandora kutusunu göndererek cezalandırdılar. Doyumsuz bir merak nedeniyle insanoğlu Pandora'nın kutusunu açtığında veba, hastalıklar ve yaşlılık gibi kötü durumlar serbest bırakıldı (Morley, 2004).

Mitolojiler Türk, Mısır, Hint, Çin, İran gibi birçok medeniyetin geçmişinde varlığını göstermiştir. Günümüzde yaşayan bazı milletlerin de hâlâ inandıkları mitolojileri vardır (Can, 2011). Yaşlılık da farklı mitolojilerde ele alınmıştır. Türk mitolojisinde Aksaçlı (Aksaçlı, Ağşaçlı, Akçaçtı, Göksaçlı, Kocakarı), Türk halk kültüründe ihtiyar kadın, nine anlamlarında kullanılır. Aksaçlı, kimsesiz ve yalnız bir birey olarak yaşamını sürdürmektedir. Mitolojik anlatılarda çoğu zaman yolda kalmışlara ve kahramanlara yardım eden ve evinde ağırlayan bir kadın olarak tasvir edilmiştir. Ayrıca Aksaçlı'nın hekimlik gibi bir yönünün de olduğu ve kahramanları iyileştirdiği bilinmektedir. İlaçlar hazırlayarak kahramanların yaralarını iyileştirir. Yine farklı mitolojilerde

yaşlanma ve yaşlılık Babil'in yarı Tanrı Gılgamış'ın hikâyesi, Ayavanna'nın Hint hikâyesi, Çinlilerin "sekiz ölümsüz" efsanesi gibi mitlerde de gündeme gelmektedir. Yaşlılık Yunan mitolojisinde de detaylıca ele alınmıştır. Bir sonraki bölümde Yunan mitolojisinde gerontolojik izlere daha detaylı değinilecektir.

3. Yunan Mitolojisi ve Gerontoloji

Çeşitli medeniyetlerin mitolojileri içinde en çok incelenmiş ve bilginlerin (mitologların) üzerinde en çok çalıştıkları mitolojilerden biri Yunan mitolojisidir (Can, 2011). Ayrıca Batı kültürünün kökenleri, Antik Yunan kültürü ve mitolojisi ile ilişkilidir ve insan davranışının ve sosyal organizasyonların mevcut birçok yönü hala bu köklere dayanmaktadır (Fornaro, Clementi, & Fornaro, 2009). Yunan mitolojisinde ölüm, uyku, intikam, gençlik, korku, acı vb. birçok soyut duygu veya durum bir Tanrı halinde kişileştirilmiştir. Mitolojiler genel olarak Tanrılar, kahramanlar ve yarı Tanrılarla ilgilenecek, insanların varoluşsal endişeleri, doğaüstü anlayışları, kader, geçmişte ne olduğu ve gelecekte ne olacağı ihtiyaçlarına cevap verme adına oluşturulmaktadır (Anastasopoulos vd., 2010).

Yunan mitolojisi yapısında insani vasıfların başka bir varlığa atfedilmesi olarak tanımlanan antropomorfik bir özellik taşır (Karalar, 2019). Ayrıca mitolojilerin en zenginlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Buxton (2016), hiçbir uygarlığın Yunanistan'dan daha zengin ve daha bol mit üretmediğini söylemiştir. Bununla birlikte anlatılar aracılığıyla, Antik Yunan kültürünün temel unsurlarını ve varsayımlarını sembolik dilde tasvir ederek felsefe, sanat ve tıp gibi birçok bilim formuna ilham kaynağı olmuştur.

Yunan mitolojisinde yaşlılıkla ilgili meselelerle ilgili de mitoslar ve efsaneler bulunmaktadır. Bunun yanında yaşlılar ve yaşlılık istenmeyen ve güçsüz olarak tanımlanmaktadır. Yaşlanmanın metaforik anlatımlarının bir kısmı gri saçla doğmuş ya da saçları doğumda griye dönmeye başlayan ırkların tanımlarını içermektedir. Hesiod'un sekiz yüz yirmi sekiz satırlık "İşler ve Günler" şiirinde bu mitlere rastlanılmaktadır (Felton, 2012). Ayrıca Yunan mitolojisi üzerinde yaşlılık ile ilgili mitolojik referanslar Geras, İatros, Senius, Eos ve Tithonos üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır.

3.1. Geras, İatros ve Senius

"Gerontoloji; sosyoloji, ekonomi, biyoloji ve psikoloji gibi birçok bilimsel disiplinden yararlanan yaşlanma ve yaşlılık bilimidir. "Gerontoloji" kelimesi, Yunanca "yaşlı adam" anlamına gelen "geron" ve "büyümek, olgunlaşmak veya yaşlanmak" anlamına gelen "gerh" kelimelerinden türetilmiştir (Komp & Aartsen, 2013). Kelime anlamı olarak "ihtiyar" anlamına gelen Antik Yunanca "geros" kelimesi ve yine "ilim" anlamına gelen "logos" kelimelerinin birleşiminden oluşmaktadır. Gerontoloji yaşlanma ve yaşlılık konularını inceleyen bir bilim dalıdır. Geriatri ise yaşlıların sağlık durumu ve hastalıklarını inceleyen bir tıp alt alanıdır. Hem tıbbi bakım hem de tedavi yönünü inceler (Sevil, 2005). Geriatri, "yaşlı tıbbi" anlamına gelmektedir.

Geriatri kelimesinin etimolojik kökeni "geras" ile "iatros" kelimelerinin birleşimidir. İatros şifacı, hekim anlamındadır. "İatros"ler veya "iater" veya "doktor şifacıları"nın oynadığı rol de Homeros tarafından "Tanrılara eşit" ve "olağanüstü kahraman" olarak tanımlanmaktadır (Fornaro vd., 2009). İatsos kelimesi, psikiyatri kavramının kökeninde de bulunmaktadır. Psikiyatri terimi Johann Christian Reil tarafından 1808 yılında ortaya atılmıştı. Psikiyatri psykhe ve iatros kavramlarından türetilerek ruh şifacısı/ ruh doktoru olarak ortaya kullanılmıştır. Ayrıca felsefi veya teolojik ruhta kastedilmemiş olup, temel bir tıbbi disiplin olduğu vurgusu yapılmıştır (Marneros, 2008).

Geriatri kavramının kökeninde geçen Geras, Yunan mitolojisinde ihtiyarlık ve yaşlılık Tanrısıdır. Nyx'in oğlu ve yaşlılığın kişileşmiş olan Tanrısıdır. Gençlik Tanrıçası Hebe'nin zıddı olarak görülür (Greek Gods & Goddesses, 2020). Geras keder, korku, açlık, ölüm, acı ve hastalıkların olduğu yeraltı dünyasının girişinde

bulunmaktadır (Maicar, 2020).

Antik Yunan mitolojik anlatılarında, evrenin başında Tanrıların Tanrısı Zeus bulunmaktadır. Sayısız kederlerle, acılarla inleyen, ızdırap çeken bahtsız insanlara acıyan Zeus, düşündü ve şöyle seslendi: İnsanların ve dolayısıyla Tanrıların rahat etmeleri, ızdıraplarından kurtulmaları için eşsiz bir kahraman yaratmalıyım; bu kahraman, insanları bütün tehlikelerden kederlerden uzaklaştırmalı onları selamete eriştirmeli, kuvveti ve fazileti ile dünyayı kötülüklerden temizlemelidir (Can, 2011). Yunan mitolojisinde, her zaman Tanrıların insan eylemlerine müdahalesi vardır. Yaşlılık istenmeyen bir durumdur ve yaşlılık korkusu bir kahraman tarafından ortadan kaldırılmalıdır. Gençler ise devamlı var olmalı, genellikle erkekler ve Tanrılar arasında ayrıcalıklı bir pozisyon kazanan bir kahraman haline gelmelidir.

Böylelikle Zeus, Herakles'i (Herkül) yarattı. Geras yaşlılık Tanrısı olarak insanları yaşlandırarak güçsüzleştirip hastalandırmaktadır. Mitosa göre Geras'ın bu durumu insanların başına bela olması anlamına gelmektedir. Bir kahraman olan ve insanlardan belaları uzaklaştırmaya çalışan Herkül için Geras mağlup edilmelidir. Mitosa göre de Geras, Herkül tarafından yenilgiye uğratılmıştır. Geras, vazolar üstünde yaşlı, pörsümüş bir adam olarak Herkül ile birlikte resmedilir. Tipik olarak Yunan sanat eserlerinde toga giyen ve bastona yaslanmış yaşlı bir adam olarak tasvir edilir. Herkül'ün bir elini tutar ve yardım istiyormuş gibi Herkül'e bakar. Romalılar ayrıca Geras'ı bir bastona yaslanmış, yaşlı bir adam olarak resmederler. Geras, Romalılarda Senectus olarak biliniyordu. Küçülmüş, kırılan vücudu sadece yaşlılığı değil, aynı zamanda insanın acı verici yaşlanma ve ölüm korkusunu da sembolize ediyordu (Greek Gods & Goddesses, 2020).

Resim 1. Herkül ve Geras (Antik Grek vazo-siyah vazo)

Yunan mitolojisinde ihtiyarlıkla anılan bir diğer Tanrı Senius'tur. Senius ihtiyarlığa gözcülük eden tanrı (Can, 2011) olarak Geras'ın yaşlılıkla beraber ortaya çıkan sorunları ve meşakkatleri aşmaları için insanlara yol göstermektedir. Geras hastalandırıp güçsüzleştirirken, Senius ise yaşlılıkla beraber gelen meşakkatlerde yaşlılara destek olmaktadır. Yunan mitolojisinde yaşlılık Tanrısı Geras, sık sık bastonu tutan bir baston adam olarak tasvir edilirken, gençlik Tanrıçası Hebe, Gençlik Çeşmesi'nin koruyucusudur. Yaşlanmayı düşündüğümüzde, yaşam beklentisi artmış ve yaşlılık üzerine geriatri alanında çok ciddi çalışmalar yapılmaktadır. Sonuçta günümüzde belki de Geras için umut var gibi görünüyor. Belki de yakında bastonunu çıkarabilir, sağlığı hakkında endişelenmeye daha az zaman harcayabilir ve kaykay yaparken daha fazla öze kim yapabilir (Granger, Mott, & Emambokus, 2016). Bu anlamda Geriatriye, Geras ile mücadele eden bilimdir de diyebiliriz aslında. Ayrıca yaşlılığın halen oran olarak artarak devam etmesi ve yapılan "sağlıklı yaşlanma ve antiaging" çalışmalarından da Geras'ın günümüzde henüz ölmediği ifade edilebilir.

Günümüzde de insanoğlunu ölüme götüren Geras, ara sıra Herkül ile birlikte eğri ve zayıflamış yaşlı bir adam olarak ortaya çıkmaktadır. Belki de ölümsüzlüğü elde etmek için Herkül, Geras'ı

insanoğlundan tehdit ederek uzak tutmaya devam ediyordur (Hard, 2004). Herkül belki de bugün gücünün bir kısmını geriatriye devretti ve geriatri de ölümsüzlüğü sağlamayı veya yaşlanmayı geciktirmeyi sağlamaya çalışmaktadır. Geras'a karşı tam savunma var mıdır sorusunun cevabı ise "şimdilik yoktur" şeklinde olacaktır.

3.2. Eos ve Tithonos

Olumsuzluk üzerine kurulmuş bu dünyanın ilginç mitoslarından biri de Şafak Tanrıçası Eos ile onun ölümlü olan son kocası Tithonos'a ait olan hikâyesidir. Eos Tanrıçası Aurora'nın (Şafak) kişileştirilmiş şeklidir. Eos yani şafak Tanrıçası her sabah tahtından kalkar, göğün kapılarını açar ve güneşin gelişini duyurur (Sears, 2018). Eos, birinci tanrısal kuşak olan Titanlar kuşağındadır. Hyperion'la Theia'nın kızı ve Helios'la Selene'nin kız kardeşidir. Eos "gül renkli" parmakları gökyüzünün kapılarını Güneş'in arabasına açan bir Tanrıça olarak tasvir edilir. Efsanesi baştan sona aşklarla doludur. Anlatıldığına göre o, bir zamanlar Ares'le birlikte olmuş ve bu yüzden Aphrodite'nin öfkesini üzerine çekerek onun tarafından ebediyen aşk arzusuyla yanma cezasına çarptırılmıştır (Grimal, 2012).

Aphrodite Eos'u cezalandırmak adına Tanrıları değil, birçok fani insanı sevmesi sağlamıştır. Bu hal Tanrıların onu kınamalarına sebep olmuştur. Herkes tarafından sevilen ve herkesi seven Eos, sonunda Anadolu bir delikanlı olan, Troialı Ilos'un oğlu Tithonos'a âşık oldu. Tithonos sıra dışı bir soy tablosunda, genellikle Troia döngüsüne bağlanan oğullarından biri olarak geçen bir kahramandır. Tithonos'la Eos'un, Emathion ve Memnon adlarında iki oğulları olmuştur (Can, 2011).

Resim 2. Eos ve Tithonos. Gençliğinde Tithonos'u kaçırın Tanrıça Eos, geleneksel olarak bir lir müzik aleti tutuyor.

Eos, Tithonos'u çok severdi Zeus'dan, kocasının öldürülmemesini, ona ebedi olarak yaşama imkânının verilmesini rica eder ve bu ricası kabul edilir. Fakat Zeus'tan sevgilisinin sağlığını ve canlılığını korumasını istemeyi unuttur. Tithonos ölümsüz kılınmıştır, fakat sonsuz gençlik istenmediği için ihtiyaçlarıyla hastalıkları artmıştır. Tithonos'un yıllar ilerledikçe yüzü kırışıklıklar içinde kalır, beli bükülür ve çirkin bir ihtiyar halini alır. Eos hep aynı kalırken Tithonos yaşıyor ve kuruyup büzülüyor. Bu duruma daha fazla dayanamayan Eos kalbindeki acı ile birlikte, sevgilisini sonsuza dek görmeyeceği bir odada yaşamaya zorlar. Tithonos bu odada sefil bir hayat sürdürmeye devam eder (Baltes, 2006; Can, 2011; Grimal, 2012; Morley, 2004). Yaşlandıça, Tithonos sonsuz gevezelik etmeye başlamıştır (Karakis, 2018). Bir rivayete göre de yaşlandıça insan görünüşünü kaybederek kupkuru bir ağustos böceği halini alır (Grimal, 2012). Başka bir rivayete göre odada kendi kendine sürekli konuşan zavallı ihtiyar Tithanos, Tanrılardan öldürülmesini ister. Sonunda Tanrılar Tithanos'un haline acıyıp onu cırcır (ağustos) böceği haline dönüştürürler. O günden beri cırcır böceği çenesi düşük bir ihtiyar olduğundan durup dinlenmeden ölmektedir (Can, 2011).

Bu hikâyenin birçok noktasının, çok farklı şekillerde günümüze yansımalarına bakılabilir. İlk olarak Eos'un kalbindeki acı ile

birlikte, Tithonos'u sonsuza dek görmeyeceği bir odada yaşamaya zorlaması günümüzde istenmeyen yaşlıların çocukları tarafından zorla kapatılmasını ve huzureverini anımsatabilir. Ayrıca Tithonos'un odada sefil bir hayat sürdürmeye devam etmesi ise yaşlıların toplumdan uzaklaştırılmalarını ve görülme istenmeyen bireyler olduğunu da ifade etmektedir. Ağustos veya cırcır böceğine dönüşmesi ise yaşlılara yönelik sürekli söylenip duran, zayıf, güçsüz, ezilebilen algısını ortaya koymaktadır ve bu algı söylem gücünü hala korumaktadır. Bu yüzden artık güçlü olmayan ve istenildiği zaman ezilebilecek bir varlık olarak da yaşlıların bir böceğe benzetilmesi manidardır.

Bu mitolojik efsane bugün hala bize karşı karşıya kalınan bir ikilemi yaşatmaktadır. Bu ikilem uzun yaşama arzusu ve beraberinde gelen olumsuzluklardır. Çünkü yaşam süresindeki artış, ölüm olana kadar yaşam kalitesi ile aynı düzeyde artmamaktadır. Efsanedeki Eos gibi, bazı bilim adamları da şimdi "sınırsız insan yaşam süresi" beklentisi içerisindedir. Fakat bu hayal bir gerçeğe dönüşmeli midir? Bu hayal beraberinde, artan sayıda Tithonos'lar mı oluşturacaktır? Çok uzun süre yaşayan, akıl ve beden sağlığı bozulmuş, çok yaşlı ve zayıf yaşlılarla dolu bir dünya mı olacağız? (Baltes, 2006).

Ölümsüzlük her zaman insanın hayali olmuştur. Bu sadece arzulu bir düşünce olsa da, artık uzun ve sağlıklı bir yaşam sürmek mümkün olabilmektedir. Bugün sanayileşmiş ülkelerdeki insanlar daha uzun yaşıyor ve yaşam süresinin daha da uzatılabileceği görülmektedir. Bu durum yaşlılarda hastalıkların varlığına ve günlük aktiviteler gerçekleştirme yeteneğinin azalmasına neden olmaktadır. Bu noktada yeni yüzyılda aktif yaşlanma kavramı yaşlılık dönemi için farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü aktif yaşlanmayı yaşlı bireylerin yaşam kalitesinin artırılması için sağlık, katılım ve güvenlik fırsatlarının en üst seviyede kullanılması olarak tanımlamaktadır (Özmete, 2019).

Günümüz toplumu genellikle yaşlı bireyleri davetsiz misafir olarak nitelemektedir. Yaşlılığın karakteristik hastalıkları, depresyon, yalnızlık ve vazgeçme hissini tetikleyen hoşnutsuzluk ve sosyal rahatsızlığa yol açmaktadır. Bununla birlikte, ortalama yaşam süresinin uzaması ve ölümün mümkün olduğu kadar uzun süre ertelenmesi, yaşlı insanların terk edilmiş ve mutsuz olmaları anlamına da gelebilmektedir (Malaguarrera, Pistone, & Motta, 1995).

Yaşlı bireylerin bir kısmı Eos'un Tithonos'u bıraktığı gibi yani ölümsüzleştirerek, bir odada yalnız ve unutulmuş olarak hapsedilmeyi istememektedirler. Ayrıca bu seçenек daha uzun bir yaşam veya ölümsüzlükle birlikte ebedi bir demansı (bunama) getirebilmektedir. Kılıç ve Şelimen'in (2017) huzurevinde yaşayan yaşlı bireylerin huzurevine gelerek, buradaki yaşamı seçmelerine neden olan etkenleri belirlemek amacıyla yaptıkları çalışmada 360 yaşlı bireye ulaşılmıştır. Araştırma sonucunda yaşlıların huzurevine gelmeden aileleri tarafından bakılmak istemedikleri ve huzurevi yaşamını seçmeye zorunlu kaldıkları tespit edilmiştir. Benzer şekilde İçli'nin (2004) Denizli ili huzurevinde kalan 84 yaşlı üzerinde yaptığı çalışmada da ortaya konulmuştur. Bu çalışmada yaşlı bireylerin huzurevi konusundaki düşüncelerine bakıldığında zorunluluktan kaynaklanan bir kalışın söz konusu olduğu görülmektedir. Huzurevindeki yaşamı çok fazla benimsemedikleri ancak zorunluluktan kaldıkları tespit edilmiştir.

Son yıllarda, gerontoloji alanında çalışan bilim insanları 60 yaş üstü bireyler için uzun ömürlülüğü sağlama ve iyileştirmelerde önemli artışlara katkıda bulunmuşlardır. Ancak teorik ve ampirik kanıtlar 80 yaş ve üstüne ulaşan insan sayısı arttığına, iyileştirmenin daha da zorlaşacağını ortaya koymaktadır. Bu dönem içerisinde bulunan yaşlılar, günlük davranışlarında yeni bir biyo-kültürel eksiklik, kırılabilirlik ve öngörülemezlik düzeyi göstermeye başlayacaklardır (Baltes, 2006). Benzer şekilde modern tıp, dünyadaki bireylerin yaşam beklentisini artırmış ancak artan yaşla ilişkili hastalıkların ilerlemesini durduramamıştır (Hoare, Das & Alexander, 2010).

Gerontologların günümüzde karşılaştıkları ve mitolojilerde de var olan bir konu tartışılmalıdır: Artık yaşama daha fazla yıl eklemek

yerine, var olan yıllara daha fazla yaşam eklenmelidir. Böylelikle yaşamın son zamanlarında insan onuru ve haysiyeti daha fazla korunabilecektir. Ama bunu insanoğlu isteyecek midir? Cevap şimdilik hayır. Günümüzde halen insanlar uzun yaşamayı istemektelerdir. Bu şu soruları gündeme getirmektedir: Neden çoğu insan yaşlı olmak istemez? Neden insanlar her zaman aslında yaşlandıkça olduğundan biraz daha genç olmak ister? Ve neden yetmiş, seksen ve doksan yaşlarına ulaştığında, gerçek yaş ile istenen yaş arasındaki fark önemli ölçüde artmaktadır? (Baltes, 2006). Bunun yamdan modern tıbbın daha iyi seviyelere ilerlemesiyle birlikte güçsüzleşen ve hastalıklarla mücadele eden yaşlı bireylerin sayısında azalmalarda mümkün olabilecektir. Böylelikle insanoğlunun daha fazla yaşama arzusu sağlıklı bir birey olarak gerçekleşebilecektir.

4. Sonuç

Tarihin ilk dönemlerinden itibaren insanoğlunun yaşlılıkla ilgili karşılaştığı problemler vardır. Bunlar; fiziksel ve zihinsel kapasitenin azalması, gençliğe verilen toplumsal önemin daha fazla olması, sağlık sorunlarının artması, yalnızlık ve başkasına fiziksel olarak bağımlı veya bakıma muhtaç olma durumudur (Kalaycı, Özkul, Yazıcı & Küpeli, 2017; Zastrow, 2015). Bu sorunların büyük bir kısmı mitolojik anlatılarda da yer almaktadır.

Gerontoloji alanında sadece etimolojik cazibenin ve yaratıcı düşüncelerin ötesinde mitolojiler bugün hala yaşlılığı anlamada yardımcı olabilecek potansiyele sahiptirler. Uzun yaşama, ölümsüzlük, sağlıklı, genç ve güzel beden arzusu tarihin her döneminde var olagelmıştır. Mitoslarda da buna rastlanılmaktadır. Yunan mitolojisinde yaşlılık tedavi edilmesi ve savaşımları gereken, insanın başına musibetler açan, ölümsüzlüğü engelleyen, istenmeyen ve güçsüzlük olarak tanımlanmaktadır. Geras bir yaşlılık tanrısıdır ve kötü karakterlidir. Herkül gibi bir kahraman onunla mücadele eder. Tithonus'a ölümsüzlük istenmiştir fakat yaşlılık peşini bırakmamıştır.

Mitolojiden yola çıkarak yaşlılıkla ilgili daha uzun ömür beklentisiyle demans gibi bozuklukların ve engellilik durumlarının da artmasının mümkün olabileceği söylenebilir. Bunun tam tersi olarak da insanoğlunun bitmez tükenmez arzusuyla kaliteli uzun bir yaşam mümkündür. Yaşlanma ile birlikte nöronlar da dâhil olmak üzere vücut yapımızda oluşan hasarların modern tıp ve teknolojinin gelişmesiyle onarılabilmek ihtimali yüksektir. Böylelikle yaşam kalitesi ile uzun ömür sağlanabilecektir. Ama bu gerçekleşemezse insanoğlunun ölümsüzlük arzusu, Tithonus seçeneğini ortaya çıkaracaktır.

Kaynakça

Anastasopoulos, D., Soumaki, E., & Anagnostopoulos, D. (2010). Adolescence and mythology, *Journal of Child Psychotherapy*, 36(2), 119-132.

Baltes, P. B. (2006). Facing our limits: Human dignity in the very old. *Daedalus*, 135(1), 32-39.

Bayat, F. (2005). Mitolojiye giriş. Çorum: Karam Araştırma ve Yayıncılık.

Buxton, R. (2016). Yunan mitolojisi. İstanbul: Alfa Yayıncılık.

Can, Ş. (2011). Klasik Yunan mitolojisi. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Daniels, M. (2017). Bir nefeste dünya mitolojisi. (Çev. P. Üstel). İstanbul: Mayakitap.

Durgun, B. (2015). Yaşlılık ve yaşlılara sunulan hizmetler. İstanbul: Yalın Yayıncılık.

Felton, D. (2012). Monstrosity or disability? Ancient accounts of accelerated ageing. *Folklore*, 123(3), 355-361.

Fornaro, M., Clementi, N., & Fornaro, P. (2009). Medicine and psychiatry in Western culture: Ancient Greek myths and modern prejudices. *Annals of General Psychiatry*, 8(21).

Göçen, G. (2018). Psikoloji, mitoloji ve din. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Gönen, E. & Hablemitoğlu, Ş. (2001). Yaşlıların bakımına ilişkin etik yaklaşım. K. Karataş (Ed.) içinde, *Sosyal Hizmet Sempozyumu* (s. 174-182). Ankara: SHÇEK ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Ortak Yayını.

Granger, A., Mott, R., & Emambokus, N. (2016). Is aging as inevitable as death and taxes?. *Cell Metab.*, 23(6), 947-948.

Greek Gods & Goddesses. (June 10, 2018). Geras. Erişim adresi: <https://greekgodsandgoddesses.net/gods/geras/> adresinden alındı.

Grimal, P. (2012). Mitoloji sözlüğü: Yunan ve Roma. (Çev. Sevgi Tamgüç). İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.

Hard R. (2004). *The routledge handbook of Greek mythology*. London: Taylor and Francis.

Hoare, M., Das, T., & Alexander, G. (2010). Ageing, telomeres, senescence, and liver injury. *Journal of Hepatology*, 53, 950-961.

İçli, G. (2004). Huzurevinde kalan yaşlılar üzerine bir araştırma. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 1, 5-24.

İnce Yakar, H. G. (2019). Mitolojik çağlardan Anthropocene: Doğa ve insan ilişkisi. *Journal of Human Sciences*, 16(3), 712-720. doi:10.14687/jhs.v16i3.5124

Kalaycı, I., Özkul M., Yazıcı S. Ö., & Küpeli A. (2017). İhmal ve istismarın görünmeyen yüzü: Yaşlı istismarı ve ihmaline bir önlem olarak sağlık hizmetlerinde yardımcı personel eğitiminin önemi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 4, 576-593.

Kalınkara, V. (2011). Temel gerontoloji: Yaşlılık bilimi. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Karakis, I. (2018). Neuroscience and Greek mythology. *Journal of the History of the Neurosciences*, 28(1), 1-22.

Kılıç, Ü. & Şelimen, D. (2017). Yaşlıları huzurevi yaşamını seçmeye zorlayan nedenlerin belirlenmesi. *G.O.P. Taksim E.A.H. JAREN*, 3(2), 73-82.

Kılıç, Y. & Eser, E. (2017). Eskiçağ toplumlarının mitolojisinde ölümsüzlük arayışı (ölümsüzlük sembolü olarak bazı bitki, su ve hayvanlar). *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 4(13), 122-156.

Komp, K. & Aartsen, M. (2013). Introduction: Older people under the Magnifying Glass, K. Komp & M. Aartsen (Ed.) in, *Old Age In Europe: A Textbook of Gerontology* (p. 1-14). London: Springer.

Koşar, N. (1996). Sosyal hizmetlerde yaşlı refah alanı. Ankara: Şafak Matbaacılık.

Maicar. (2020). Geras (Old Age). <http://www.maicar.com/GML/Geras.html> adresinden alındı.

Malaguarnera, M., Pistone, G. & Motta, M. (1995). Mythology and medicine: The elderly and quality of life. *British Medical Journal*, 311(7013).

Marneros, A. (2008). Psychiatry's 200th birthday. *British Journal of Psychiatry*, 193(1), 1-3. doi:10.1192/bjp.bp.108.051367

Morley, J. E. (2004). A brief history of geriatrics. *Journal of Gerontology: Medical Sciences*, 59(11), 1132-1152.

Özmete, E. (2019). Yeni yüzyılda yaşlanma için gündem: Temel kavramlar ve yaklaşımlar. U. Yanardağ & M. Zubaroglu Yanardağ (ed.) içinde *Yaşlılık ve sosyal hizmet içinde* (s. 11-29). Ankara: Nika Yayınevi

- Saydam, M. B. (1997). Deli Dumrul'un bilinci. İstanbul: Metis Yayınları.
- Sears, K. (2018). Mitoloji 101. (Çev. E. Duru). İstanbul: Say Yayınları.
- Sevil, H. T. (2005). Yaşlılığın sosyal anatomisi. Ankara: Sabev Yayınları.
- Subaşı, E. E. (2019). Antik Yunan mitolojik unsurlarının kültürel bağlamda reklamcılık alanına yansımaları, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Karalar, Ş. (2019). Yunan mitolojisindeki antropomorfik Tanrı anlayışının Hıristiyanlıktaki izleri, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Zastrow, C. (2015). Sosyal hizmete giriş. Ankara: Nika Yayınları.

Sosyal Hizmetin Doğasında Kanıta Dayalı Uygulama

Süleyman SOYHANOĞLU^{1,*}

¹ Araştırmacı – Göç Araştırmaları Vakfı, Ankara, Türkiye - ORCID: 0000-0001-5517-8568

Sosyal Çalışma Dergisi (2020) 4 (1), 39-43
Copyright © 2020 İZU

YAYIN BİLGİSİ
Yayın geçmişi:
Gönderilen tarih: 03 Nisan 2020
Kabul tarihi: 27 Mayıs 2020
Yayımlanma tarihi: 06 Haziran 2020
Anahtar kelimeler:
Kanıta dayalı uygulama
Sosyal bilim
Sosyal hizmet
Sosyal bilim paradigmaları
Pozitivizm
Key Words:
evidence based practice
social science
social work
social science paradigms
positivism

ÖZ

Sosyal bilimler, insanın sosyal yönüne ilişkin veri üretirken “sosyal yöne” ait branşların mütemediyen değişkenlik göstermesi, sosyal bilimlerin çalışma prensibi olarak daima yeniden üretimi içermesine ilişkin bir zorunluluk meydana getirmiştir. Sosyal hizmetin de diğer sosyal bilimlere benzer şekilde insanın sosyal yönünü çalışması söz konusuken bireysel ve makro boyutları bir arada ele almasıyla diğer disiplinlerinden farklılaşmıştır. Bu farklılaşma veri sürecine de yansımıştır. Kanıta dayalı uygulama, bu bağlamda sosyal hizmete içerilmiş ve özellikle postmodernizm sonrası gündem olan bireye yönelik verilerin yordayıcı geçerliliğin sağlanamaması sorunsalı, sürekli bir üretimi zorunlu kılmıştır. Bu çalışmada da kanıta dayalı uygulamanın sosyal hizmetle ilişkisinin incelenmesi amaçlanmış, çalışma sonucunda kanıta dayalı uygulamanın sosyal hizmet gündeminden koparılamayacağı sonucuna varılmıştır.

ABSTRACT

While social sciences produce data related to the social aspect of human, it is constantly changing, creating an obligation to always reproduce as a working principle. Social work is also a part of the social sciences, but it is differentiated by considering micro-macro dimensions together which was also reflected during the data process. Evidence-based practice permeates social work in this context, and the problem of not providing predictive validity of data, especially for the individual being the agenda after postmodernism necessitates continuous production of data. In this study, it is aimed to examine the relationship between evidence-based practice and social work, and as a result, it is concluded that evidence-based practice cannot be removed from the social work agenda.

1. Giriş

Kanıta dayalı uygulama, sosyal bilimlerde güncel veri üretme sorunsalının bir ürünüdür (Zarghi ve Khorasani, 2018). Sosyal bilimler, kanıta dayalı uygulamalar ile bireyin ve toplumun değişimine ayak uydurmaktadır. Sosyal hizmet de hem sosyal bilimlerin bir parçası hem de kendi felsefesinin bir gereği olarak kanıta dayalı uygulamalarla mesleğin ve alanın paradigmasını güncel tutmak durumundadır.

Sosyal bilimlerin gelişim sürecinden bugüne pozitivizm, neopozitivizm ve pragmatizm başta olmak üzere birçok konjonktürün etkisi altına girdiği söylenebilir. Bu nedenle veri üretme ve yorumlama süreci zaman içerisinde değişkenlik göstermiş ve farklı ekollerin etkisinde sosyal bilim sistemleri oluşmuştur. Her bir veri ekolü verileri test etmiş, ancak insanların tamamına hitap edecek verilere ulaşmak mümkün olmamıştır. Bu nedenle sosyal bilim kuramcıları ölçek düşürme yoluna başvurmuş, hipotezlerini daha sınırlı bir alanda test ederek genellemek zorunda kalmış ve buna paralel olarak orta düzey kuramlarıyla daha sınırlı bir çerçeveden daha sınırlı veriyle inşa edilen kuramlar oluşturmaya başlamışlardır (Creswell, 2017; Taylor, Peplau ve Sears, 2015). Bu durum, elde edilen verilerin uzun vadede bir yordayıcılığının olmasının oldukça zor olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla sosyal bilimciler meslekî çalışmalarının yanında araştırmaya da önem vererek veri üretim

sürecini ön plana çekmişlerdir.

Araştırmanın sosyal bilimin vazgeçilmez bir basamağı olması ile yöntem ve araştırma desenlerine verilen önem artmıştır. Böylece saha çalışmalarıyla desteklenen pratikler arama yoluna başvurulmuş ve sosyal bilimciler kanıt olgusuna dayanmaya başlamıştır.

Kanıta dayalı uygulama da bu süreçte ortaya çıkan ve hızla güçlenen, sistematik bir biçimde veri üretme ve yorumlamayı destekleyen uygulamadır. Sosyal hizmet teorisyenleri de uygulamalı bir sosyal bilim disiplininin üyeleri olarak kanıta dayalı uygulamayı sahiplenmiş, sosyal hizmetin uygulamayı içeren her bir alt disiplinine kanıta dayalı uygulamanın nüfuz etmesini sağlamışlardır (Smith, 2004; Teater, 2015). Dolayısıyla kanıta dayalı uygulamanın sosyal hizmet mesleğinde ve disiplininde önemli bir yer tuttuğu söylenebilir. Kanıta dayalı uygulama sosyal çalışmacıyı araştırma yapmaya iterek uzmanın günümüzü yakalamasında önemli bir pratik olarak kabul edilmektedir.

2. Sosyal Bilimlerin Konumu ve Sosyal Hizmetin Doğası

Sosyal bilimler, tarihi daha yakın zamana dayanan ve insanla, gruplarla ve toplumlarla çalışarak beşerî veriler üreten, bu verilerle çalıştıkları alanın geneline hitap etmeye çalışan bilimlerdir. Her ne kadar bu tarihi, Hipokrat'ın birtakım çıkarımlarına kadar uzatmak mümkünse de bilimselliğe en yakın paradigmanın 18. yüzyılda Auguste Comte tarafından ortaya konulduğu kabul edilmektedir

* Sorumlu yazar e-mail adresi: suleymansoyhanoglu@gmail.com

(Schultz ve Schultz, 2016).

Aydınlanma Çağı ve popüler pozitivist akım çerçevesinde kendisine bilimsel bir konum edinen sosyal bilimler Max Weber ile güçlenirken yöntemsel olarak toparlanması 20. yüzyılı bulmuştur. Modernist akımın küreselleştiği bu dönemlerde sosyoloji kuramları da güç kazanmış, topluma yönelik genellemelerin yoğun olarak yaşandığı bir zaman dilimi ortaya çıkmıştır (Bauman, 1993; Schultz ve Schultz, 2016).

20. yüzyıla kadar günümüz sosyal bilimleri içerisinde ancak sosyolojinin bağımsız bir konum elde edebildiği söylenebilir. Sonraki dönemlerde, normalde felsefe içerisinde bir disiplin olarak kabul edilen psikoloji bilimi de bağımsızlığını kazanmak için kendine özgü metotlarını geliştirmeye başlarken modernist söylemin halen baskın oluşu, psikolojinin insanı tektipleştirici bir bağlamda ele almasına ve daha çok istatistikî veriler paralelinde genellemelere dayanan bir sosyal bilim disiplini olarak kendini göstermesine neden olmuştur (Jones ve Thissen, 2006; Schultz ve Schultz, 2016).

Toplumun bir bütün olarak analizinin yapıldığı konumda işlev gören sosyoloji ise toplum hareketlerini, yönelimini ve durumunu inceleyerek ilişkisel bağları ortaya koymaya çalışırken müdahalede bulunmaktan ekseriyetle kaçınmış ve bu perspektifi sistematik bir hale getirerek varlığını bugüne taşımıştır. Dolayısıyla sosyolojinin toplumsal açıyı büyük oranda müdahalesiz olarak incelemesi söz konusudur (Bruce, 2000; Giddens, Duneier, Appelbaum, Richard P. ve Carr, Deborah, 2018).

Sosyolojinin sosyal, psikolojinin psikolojik bakış açısını temel alması ve kısa sürede her ikisinin de otoriterlerce değerli kılınması, bu iki boyutun müdahaleci bir yaklaşımla ele alınması fikrini ortaya çıkarmış, sosyal hizmete de bu bağlamda ihtiyaç duyulmuştur. Uygulayıcı yanıyla kendini sosyolojiden ayıran sosyal hizmet, sosyal yöne ağırlık vermesiyle de psikolojiden sınırlanmış ve psikososyal desteğe ilişkin ilk resmî çalışmalarını bu minvalde hastanelerde gerçekleştirmiştir (Acar ve Duyan, 2003).

20. yüzyılın başından itibaren oldukça hızlı bir şekilde ilerleyen psikoterapötik anlayış, beraberinde psikoterapi kuramlarını getirmiştir (Murdock, 2014). Sosyal bilimlerin uygulama basamağı için oldukça önem arz eden bu noktada, kısa sürede insana ilişkin verilerin değişkenliği fark edilmiş, sosyal bilimlerde genellemelere ulaşmanın zorluğu kabul edilmiş ve meslek disiplinlerinin sürekli olarak yenilenmesi gerektiği fikri güçlenmiştir. Sosyolojinin aksine daha çok psikoloji ve sosyal hizmet gibi uygulama disiplinlerinin baz aldığı bu başlık, meslekî araştırmaların önemine vurgu yapmış ve güncel bilgilerin önemi üzerinde durmuştur (Linden ve Hewitt, 2015).

Sosyal hizmet, birey-çevre ilişkisi üzerinde duran bir alanı içermesi nedeniyle araştırma disiplinini de konu edinmeye başlamış, güncel verilerin takibini yaparak uygulama geçerliliğini yüksek tutmaya çalışmıştır. Böylece sosyal hizmetin, psikolojinin gündemini takip etmesinin gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu iki disiplini birbirine bağlayan bir ağ oluşturan güncel veri sorunsalı, her iki disiplinin de günümüzde yaşamasını sağlayan önemli etmenlerdendir.(Spring, 2007).

Sosyal hizmetin, sosyoloji ve psikoloji disiplinlerinin nüfuzunda yer alan bir konumda güçlenmesi, insan ekosistemini birey, grup ve toplum perspektifleri olarak üç temel pratik bağlamda ele almasını gerekli kılmıştır. Bu doğrultuda söz konusu nüfuz alanı, sosyal hizmetin bir yandan bireyi ele almasını gerektirmişken diğer yandan bireyin mevcudiyetini toplum içindeki konumu itibarıyla göz önünde bulundurmasını sağlamıştır. Bu nedenle bireye dönük veya mikro perspektif sosyal hizmet literatüründe üç temel pratik bağlamdan birine yerleştirilerek sosyal hizmet kapsamına dahil edilmiştir (Altındağ, 2011; Teater, 2015; Tuncay, 2017).

İkinci bir pratik bağlam olarak mezosistem ise bireyi doğrudan ve dolaylı olarak etkileyen görece küçük çevresel sistemleri içermektedir. Aileler, iş hayatı ve diğer akrabalar buna örnek olarak verilebilir. Bu sistemlerin birey üzerinde hem doğrudan hem de

dolaylı olarak bir etkisinin olduğu söylenebilir. Sözelimi birey, aile üyeleriyle doğrudan bir çatışma yaşayabileceği gibi diğer aile üyelerinin aralarındaki çatışmalardan etkileniyor da olabilir (Tuncay, 2004).

Makrosistem olarak adlandırılacak toplum sistemleri ise bu sistemin mikro bir üyesi olarak bireyi etkilemektedir. Toplum sistemleri bu etkiyi inanç, değer sistemi, örf ve adetler gibi kültür sistemleri aracılığıyla ve toplumsal kurumlar ve toplumsal normlar gibi sosyal etkileşimi şekillendiren toplumsal sistemler aracılığıyla gerçekleştirmektedir (Keçeci, 2017).

Mikrosistem daha çok psikoloji disiplinine hitap ederken makrosistem sosyoloji disiplininin asıl çalışma alanını oluşturmaktadır. Sosyal hizmetin uygulama çerçevesinde fenomenlere yaklaşma eğilimi ise toplum eğitimi ve sosyal aksiyon gibi içerisinde sosyal politika üretimini de barındıran uygulamacı bir pozisyon kurmasını sağlamakta ve bu da sosyal hizmeti özgün bir yapıya kavuşturmaktadır (Duyan, 2010). Dolayısıyla sosyal hizmetin iktisadî, siyasî ve uluslararası hukuk paradigmasını da içerdiğini söylemek mümkündür.

Sosyopolitik vurgu, sosyal hizmetin değişen konjonktürlere ayak uydurma gereğini de doğurmuştur. Bu durum, güncel sosyolojik, politik ve ekonomik çalışmaları ve potansiyelleri takip etme zorunluluğunu ortaya koymuş, sosyal hizmetin multidisipliner ağına genişletmiştir (Payne, 1993). Böylece sosyal hizmetin özellikle 21. yüzyıla doğru ihtisas alanları ortaya çıkmıştır. Tıbbi ve psikiyatrik sosyal hizmet, adli sosyal hizmet, okul sosyal hizmeti, toplumla sosyal hizmet ve klinik sosyal hizmet gibi alanlar daha çok bu sürecin birer ürünüdür.

Bu içeriklerin tamamı birbirinden ayrı birer terminolojiyi gerektirmekle beraber sosyal hizmetin nihai hedefi, sosyoloji ve psikoloji disiplinlerinin de gölgesinde biçimlenen ve mikro, mezo ve makro olarak adlandırılan bu üç pratik bağlamın bir arada ele alınarak bireyin ve toplumun daha sağlıklı bir şekilde değerlendirme sürecine dahil edilmesini sağlamaktır (Altındağ, 2011). Nitekim sosyal hizmetin ihtisaslaştığı alanların her biri sosyolojik ve psikolojik perspektifi içerisinde barındırmaktadır ve birey-toplum ilişkisinin karşılıklı bağımlılığının farkındadır.

Sosyal hizmet mesleği bu açıdan değerlendirildiğinde ihtisas alanlarının birbirinden ciddi şekilde ayrılmasına rağmen temelde yatan mantığın aynı oluşu ve aynı amaçlara hizmet ediliyor olması, birey-toplum ilişkisinin birbiriyle yakından ilişkili olduğunu göstermekle beraber sosyal hizmetin uygulama paradigmasının ekseriyetle tutarlı bir misyon üzerinde ilerlediğini ispat etmektedir. Dolayısıyla sosyal hizmetin araştırma yöntemlerinin de genel itibarıyla ihtisas alanlarında birbirine oldukça yakın olduğundan söz edilebilir. Ancak aynı durumun psikolojinin ihtisas alanlarında da geçerli olduğunu söylemek mümkün değildir. Bir kıstas olarak sosyal psikolojide ve deneysel psikolojide olduğu gibi psikolojinin ihtisas alanlarında araştırma yöntemlerinin birbirinden büyük oranda farklı olması, sosyal hizmetin psikolojiden farklı bir yapısı ve mentalitesinin olduğunu ortaya koymaktadır (Kantowitz, Roediger ve Elmes, 2014).

Sosyal bilimlerde ihtisaslaşma olgusu özellikle araştırma başlığında, disiplinlerin kendi felsefelerini üretmelerine yardımcı olmuştur. Disiplinlerin konumlandığı felsefeleri içerisinde, disiplinlere ait mesleklerin sınırlarını ve uygulama biçimlerini belirleyen etik kavramı önemli bir yer tutmaktadır. Sosyal bilimlerin özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında güçlenen etik olgusuna paralel olarak bir miktar değişim yaşadığı söylenebilmektedir. Fakat bu noktada sosyoloji bir istisna olarak kabul edilebilir. Nitekim sosyolojinin saha kanadının müdahale ve manipülasyon noktasında görünür olmaması ve odağının daha çok gözlem olması, meslek etiğinin uygulama yakasını sarsmamıştır (Bauman, 1993; Konuk ve Bayram, 2009).

Ancak sosyal hizmet ve psikoloji için bu durum geçerli değildir. Hem sosyal hizmet hem de psikoloji disiplini savaş sonrası dönemin

hâkim görüşlerinden çokça etkilenmiştir. Sosyal hizmet ve diğer sosyal bilimlerin birbirinden önemli derecede farklılaştığı savaş sonrası dönemde sosyal hizmet, insan hakları kavramına sıkı sıkıya sarılırken psikolojinin bu noktada önemli bir darbe yediğini söylemek mümkündür. Araştırma etiğinin meslek organizasyonlarınca gündeme getirilmesi, psikoloji alanında yürütülen birçok araştırmanın sorgulanmasına ve insan onuruna yaraşır uygulamalarla metodların yeniden inşasına neden olmuştur. Bu durum, psikoloji disiplininin gelişmesine katkısı bulunan ancak temel insan haklarına aykırı olan birçok deneyin ve araştırmacıların uygulama alanlarının kısıtlanmasıyla sonuçlanmıştır (Gitterman, 2014; Örgen, 2017; Şeker, 2011; Taylor ve diğerleri, 2015).

Sosyal hizmet, 1950'li yıllardan itibaren bireye ve topluma verdiği öneme resmiyet kazandırmış ve kısa süre içerisinde önemli derecede güçlenen insan haklarına mesleğin tanımı içerisinde yer verilmiştir (Başer, Kalaycı Kıriloğlu ve Kıriloğlu, 2017; Tufan, Sayar ve Koçyıldırım, 2009). Bu yaklaşıma ek olarak etik anlayışı da gelişerek sosyal hizmet mesleğinin uygulamasında prensip haline gelmiş ve böylece sosyal hizmet insan haklarından ve araştırma etiğinden beslenen bir alan haline gelmiştir.

Her ne kadar psikoloji de insan hakları ve etik kavramlarına aşına olsa da özellikle psikolojinin bilişsel psikoloji, evrimsel psikoloji, davranışsal psikoloji ve kısmen sosyal psikoloji gibi ihtisas alanlarının bu tür mefhumlardan hoşlanmadığı açıktır. Nitekim deneysel metodun kullanıldığı bu alt disiplinlerde günümüz etiğince kabul edilmesi mümkün olmayan uygulamalara halen yer verilmektedir. Hayvanlara uygulanan lobotomi ve diğer cerrahi müdahaleler ile gizlilik ve gönüllülük ilkesine aykırı uygulamalara yer veren sosyal psikoloji alanında dizayn edilen birçok deney bu bağlamda ele alınabilir (Carlson, 2016; Domjan, 2004; Taylor ve diğerleri, 2015).

Tüm bunlara istinaden sosyal bilimler içerisinde sosyal hizmetin kendine has bir konumunun olduğu ve bu konumun teorik ve pratik konseptlerle sosyal hizmet terminolojisine uygun olarak doldurulduğu söylenebilir. Bu nedenle sosyal hizmetin diğer sosyal bilimlerle ilişkisi kabul edilmekle beraber metodlarının farklılaştığı görülmektedir. Farklılaşan metodlar farklılaşan veri ve farklılaşan veri anlamlandırma süreci anlamına gelmektedir. Buradan hareketle sosyal hizmetin, elde edilen verileri kendi doğasına uygun olarak şekillendirmesi gerektiği açığa çıkmaktadır. Ancak diğer sosyal bilimlerde de olduğu gibi günümüzde veri üretme ve anlamlandırma süreci herhangi bir anda olup biten bir aksiyon değildir. Veri üretme ve anlamlandırma, toplumla beraber değişmekte ve gelişmektedir. Bireyden ve toplumdaki elde edilen verilerin yüksek değişkenliği, sosyal hizmetin teori ve pratiğinin sürekli değişmesi anlamına gelmektedir (Krysiak ve Finn, 2015; Var ve Ceyhan, 2016; Yıldırım, Acar ve Tuncay, 2013).

Tam bu noktada kanıta dayalı uygulama, süreci daha anlamlı bir hale getirmektedir. Nitekim sosyal hizmet disiplininin zaruri bir kuramı niteliğinde olan kanıta dayalı uygulama ile sosyal hizmet hem kendi ürettiği verileri hem de diğer sosyal bilimlerden elde edilen verileri güncel paradigmalara ve konjonktürlere uygun olarak yorumlamaktadır. Bu yorumlama süreci her an devam ettiğinden sürekli bir yeniden üretim söz konusudur. Toplumun değişimi izlenişinde verilerin değişimi sorunsal sosyal hizmeti, kanıta dayalı uygulama prensiplerini göz önünde bulundurması için zorlamaktadır. Ayrıca toplumdaki elde edilen verilerin ilerleyici veya gerileyici olarak nitelendirilebilecek lineer bir yönünün olmaması, geleceğe dönük teorik ve pratik bilginin de geçerliğini sarsmakta ve dolayısıyla yeniden üretimin daima tekrar edilmesini gerektirirliğini ortaya koymaktadır.

3. Sosyal Hizmette Kanıta Dayalı Uygulama

Sosyal hizmet, sosyal bilimler içerisinde bireye biyopsikososyal perspektiften yaklaşan ve bu özelliğiyle diğer sosyal bilim alanlarından kesin çizgilerle kendini ayıran uygulamalı bir disiplindir. Sosyal hizmetin bu özelliği, her ne kadar bireye diğer alanlardan çok daha geniş bir bakış açısıyla yaklaşmasını gerekli

kılıyor olsa da günümüz bilimsel paradigmaları, bu yaklaşımı desteklemekte ve sağlıklı bulmaktadır (Yıldırım ve diğerleri, 2013).

Kanıta dayalı uygulama, güncel paradigma ve araştırmaların, uygulayıcı taraflarca takip edilip gerekli müdahalelerin geçerliği ve güvenilirliği sağlanmış son araştırmalarla desteklenen bulgularla yapıldığı, buna ek olarak hizmetten yararlananların da görüş ve isteklerine yer verilen uygulama perspektifine denir. Kanıta dayalı uygulama, özellikle sosyal bilimsel paradigma ve araştırma yöntemleri ışığında gerçekleşir ve araştırma yapma üzerine kuruludur (Var ve Ceyhan, 2016).

Sosyal hizmetin sosyal yönü çalışması itibariyle sınırsız değişkene sahip insanla çalışıyor olması, elde ettiği verilerin yeni kapıları açmasına, yeni araştırma alanları oluşturmasına, yeni soru ve sorunları gün yüzüne çıkarmasına neden olmaktadır. Bu sebeple sosyal hizmet, mesleki uygulamaları sürekli bir biçimde yenilemek, güncelleştirmek ve geçerliliğini yeniden sağlamak zorundadır.

Her ne kadar sosyal hizmet güncel veriye daima ihtiyaç duymuş olsa da kanıta dayalı uygulamaların popüler olması, ancak postmodernist akımın görünür olduğu yakın dönemde gerçekleşmiştir. Kanıta dayalı uygulamanın özellikle son birkaç on yıldır uygulamalı sosyal bilimler arasında yaygınlaştığı görülmektedir. Sosyal hizmet de uygulamalı bir disiplin olarak kanıta dayalı uygulamalarla bu süreçte kendini güçlendirmektedir (Smith, 2004; Tuncay, 2017). Sosyal hizmetin müdahale ayağında kanıta dayalı uygulamanın yaygınlaşmasında birkaç önemli faktör bulunmaktadır.

Bunlardan ilki çevresi içerisindeki birey olgusuna paralel olarak toplumun sürekli bir oluş içerisinde olması ve insanların toplumsal şemalarının değişmesidir. Fikirler, tutumlar ve şemalar kararlı yapılar değildir (Taylor ve diğerleri, 2015; Vakola, Tsaousis ve Nikolaou, 2004). Bu nedenle fenomenler ve düşünceler kısa süre içerisinde ciddi ölçüde değişme potansiyeline sahiptir. Dolayısıyla sosyal hizmet, yeni araştırmalara ve güncel uygulama metodlarına ihtiyaç duymaktadır.

Bir diğer önemli neden, kanıta dayalı uygulamanın “en çok bireye ulaşma” olgusu üzerine kurulu olmasından dolayı daha genellenebilir kavram ve uygulamaların söz konusu olması ve buna bağlı olarak sosyal çalışmacı için daha fazla bireye ulaşmak anlamına gelmesi ve böylece sistematik müdahalelerin başarıyla gerçekleştirilme olasılığını artırılmasıdır. Klinik uygulamalarda kendini daha güçlü bir şekilde gösteren genelleme sorunu, psikoterapötik yaklaşımların uygulama paralelinde güçlendirilmesi için baskı oluşturmaktadır (American Psychological Association, 2006; Murdock, 2014). Sosyal hizmetin bilgi temeline doğrudan hitap eden bu başlık, en kesin görünen bilgilerin bile zamanla değişebileceğine ilişkin bir olasılığın var olduğunu kabul etmek anlamına gelmektedir.

Buna paralel olarak kanıta dayalı uygulama ile bazı uygulama çerçevelerinin zamanla geçerliliğini yitirdiği görülebilmektedir. Medikal modelin terk edilip daha hümanistik çerçevelerin inşa edildiği son birkaç on yıllık dönem bu örneğe ilişkin en önemli kanıtı oluşturmaktadır (Acar ve Acar, 2002). Dolayısıyla sosyal çalışmacı güncel olmayan müdahaleden kaçınabilmektedir. Özellikle son yıllarda kısa süre içerisinde neredeyse tüm toplumsal konjonktürlerin değiştiği görülmektedir. Normal ve anormal ayrımının daha esnekleştiği ve aykırı kabul edilen olguların bağlamından hızlıca koptuğu bu dönemde insan konseptinin çalışılması için bu hıza ayak uydurulması gerekmektedir. Günümüzdeki sağlıklı insan profiliyle birkaç yıl önceki sağlıklı insan profilinin bile aynı olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu nedenle güncel veri, güncel metodlar ve kronik yaklaşımla ele alınmalıdır (Ergenoğlu ve Aytuğ, 2007).

Kanıta dayalı uygulama, sosyal hizmetin insan hakları bağlamında evrensel yasaları takip etmesi açısından da gereklidir. Ancak kanıta dayalı uygulama yerelliğe de değer atfetmektedir (Kratichwill ve Shernoff, 2003). Bireylerin kendi toplumsal ve kültürel kurumları, kanıta dayalı uygulama bünyesinde dikkate alınarak uygulamada

yerel tercihler vurgulanmaktadır. Bu nedenle sosyal çalışmacı, kanıta dayalı uygulama ile müracaatçı temelli uygulamalar gerçekleştirebilmektedir (Teater, 2015).

Uygulamanın müracaatçı temelli oluşu, geçerlik ve güvenilirlik noktasında bilimselliğin sağlanmasına yardımcı olmaktadır. Her ne kadar evrensel birtakım ortak şablonlar var olsa da her toplumun kendine özgü yapıları üzerinden aksiyonlarını gerçekleştirmesi, uygulamaların toplumun konseptine uygun bir şekilde değiştirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu da kanıta dayalı uygulamanın sosyal hizmetle ilişkisini kuvvetlendiren bir diğer etmendirdir (Webb, 2001).

Buna ek olarak kanıta dayalı uygulama özellikle tıbbi ve psikiyatrik sosyal hizmet uygulamalarında herhangi bir psikopatolojinin etiolojisinin en güncel verisini sunmaktadır (Var ve Ceyhan, 2016). Böylece uzman, uygulamasının sınırlarını genişletebilmekte veya daraltabilmektedir.

Tüm bu faktörler sosyal hizmetin ve sosyal hizmet uygulamasının sınırlarının şeffaf olmasından kaynaklanmaktadır. İnsanla çalışmanın bir sonucu olarak sosyal hizmet alanının, disiplininin ve uygulamasının kanıta dayalı uygulamaya ihtiyacı vardır. Hâlihazırda bu uygulamanın yaygınlaşmasının nihai sebebi de budur. 1940'larda medikal bir kökende hizmet veren sosyal hizmet, bu uygulamaların sınırlı faydasını gösteren araştırmalardan odağını daha insani modellere kaydırarak sistemik bir perspektifi benimsemiştir (Acar ve Acar, 2002). Bireysellik vurgusunun zamanla psikososyal odağa, ardından biyopsikososyal odağa ve nihayetinde biyopsikososyotinsel odağa kaymasının da aynı bağlam izdüşümünde gerçekleştiğini söylemek mümkündür (Tuncay, 2009).

Dolayısıyla kanıta dayalı uygulamanın da bir akış içerisinde olduğu ve değişen insan konseptiyle orantılı olarak değişime uğradığı açıktır. Günümüzde de bu bağlam sosyal hizmetin bireye ve topluma bakış açısıyla örtüşmektedir (Altındağ, 2011). Böylece sosyal hizmetin, temelde kanıta dayalı uygulamadan kopamayacağını söylemek de yanlış olmayacaktır.

4. Sonuç

Sosyal hizmet, kendine özgü disiplini ve meslekî uygulamalarıyla güncel sosyal bilim paradigmasının çok önemli bir unsurudur. Sosyal hizmetin perspektifi, insanla çalışmada mikro, mezzo ve makro boyutu birleştirmesiyle bütüncül bir yaklaşımın yansımasıdır ve bu özelliğiyle günümüz disiplinlerince çokça destek gören bir konum üzerindedir.

Sosyal hizmet, mikro boyutuyla sosyolojiden ayrılırsa da psikolojiden ayrıldığı nokta daha çok bireye toplum sistemleri noktasından da bakması ve değerlendirme sürecine bireyin bulunduğu yerden başlamasıdır. Dolayısıyla sosyal hizmetin doğası, psikoloji ve sosyolojiden tamamen farklıdır.

Sosyal hizmetin doğası, bakış açısının bir belirleyicisidir. Bireye farklı yönlerden bütüncül bir şekilde yaklaşma, sosyal hizmetin insana ilişkin verileri bir araya getirme görevini de üstlendiği anlamına gelmektedir. Ancak bu durum fazlasıyla zordur ve multidisipliner bir yaklaşımı gerektirir. Bu nedenle sosyal hizmet, insana ilişkin paradigmanın sürekli olarak değişmesi sürecinden belki de en çok etkilenen sosyal bilim disiplini.

Özellikle son birkaç on yıldır insana dair bilinenlerin hızlı bir biçimde değişiyor olması, diğer sosyal bilimlere olduğu gibi sosyal hizmeti de etkilemektedir ve sosyal hizmetin varlığını sürdürülebilmesi için meslekî uygulamaların yanı sıra araştırma verilerinin üretilmesi sürecinde de aktif rol alınması noktasında sosyal çalışmacıları teşvik etmektedir.

Araştırma verilerinin yenilenmesi, kanıta dayalı uygulamanın prensiplerinden biridir (Teater, 2015; Tellings, 2017). sosyal çalışmacı hem evrensel kaideleri takip edebilmek hem de yerel boyutta sosyokültürel bir yanı olan insana uygun müdahaleler gerçekleştirebilmek için kanıta dayalı uygulamanın prensiplerini takip etmelidir. Bu prensipler meslekî uygulamaların kronik bir

yaklaşımla geleceğe taşınmasını sağlama görevini üstlenmektedir. Sosyal hizmet de kanıta dayalı uygulamanın gerektirdiği fenomenleri takip ederek daha sağlıklı uygulamaları içerebilecek ve toplumun değişken yapısına değişken bir uygulama potansiyeliyle işlevsellik kazandırma görevini yürütebilecektir.

Sağlık, sağlıklı, normal ve anormal gibi psikososyal bütünlüğü doğrudan etkileyen kavramların kapsamlarının sürekli değişmesi, kanıta dayalı uygulamayı sosyal hizmete içeren bir diğer sonuç olarak ortaya konulabilir (Ergenoğlu ve Aytuğ, 2007). İnsanın sosyal yönünün bileşenleri olan sosyokültürel ve sosyopolitik normların etkilediği yukarıdaki kavramlar, kanıta dayalı uygulamayla edinilen veriler çerçevesinde güncel düzlemde sosyal çalışmacıya fikirler sunacaktır. Dolayısıyla özellikle tıbbi ve psikiyatrik sosyal hizmet çerçevelerinin bir kanadı kanıta dayalı uygulamaya dayanmak durumundadır.

Özetle söz konusu çalışma, bir yandan sosyal hizmetin doğası içerisinde yer alan ve konumunu güçlendiren kanıta dayalı uygulamanın sosyal hizmetle ilişkisini ortaya koyarak temelleri netleştirmiş, bir yandan da sahadaki sosyal bilimcilerin farklılaşan paradigmalarna değinerek kanıta dayalı uygulamanın meslekî uygulamalardaki sınırlarını ortaya koymuştur.

Kaynakça

- Acar, H. ve Duyan, G. Ç. (2003). Dünyada Sosyal Hizmet Mesleğinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 14(1), 1-19.
- Acar, Y. B. ve Acar, H. (2002). Sistem Kuramı-Ekolojik Sistem Kuramı ve Sosyal Hizmet: Temel Kavramlar ve Farklılıklar. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 13(1), 29-35.
- Altındağ, Ö. (2011). Sosyal Hizmetin Doğası ve Amaçları. *Journal of Social Work*, 6-18.
- American Psychological Association. (2006). Evidence-based Practice in Psychology. *American Psychologist*, 61(4), 271-285. doi:10.1037/0003-066X.61.4.271
- Başer, D., Kalaycı Kırlioğlu, H. İ. ve Kırlioğlu, M. (2017). Sosyal Hizmet ve Bauman: Sosyal Adalet. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 1007-1020. doi:10.17218/hititsosbil.336916
- Bauman, Z. (1993). *Postmodern Ethics*. Wiley. https://books.google.com.tr/books?id=_CLel_Xh_GIC adresinden erişildi.
- Bruce, S. (2000). *Sociology: A Very Short Introduction*. Very short introductions. Oxford: Oxford University Press.
- Carlson, N. R. (2016). *Fizyolojik Psikoloji: Davranışın Nörolojik Temelleri*. (M. Şahin, Çev.).
- Creswell, J. W. (2017). *Araştırma Deseni* (3. Baskı b.). (S. B. Demir, Çev.) Eğitim Kitap Yayınları.
- Domjan, M. (2004). *Koşullanma ve Öğrenmenin Temelleri*. (H. Çetinkaya, Çev.). Ankara: Türk Psikologlar Derneği.
- Duyan, V. (2010). *Sosyal Hizmet: Temelleri, Yaklaşımları Müdahale Yöntemleri* (1.Baskı.). Sosyal Hizmet Derneği Yayınları.
- Ergenoğlu, A. S. ve Aytuğ, A. (2007). Sağlık Kurumlarında Değişen Paradigmalar ve İyileştiren Hastane Kavramının Mimari Tasarım Açısından İrdelenmesi. *Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi E-Dergisi*, 2(1), 44-63.
- Giddens, A., Duneier, M., Appelbaum, Richard P. ve Carr, Deborah. (2018). *Introduction to Sociology* (11. bs.). New York: W.W. Norton & Company.
- Gitterman, A. (2014). *Social Work: A Profession in Search of Its Identity*. *Journal of Social Work Education*, 50(4), 599-607. doi:10.1080/10437797.2014.947898

- Jones, L. V. ve Thissen, D. (2006). History and Overview of Psychometrics. Handbook of Statistics içinde (C. 26, ss. 1-27). Elsevier. doi:10.1016/S0169-7161(06)26001-2
- Kantowitz, B. H., Roediger, H. L. ve Elmes, D. G. (2014). Deneysel Psikoloji. (Nurhan Er ve Y. A. Duyan, Çev.). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Keçeci, G. (2017). Makro Sosyal Hizmet uygulamasında Kullanılan Modeller, Teknikler ve Sosyal Hizmet Uzmanlarının Rollerini. Toplum ve Sosyal Hizmet. Dergisi, 28(1), 187-201.
- Konuk, O. ve Bayram, K. (2009). Sosyal Bilim, Etik ve Yöntem. İstanbul: Adres Yayınları.
- Kratochwill, T. R. ve Shernoff, E. S. (2003). Evidence-Based Practice: Promoting Evidence-Based Interventions in School Psychology. School Psychology Quarterly, 18(4), 389-408. doi:10.1521/scpq.18.4.389.27000
- Krysiak, J. L. ve Finn, J. (2015). Etkili Uygulama İçin Sosyal Hizmet Araştırması (1. bs.). Nika Yayınevi.
- Linden, W. ve Hewitt, P. L. (2015). Klinik Psikoloji: Bir Modern Sağlık Uzmanlık Alanı. (M. Şahin, Çev.).
- Murdock, N. L. (2014). Psikolojik Danışma ve Psikoterapi Kuramları. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Örgen, A. (2017). İnsan Hakları, Sosyal Hizmet ve Mültecilik İlişkisi Üzerine Bir Derleme. Ufuk Ötesi Bilim Dergisi, 17(1), 53-67.
- Payne, M. (1993). Modern Social Work Theory: A Critical Introduction (Repr.). Basingstoke: Macmillan.
- Schultz, S. E. ve Schultz, D. P. (2016). Modern Psikoloji Tarihi. (Yasemin Aslay, Çev.). Kakütis Yayınları.
- Smith, D. (Ed.). (2004). Social Work and Evidence-Based Practice. Research highlights in social work (1st American pbk. ed.). London ; Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- Spring, B. (2007). Evidence-based Practice in Clinical Psychology: What It is, Why It Matters; What You Need to Know. Journal of Clinical Psychology, 63(7), 611-631. doi:10.1002/jclp.20373
- Şeker, A. (2011). 21. Yüzyılda Sosyal Hizmetler Açısından Etik. Journal of Social Work, 1-5.
- Taylor, S. E., Peplau, L. A. ve Sears, D. O. (2015). Sosyal Psikoloji. İmge Kitabevi Yayınları.
- Teater, B. (2015). Sosyal Hizmet Kuram ve Yöntemleri: Uygulama İçin Bir Giriş. (A. Karatay, Çev.). Akara: Nika Yayınevi.
- Tellings, A. (2017). Evidence-Based Practice in the Social Sciences? A scale of Causality, Interventions, and Possibilities for Scientific Proof. Theory & Psychology, 27(5), 581-599. doi:10.1177/0959354317726876
- Tufan, B., Sayar, Ö. Ö. ve Koçyıldırım, G. (2009). Sosyal Bir Hak Olarak Sosyal Hizmet, Uluslararası Sosyal Haklar Sempozyumu Bildiri Kitabı (ss. 76-86). Antalya.
- Tuncay, T. (2004). Afetlerde Sosyal Hizmet: 1999 yılı Marmara ve Bolu - Düzce Depremleri Sonrasında Gerçekleştirilen Sosyal Hizmet Uygulamaları. Ankara: Hacettepe Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu.
- Tuncay, T. (2009). Genç Kanser Hastalarının Hastalık Deneyimlerinin Güçlendirme Yaklaşımı Temelinde Analizi: Bir Model Önerisi. (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tuncay, T. (2017). Sosyal Hizmet Müdahalesini Araştırmak: Uygulama Kanıtları Nasıl Güçlendirilebilir? Toplum ve Sosyal Hizmet, 27(2), 115-129.
- Vakola, M., Tsaousis, I. ve Nikolaou, I. (2004). The Role of Emotional Intelligence and Personality Variables on Attitudes Toward Organisational Change. Journal of Managerial Psychology, 19(2), 88-110. doi:10.1108/02683940410526082
- Var, E. Ç. ve Ceyhan, E. K. (2016). Ruh Sağlığı Alanında Kanıt Dayalı Sosyal Hizmet Uygulamaları. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9(42), 1062-1069.
- Webb, S. (2001). Some Considerations on the Validity of Evidence-based Practice in Social Work. British Journal of Social Work, 31(1), 57-79. doi:10.1093/bjsw/31.1.57
- Yıldırım, B., Acar, M. ve Tuncay, T. (2013). Onkoloji Alanında Sosyal Hizmet Uzmanlarının Görevleri ve Kanıt Dayalı Değerlendirme. Toplum ve Sosyal Hizmet, 24(1), 169-190.
- Zarghi, N. ve Khorasani, S. D. (2018). Evidence-Based Social Sciences: A New Emerging Field. European Journal of Social Science Education and Research, 5(2), 207-211. doi:10.2478/ejser-2018-0048

Sosyal Çalışma ve Damga*

Kaan SEVİM^{1,*}

¹ Arş. Gör. - İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, İstanbul, Türkiye – ORCID 0000-0002-5697-2074

Sosyal Çalışma Dergisi (2020) 4 (1), 44-54
Copyright © 2020 İZU

YAYIN BİLGİSİ
Yayın geçmişi:
Gönderilen tarih: 11 Şubat 2020
Kabul tarihi: 13 Mayıs 2020
Yayımlanma tarihi: 10 Haziran 2020
Anahtar kelimeler:
Damga
Etiketleme
Sapkın
Sosyal Dışlanma
Sosyal çalışma
Key Words:
Stigma
Labeling
Deviance
Social Exclusion
Social work

ÖZ

Damgalayan ve damgalanan arasında geçen iletişimin etiolojisini ve toplum içerisinde yarattığı kültürel ve sosyal çıktılarını araştırmak ve açıklamak birçok sosyal bilimin konusu olmuştur. Damganın toplumsal ve bireysel düzlemde yarattığı sorunları telafi edebilmek için damga teorisinin boyutlarının iyi bilinmesi gerekmektedir. Bu çalışmada damganın hem kavramsal hem de teorik alt yapısı incelenerek sosyal çalışma ile bağlantıları bulunmaya çalışılacaktır. Sosyal çalışmanın odağında bulunan tüm bireyler damgalanma etkisini de barındırmaktadır. Bundan dolayı sosyal çalışmacıların damgaya olan farkındalığı tüm uygulama alanlarında içselleştirilmesi gerekmektedir. Sosyal çalışma ve damga alanına yönelik ülkemizde çalışma yapılmamasından dolayı bir eksiklik olarak görülerek bu çalışma ortaya konulmuştur.

ABSTRACT

Investigating and explaining the etiology of the relationship between those who stigmatize and those who are stigmatized as well as the cultural and social output created within the society has been the subject of many social sciences. In order to compensate for the problems created by the stigma on the social and individual field, the dimension of the stigma theory must be well known. In this study, both conceptual and theoretical background of the stigma will be examined and it will be tried to establish its connection with social work. All individuals in the focus of social work fields also include the stigmatizing effect. Therefore, social workers' awareness of the stigma must be internalized in all areas of practice. Due to the lack of work in our country regarding social work and stigma field, this study was presented as a deficiency.

1. Giriş

Damga, toplumun genel akımı tarafından değersizleştirilmiş bir grubun ciddi utanç ya da kusur özelliğini taşımasıyla oluşan bir kavramdır (Hinshaw, 2007: xi). Başka bir tanıma göre, toplum içerisinde bir bireyin fiziksel, finansal, entelektüel, cinsel ya da başka bir olguyu toplumun genelinden daha eşit olmayan bir farklılıkla deneyimlemesi kişiyi etiketleyerek genel toplum yapısından koparan bir olgudur (Burke, 2007: 11). Diğer bir ifade ile damgalanma, bireyin sürekli etkileşim içerisinde bulunduğu *normal insanlardan*, kabul edilemez bir biçimde farklı olarak etiketlenmesine yol açan ve bir çeşit toplumsal yaptırım ortaya çıkaran nitelik, özellik ya da hastalıktır (Scambler, 1998: 1054).

Her ne kadar kavram üzerinde bir fikir birliği sağlanamamış olsa da literatürde bu kavramın ilk olarak kuramsal alt yapısını oluşturan Erving Goffman'ın (1963) nitelendirmeleri ortak bir tanıma vurgu yapmaktadır. Goffman, damgalama olgusunda klasikleşen kitabı "*Damga: Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine*" adlı eserinde damgayı şu şekilde tanımlamıştır: itibarsızlaştırıcı etkisi çok fazla olan bir niteliktir. Bu nitelik normal ve tam bir insandan daha eksik bir şekilde, lekelenmiş ve yok sayılmış anlamını taşımaktadır.

Böylelikle damgalanan kişi *örselenmiş bir kimliğe* sahip olmaktadır (Goffman, 1963: 3).

Damga kavramının açıklanmasında çok farklı görüşler, tanımlar ve sınıflamalar yapılmıştır. Bu sınıflamalardan ilk ve en önemlisi olan Goffman'ın tanımlamasıdır. Goffman damga kavramını üç tipoloji üzerinden ele almaktadır:

- Bedenin muhtelif *fiziki deformasyonları*,
- Zayıf irade, baskıyı hak eden ya da doğal olmayan tutkular, sapkın ve ahlaksızlık olarak algılanması şeklindeki *bireysel karakter bozuklukları*; bunlar; ruh bozuklukları, hapis yatmak, bağımlılık, alkolizm, eşcinsellik, işsizlik, intihar girişimi ve radikal siyasi davranışlar,
- Irk, ulus ve din gibi *etnolojik damgalar*; bunlar, soy bağıyla ailenin tüm mensuplarına aktarılabilir (Goffman, 1963: 33).

Toplumsal yapı içerisinde bir kişinin bu üç damga tipinden yalnız biriyle değil aynı anda tamamını da deneyimleyebilme potansiyeli vardır. Bu tipolojiden sonra ortaya çıkan birçok damgalama türü olmuştur. Bu tipolojinin damgalamayı genel olarak tanımlamada yeterli olmayacağına dair bazı eleştirilerde olmuştur. Örneğin; Hinshaw'a göre, kadınlar tarih boyunca sürekli ayrımcılığa ve

* Bu çalışma yazarın yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Sorumlu yazar e-mail adresi: kaan.sevim@izu.edu.tr

damgalanmaya uğramışlardır fakat kadın cinsiyeti üzerinden yapılan damga Goffman'ın yapmış olduğu damga tipolojisinin içerisine girmemekle beraber birçok yazarın da ihmal ettiği bir durum olmuştur (2007: 30). Damgalanma alanında kabul gören diğer bir sınıflama ise Link ve Phelan'nun ortaya attığı sınıflamadır. Link ve Phelan makalesinde, Goffman'ın damga kavramını daha da genişleterek farklı bir tipoloji içerisine değerlendirmiştir:

- İnsanlar farklılıkları etiketler ve ayırır.
- Baskın kültür, etiketlenmiş kişileri istenmeyen karakterlerle özdeşirir.
- Etiketlenmiş kişi grup dışında tutularak “biz” değil “onlar” olarak görülür.
- Etiketlenmiş kişi statü kaybı ve ayrımcılık yaşar.
- Damga tamamıyla farklılıkların tanımlanmasına, kalıp yargının oluşmasına, dışlanma ve ayrımcılığa sebep olan sosyal, ekonomik ve politik ilişkidir (2001: 367).

Link ve Phelan'a göre, damgalanmış ya da etiketlenmiş kişi statü kaybı ve ayrımcılığa uğrayan bir kişidir fakat bu durum birçok damga tanımlamasında dışarıda bırakılan bir bileşen olmuştur. İnsanlar etiketlendiğinde, ayrıştırıldığında ya da istenmeyen bir karakter ile özdeşleştirildiğinde rasyonel olarak değersiz, reddedilmiş ve dışlanmış. Böylelikle bu durum etiketlenen kişilerin statü kaybı ve ayrımcılığa uğramasına neden olmaktadır (2001: 370-371). Jones ve diğerleri ise damga kavramının açıklanabilmesi için temel 6 boyuttan bahsetmiştir. Bu boyutların ayrı ayrı ya da eşzamanlı olarak damganın ortaya çıkmasında etken oluşturan yapılarıdır:

- *Gizlilik (Concealability)*: Diğer bir ifade ile görülebilirlik. Örneğin: bir kişinin ırkı çok kolay tanımlanabilen ve saklanılamayan unsurlardandır. Etnik ayrımcılıklar (intersectionalism vb.) bu duruma örnek olarak gösterilebilir.
- *Süreç (Course)*: Damganın zaman içerisindeki seyri ve olası önenebilir tedavilerin uygulanmasına yönelik geçen süreç.
- *Yıkıcılık (Disruptiveness)*: Toplum içindeki iletişimlerin ve başarıların ne derece kötü etkilenildiği.
- *Estetik (Aesthetics)*: Farklılıklarda içgüdüsel olarak olumsuz duyguların ortaya çıkması ve beklenen normların dışına çıkılması durumu.
- *Köken (Origin)*: Damganın nasıl ortaya çıktığı. Örneğin: orta çağlarda ruhsal hastalığın nedenleri olarak şeytani bir takım ilişkilerle bağlantılı açıklanması.
- *Tehlike (Peril)*: Başkalarına yönelik oluşturulan risk ya da tehlikeler. Örneğin: ruhsal bozukluğu olan kişilerin tahmin edilemez ve tuhaf olmasını kabul etmek gibi (Ahmedani, 2011: 2-3; Thornicroft, 2014: 208-209; Güngör, 2013: 15).

Boyut ve sınıflandırmaların haricinde damga olgusunu genel alanda tanımlayacak olursak, bir kişi ya da grup için utandırılması gereken bir durumun varlığı ya da normal dışı bir şekilde kabul edilmezliğinin belirtisi olarak değerlendirilmektedir. Damgalanan ve negatif yargılar atfedilen kişiler toplumdaki uzaklaştırılır, yalıtılır ve yok olması için çaba harcanır ya da kendi haline bırakılır (Taşkın, 2004: 3). Aslında burada damgala(n)manın altında yatan temel iki unsur olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki, farklılaşmaları tanımlayarak işaretlemek ve daha sonra insanın değerinin düşürülerek itibarsızlaştırılmasıdır (Arboleda-Flórez, 2002: 25).

Damganın; hususi bir durumu nitelemesi, bir süreç içermesi ve duygusal bir durum olmasından dolayı kavramsallaştırılması güç bir terimdir (Coleman, 1986: 221). Kullanıldığı alanlara baktığımızda, literatürde idrar inkontinansından ekzotik danslara, cüzzam hastalığından kansere ve ruhsal hastalıklara kadar birçok alanda

incelenmiş olmakla birlikte (Link ve Phelan, 2001: 363), farklı durumlarda ve sürekli değişim içerisinde olmasından dolayı genel geçer bir tanım içerisine sığdırılamamaktadır. Becker'a göre, aynı davranış herhangi bir zaman diliminde bir kuralın ihlal edilmesi olarak algılanırken başka bir zaman diliminde aynı şekilde algılanmayabilir; birisi yaptığında ihlal olarak kabul edilirken başka birisi aynı davranışı sergilediğinde ihlal olarak algılanmayabilir (2015: 34). Bu durum damgalama olgusunun ölçülmesini hem bölgesel hem de bireysel çeşitlilikler arz etmesiyle zorlaştırmaktadır. Goffman'ın yapmış olduğu en çarpıcı damga tanımı aslında her insan farklılığının damgalanma potansiyeli taşıması olmuştur. Sosyal bağlamı içerisinde düşündüğümüzde bir yerde farklılık, kabul gören ve beğenilen bir durum iken başka bir sosyal yapı içerisinde istenmeyen bir yapıya dönüşebilir ve damgalamanın etkisini hissetmeye başlarız (Coleman, 1986: 212). Damganın bu şekilde değişiklik göstermesi aslında güç olgusu ile yakından ilgilidir. Toplum içerisinde baskın gruplar hangi farklılığın kabul görebilir hangi farklılığın ise kabul edilemez olduğunu belirlemektedir. Böylelikle damga, baskın grupların bir değer yargısı olarak da bilinmektedir (Coleman, 1986: 213).

Dominant grupların yaratmış olduğu bu baskının neticesinde sapkın davranışlar ortaya çıkmaktadır. Sapkın davranışın kavramsallaştırılabilmesi için normalin de ne olduğu ortaya konulması gerekmektedir. Normal ve normal olmayan terimleri 19. yüzyılın başlarında genel olarak İngiltere'de sosyal darwinizm ve biyoloji sahalarında sağlıklı bireyi tanımlamada kullanılmak üzere ortaya atılmıştır (Franzese, 2009: 206). Yeni ve postmodern perspektiflere göre biyomedikal bilgi hala ikili (dikotomi) sistem üzerinden devam etmektedir: normal/anormal, sağlıklı/patolojik, sosyal olarak kabul edilebilir/sosyal olarak kabul edilemez. Bu şekilde söylemlerin hala var olması genel kültürel kabul gördüğünün bir göstergesidir (Scambler, 1998: 1054). Normal ve damgalı ifadeleri somut kişilere karşılık gelmemektedir. İkisi de toplumsal bir bakış açıdır. Bu bakış açısı, karma temaslar esnasında, layıkıyla yerine getirilmemiş normlar gereğince sosyal olarak üretilirler (Goffman, 1963: 192).

Benzer şekilde damgalı bireye yüklenen sıfatlardan bir tanesi de bozulma ya da örselenme tabiridir ve ilk olarak Morel tarafından kullanılmıştır. Morel guatrlı hastaları ve psikiyatri hastalığı olan kişilerden hareketle, bozulmuşlar kategorisini oluşturmuştur. Bu kategorinin izdüşümü hasta ve kusursuz olmayanlara gönderme yapmak amacıyla kullanılmıştır. Bozulmuş kişiler toplum tarafından normal olmayanlar olarak tiplendirilmekte ve çoğu zamanda toplum içerisinde tehlikeli olarak kalıplaştırılmaktadır. Alkolikler, suçlular, şişmanlar ya da bedensel bozukluğu olanlar gibi kategorizasyonlara ayrıştırılmaktadır. Bozulma anlayışı ortalama insan tipinden ve kusursuzluğundan uzaklaştırılarak bir şekilde düşkünlük konumuna indirgenmektedir (Stiker, 2011: 227-229). İnsan tiplendirmesindeki güçlü-zayıf ve normal-normal olmayan gibi dikotomik (ikileşik) yaklaşımla yapılan sınıflama, aslında doğanın içerisinde var olan zıtlıklardan örneklerle, toplum içerisinde de bir tür zıtlık oluşturulmasının meşrulaştırılması sağlanmaktadır. Doğadaki gücünün güçsüzü ezmesi gibi örneklerle sosyal hayattaki ezme ezilme ilişkisinin formelleşmesi gibi yanlış bir anoloji üzerine kurulmuştur. Bu durum aynı zamanda evrimsel damga kavramının oluşmasında etkili bir çıkış paradigması olmuştur. Damga kavramını daha iyi anlamak için damga ile yakın anlamda kullanılan bazı kavramları incelemeliyiz.

2. Etiketleme

Etiketleme teorisi Tannenbaum'a (1938) kadar dayansa da

etiketleme kavramını etkili bir şekilde kullanan ve yaygınlaştıran kişi Howard Becker (1963) olmuştur (Prus, 1975: 80). Etiketleme kavramı genellikle “sapkın” (deviance) teorisi üzerinden işlenmektedir (Glassner ve Corzine, 1978: 74). Genellikle simgeleşel etkileşimciler üzerinden devam eden etiketleme nosyonu sosyolojide; anomi, sapkınlık ve suçluluk gibi alanlarda çalışılırken sosyal psikolojide ise, benlik kavramı açısından diğerlerinin rolü üzerinden bir tartışma yürütülmektedir. Sosyal psikoloji alanından Mead’a göre bir kişiye yapılandırılan etiketler, kişilerin diğerleri karşısındaki davranışlarını şekillendirmekte ve kişinin diğerleri ile olan ilişkilerinde temel rol oynamaktadır (Göksu ve Karakaya, 2009: 28). Etiketler, kısaltmalar ve sınırlandırmalar ile oluşan bir kimlik sıfatıdır. Nasıl ki market reyonlarında satılan ürünlerin üzerindeki fiyat etiketleri, satılan ürünün değerini belirler buna paralel bir şekilde insanlar üzerinde de uygulanan bu etiket bir şekilde kişilerin değerleri üzerinden biçilmiş birer sıfattır.

Ailelerin ve kişilerin geçmişleri, tipi, yaşamış oldukları yer, gelir durumları, iş, eğitim ve aksanı etiketlemede en temel unsurlar olarak görülmektedir. Örneğin, bir kimse fakir bir hayat yaşıyorsa hırsızlık yapar ve şiddete başvurur, şeklinde etiketleme rahatlıkla yapılmaktadır (Berry, 1974: 105). Toplumlar bu durum içerisinde zaman zaman kişilerin yanlış bir davranışlarını görmeseler bile onların geçmişine ve sosyo-ekonomik düzeylerine bakarak da etiketlemede bulunabilirler. Parçalanmış aile çocuklarının her an suç işlemeye hazır kimseler olarak görülmesi bunun bir neticesidir (Göksu ve Karakaya, 2009: 30). Bazen toplumsal kurumlar dahi etiketleme prosesinde yer almaktadır. Komşular, okul, polis ya da mahkemeler gibi resmi ve resmi olmayan kurumlar normal ailelerin çocukları ile parçalanmış aile çocuklarını farklı kategorilerde değerlendirmektedir (Angenent ve de Man, 1996: 93). İşte sosyal çalışmanın damga konusunda etkisini göstermesi gereken en önemli yerlerden birisi burasıdır. Bir sosyal çalışmacının toplumsal sorunlarla ilgili kalıplaşmış etiketleri varsa mesleğin temel değerlerine ve etik anlayışına karşı geldiğini göstermektedir. Mikro sosyal hizmet bağlamında bu sadece bu etiketlemelerden kaçınırken, makro düzlemde de toplum diğer kurum ve kişilerin etkilerini azaltabilecek projeler yapılması gerekmektedir.

Psikolojik olarak baktığımızda her psikiyatrik tanı da bir “etiket”tir. Bazı çalışmalarda, hastaların psikiyatrik bir tanı aldıktan sonra, açık bir şekilde ayrımcılık yaşadıkları veya kötü bir davranışa maruz kalmasalar bile kendilerini damgalanmış hissettikleri görülmüştür (Dinos vd., 2004: 176). Weis ve Lonnquist’de damganın ve etiketin sağlık alanındaki etkisi üzerine örnek vermiştir. Bir kişiye nasıl davranılması gerektiğini belirleyen etiketin, bir hastalığa yönelik uygulanmış olması önemlidir. Herhangi bir hastalığa yönelik etiket taşıyan kişiler toplum içerisinde bu etiketi taşımayanlara göre daha çok farklı muamele ile karşı karşıya kalmaktadırlar (1994: 138). Başka bir açıdan, etiket kavramını suç alanında kullanmış ilk kişi olan Frank Tanenbaum “Crime and Community” adlı eserinde gecekondu bölgesinde yaşayan ve yaramaz çocuklar diye adlandırdığı bir grup üzerinde çalışmalar yapmıştır. Grup içerisindeki çocukların yakın arkadaşları, aileleri ve okul çevresi tarafından sürekli olarak dışlandığı ve kendilerine hatırlatılmasından dolayı dışlanmanın pekiştiğini ortaya koymuştur (1938: 19).

Etiketleme, sosyolojide simgeleşel etkileşimciler olarak bilinen akımın, sapma ve suçluluk ilişkisini toplumsal ve bireysel ilişkiler içerisinde irdeleyerek kriminolojik açıdan yeni bir perspektif

kazandırmıştır. Özne, nesne ve diğeri ile kurulan ilişkinin ve iletişimin toplumsal yansımaları tartışılmış ve suç olgusunun etiketlenme ile kısır bir döngü içerisine girdiği hatta suçu tekrar üretmesi için yeni bir iletişim ağının kurulmasına zemin hazırladığı düşünülmüştür. Aynı zamanda etiketleme nosyonu alanında sosyoloji ve kriminolojinin yanı sıra dolaylı olarak ceza hukuku alanında da ciddi çalışmalar yapılmıştır. Örneğin, etiketlenmeyi önlemek için “hapis cezalarının ertelenmesi” gibi diversiyon¹ çalışmaları başlatılmıştır.

Damgalama ve etiketleme genel olarak birçok makalede yan yana ya da birbirinin yerine kullanılsa da aslında, etiketleme daha çok suç, sapkınlık, güç ve anomi gibi kavramlar üzerinden sosyolojik bir bakış açısıyla suçun etiolojisi ya da sapkınlığın sosyo-patolojisi üzerinden etiketlemenin izdüşümlerini araştırmaktadır.

3. Sapkınlık (Deviance)

Sosyolojinin bir konusu olarak sapma, basit anlamda sosyal normlar ile uyşamayan davranışlar olarak tanımlanmaktadır. Toplumsal normlara uyumu ile sapmayı belirleyen toplumun kendisidir (Berry, 1974: 116). Sapma davranışı geleneksel kurallar ve adetler açısından istenmeyen ve kabul edilmeyen davranış örüntüleridir (Angenent, ve de Man, 1996: 2). Bir şekilde toplumun geneli tarafından geleneksel olarak ortaya konan ve toplumun her ferdinin uymasının baskılandığı normlardır. Bu normlar hukuki süreçlerle düzenlense de düzenlenirse de bu kurallara uymayanlar belirli toplumsal yaptırımlara maruz kalmaktadır. Bu tanımlara benzer olarak Goffman’da sapmayı şu şekilde tanımlamıştır; birtakım değerleri paylaşan ve kişisel sıfatlar ve davranma biçimleri ile ilgili belirli bir toplumsal normlar bütünlüğüne uyum gösteren bir grup bireyden hareketle, bu normlara karşı bağlılık göstermeyen her üye “sapkın”, hususiyeti ise “sapma” olarak tanımlanmaktadır (1963: 197).

Lemert’a göre ise sapma, birincil ve ikincil sapma olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Birincil sapmada, sapmanın rasyonelleştirilmesi ya da sosyal bir şekilde bir rolün karşılığı olarak değerlendirilmesi, o duruma özgü kalır. Bireyler tarafından normalleştirilen bu durumun aktör üzerindeki baskısı çok azdır ve çabuk unutulur. İkincil sapma ise sapmaya karşı ciddi bir toplumsal baskı oluşturulur ve çeşitli tepkiler ortaya çıkar. Tepkiyle karşılanan bu eylemler, sosyal kontrol mekanizmalarıyla birlikte cezalandırma, damgalama, ayrıştırma gibi süreçler tarafından tekrar üretilir (Bakacak, 2002: 13). Lemert’a göre, insanlar ve gruplar; etiketler, damgalar, cezalar ve dışlanmalarla diğerlerinden farklılaşabilirler. Ceza ve reddetme gibi davranışlar toplumun sapmaya karşı geliştirmiş olduğu sosyal bir tepkidir. Bu tepki, farklılaşma sürecini de tetiklemektedir. Dolayısıyla sapma, hem kolektif hem de birey temelli bir yaklaşımla birlikte anlaşılabilir (Lemert, 1951: 22).

Angenent ve de Man ise biraz farklı bir şekilde sapmayı yine ikiye ayrılmaktadır. Birinci sapma biçimi; sigara, küstahlık, münasebetsizlik, hile, terbiyesizlik gibi daha az ciddi olan davranışlardır. İkinci sapma biçimi ise; evden kaçma, alkol ya da uyuşturucu kullanma, kumar ve fahişelik gibi daha ciddi olanlar ve problemleri davranışlar olarak sıralamıştır (1996: 2). Aslında burada Angenent ve de Man’ın yapmış olduğu bir sınıflama değil sapmanın derecelendirilmesi durumudur. Kişinin işlemiş olduğu bir suç ya da herhangi bir davranış, toplumun belirlemiş olduğu arketiplerden ve kültürel normlarından ne kadar uzaklaşırsa o kişilerin marjinalliği ve sapkınlık derecesi o kadar artmaktadır.

¹ Türk hukukunda henüz yeni olan kavram farklı biçimlerde tanımlanmış/tercüme edilmiştir. Kavram Türkçe’ye kovuşturmadan ayrılma (saptırma), yargı sistemi dışına yönlendirme olarak çevrilmiştir. Yenisey, diversiyonu “bazı uyuşmazlıkların ve basit

suçların hüküm vermeden sistem dışına çıkartılması” olarak açıklamaktadır (Sevdiren, 2011: 259).

Sapma sürecinde temel unsurlar etiketleme ve damgadır. İki adımda gerçekleşen bu süreç; öncelikle, bir eylem sonrasında da bir birey sapmış olarak etiketlenir. Birey ya da eylem daha önceden etiketlenmediyse sapmanın olmadığı anlamına gelmektedir. Bir eylem ya da kişi herhangi bir grubun ya da toplumun üyeleri tarafından sapkın olarak tanınmadan sapkınlık ortaya çıkmaz. Etiketleme aynı zamanda damgalamayı da içeren bir süreçtir (Goode, 1994: 104). Damga, etiket, önyargı, ayrımcılık ve sapkınlık gibi kavramlar birbiri içerisinde içkin olarak görülmektedir.

Sapkınlık sosyolojik perspektife göre, bireydeki kusurlu karakter ve sosyal patolojinin bir türevi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çerçeveden yola çıkarak zaman içerisinde sosyal reform sürecinde, bireylerin patolojik sorunlarının nasıl tedavi edileceği bir amaç haline gelmiştir. 1900'li yılların başında ise sosyal çalışmacılar bu sapkınlığın tedavisinde görev üstlenmiştir ve vaka yönetiminde müdahale modelini bu açıdan biçimlendirmiştir (Scheyett, 2005: 82). Bu yoruma benzer şekilde Paulo Freire "Ezilenlerin Pedagojisi" adlı kitabında ezilenlerden şu şekilde bahsetmektedir. Ezilenlere, toplumun genel görünüşünden sapan marjinal kişiler muamelesi yapılır. Ezilenler sağlıklı bir toplumun patolojisi olarak görülmekte ve "yetersiz ve tembel" kişilerin zihin yapıları değiştirilerek toplumla uyumlu hale getirilmelidir. Bu marjinallerin, terk etmiş oldukları sağlıklı topluma kazandırılmaları gerekmektedir (Freire, 2011: 53). Toplumdan sapanların topluma entegrasyonunun sağlanmasının en kolay ve ilkel yollarından bir tanesi, antik dönemlerden günümüze kadar, ceza sistemi varlığını sürdürmüştür. Bu entegrasyonun sağlanmasında 20. yüzyılda bazı değişiklikler yapılmaya başlanmıştır. Psikoloji ya da sosyal çalışma gibi bir takım disiplinler sapkınlığı tedavi edebilecek yöntemler ortaya çıkarmaya çalışmışlardır. Yukarıda damganın tanımlanmasında "normal ve anormal", "sağlıklı ve patolojik" gibi dikotomik (ikileşik) ilişkilerden bahsetmiştik. Her ne kadar toplumlar farklılıkları zenginlik olarak görseler de aslında farklılık da yine otorite, güç ya da toplum tarafından sınırları belirlenmiş bir alana karşılık gelmektedir.

İnsanlar üzerinde sosyal kontrolün artmasıyla ya da bireylerin kişisel potansiyellerini gerçekleştiren farklılıkların, bazı sosyal ve fiziksel hareketliliğin ve fırsatlara erişim imkânının kısıtlanmasıyla damgalamanın ortaya çıktığı bilinmektedir (Coleman, 1986: 228). Bu bağlamdan hareketle toplumsal yapı içerisinde kendisini gerçekleştirmede problemle karşılaşan bireylerin toplum tarafından dışlanması ile birlikte sapkın, parya ya da harici gibi nitelendirmelere maruz kalmaktadırlar. Sapkınlık kavramı toplumsal uyumu bozanlara karşı izolasyonun daha da pekiştirilmesi için egemen kimlik ya da çoğunluk tarafından türetilmektedir. Goffman'ın ikinci tipolojisinde ortaya koyduğu, sapkın ve ahlaksız olarak isimlendirilen durumlar tam olarak bu çerçevede ortaya çıktığı söylenebilir. Becker'a göre, sapkınlık ile ilgili en basit yaklaşımın istatistiki olduğu yönündedir. Ortalamadan fazla şekilde sapan her şey sapkın olarak nitelendirilebilir (Becker, 2015: 24). Neyin sapkın olacağını belirleyen mekanizma çoğunluğun kimden olduğuyla ilişkilidir. İnsan farklılıklardan korkar ve çekinir, bundan dolayı çoğunluk kendisine benzemeyenleri kendisine dönüştürebilmek için bir takım normlar yaratır ve dayatmaya çalışır.

Mills'e göre, toplumsal standartlar içerisinde toplum kendisine ait bir takım normlar belirler ve bu normlardan sapmak deorganizasyon yaratır ve problemler doğurur (1943: 169). Başka bir ifade ile, ihlal edilmesi sapkınlığı doğuracak kurallar ortaya atılarak, toplumsal gruplar tarafından sapkınlık oluşturulmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, sapkınlığın bireyde içkin bir özellik olmaktan öte kuralların ve yasaların başkaları tarafından kişiye uygulanmasıyla

ortaya çıkardığı görülmektedir (Becker, 2015: 29). Toplum içerisinde en üstten en alt seviyeye kadar her türlü sapkın davranış ortak bir konsensüs üzerine ortaya çıkmaktadır (Thio, 2006: 12). Örneğin, fakir bir kadın alışveriş merkezinden bir şey çaldığında, insanlar bu durumu ortak bir şekilde suç olarak tanımlarken, zengin bir kadın marketten bir şey çaldığında onun sapkın durumu daha çok kleptomani bir hastalık olarak değerlendirilecektir (Long, 2017: 10). Genel olarak sapkınlık, toplumun çoğunluğu tarafından formel ya da enformel bir konsensüs şeklinde belirlenmiş normlardır. Bu normlar oluşumunda kültürel etkilerin yanı sıra gücün ve statünün korunması ya da farklılığa karşı durma şeklinde temel etkenler mevcuttur. Toplumda bu normlara uymayan kişi bu süreç içerisinde bütünlüğünü koruyabilmesi açısından toplumun geneline tabi olma yönünde eğilim gösterecektir ya da uymama noktasında ısrar ettiği süreçte toplum tarafından daha fazla dışlanmaya maruz kalacaktır.

4. Sosyal Dışlanma

Sosyal dışlanma toplumla bütünleşmeyi ve toplum tarafından kabul görmeyi ifade eden sosyal içerilmenin tam tersi olarak ele alınmaktadır. Birey ve toplum arasındaki sosyal bağların kültürel ve ahlaki olarak kopması anlamına gelmektedir (De Haan, 2000: 27). Sosyal dışlanma, birey ya da grupların işsizlik, eğitimsizlik, yaşlılık, yoksulluk engellilik gibi nedenlerden dolayı toplumsal imkânlardan yararlanamamaları ve toplumun geri kalanından sosyal entegrasyon olarak daha uzak kalmasına yol açmaktadır. Genel toplum yaşam standartlarından uzaklaşmış olmak sosyal dışlanmanın boyutunu da artırabilen bir faktördür. Bu uzaklaşmanın topluma negatif etkisi ne kadar büyükse sosyal dışlanmanın şiddeti de aynı derecede büyük olacaktır.

Fransa'da Chirac hükümeti yıllarında sosyal işlerden sorumlu bakan, Fransa'da on kişiden birinin sosyal dışlanmaya uğradığını ifade ederek, dışlanma kavramının; ruhsal, fiziksel engelliler, yaşlı hastalar, istismara uğrayan çocuklar, intihar eğilimi olanlar, madde bağımlıları, aile içi sorunu olanlar, yalnız ebeveynler, marjinal ve toplumsal açıdan uyumsuz bireylere işaret ederek, kavramı ilk kez bu anlamda kullanmıştır. Daha sonra çıkan sosyal ve ekonomik krizlerle birlikte yaşanan gerilimler bu kavramın popülerliğini daha da artmasına neden olmuştur (Silver 1994: 532). Sosyal dışlanma kavramını Williams ostrasizm olarak da kullanmıştır. Ostrasizm ilkel ve modern toplum kültüründen, askeri akademilerden okullara ve üniversitelere, kabilelerde, iş yaşamından dini gruplara ve insanlar arası ilişkilere kadar birçok yerde insanların karşısına çıkan sosyal bir olgu olmuştur (Williams, Cheung ve Choi, 2000: 748). Ostarisizme maruz kalan kişilere negatif bir tepki de bile bulunulmaz. Sözel ya da fiziksel bir saldırı olmasa dahi ostrasizm acı verici bir deneyimdir (Akin, Uysal ve Akin, 2015: 896).

Sosyal dışlanma toplumsal barışı tehdit etmenin yanı sıra, toplumda bölünme veya sosyal patlama gibi tehlikeli sonuçlar doğurmaktadır (Özgökçeler ve Bıçkı, 2010: 220). Literatürde sosyal dışlanmanın önemli etkenlerden birinin ekonomik olduğu görülmüştür. Bireyin iş yaşamına girememesi ve sonrasındaki toplumsal birçok haklardan mahrum kalması kişiyi toplumunun dışına doğru sürüklemektedir. Saraceno da sosyal dışlanmanın iki paradigması üzerinde ağırlıklı durmuştur. Bu paradigmalardan bir tanesi bireyin çalışma hakkının elinden alınması, diğeri ise bireyin eğitim, sağlık, hukuk ve siyaset gibi alanlarda gerekli olan vatandaşlık haklarına ulaşamaması olarak açıklamaktadır (2002: 4). Sosyal dışlanma genellikle toplum tarafından yalıtılmış ve sınıf altı olarak nitelendirilen gruplara karşılık olarak kullanılmış bir kavramdır. Toplumun genel olarak erişim sağlayabildiği imkânlardan uzaklaşma, emek pazarında yaşanan enformelleşme ve kayıt dışı işlerde yaşanan artış sosyal

dışlanma olgusunu karakterize eden başlıca unsurlar olmuştur (Özbudun, 2002: 54-55).

Katz'a göre, damgalanmış olmak toplumdan mahrum olmayı ifade etmektedir. Fakat sapkın grupların üyelerine karşı insanların tepkisi her zaman olumsuz değildir. Belirli kişiler ezilenlerin yaşamış olduğu duygulara karşı sempati geliştirir, ezilenlerin yaşamış olduğu acıya yönelik endişelenir ve onların bu durumdan kurtulma mücadelesini saygıyla karşılar. Bu gibi ülkelerde çok güçlü bir toplumsal normlar bulunur ve böylece fiziksel ve ruhsal hastalar o toplumda daha iyi tedavi edilir. Bu norm aynı zamanda kamu ve özel yardım kurumları aracılığıyla daha geniş sosyal bir ağ oluşmasını sağlar (Katz, 1981: 4).

Bauman'a göre sosyal dışlanmayı toplum içerisinde en şiddetli yaşayan kesim yoksullardır (Yusufoğlu ve Kızmaz, 2016: 32). İlhan'a göre sosyo-ekonomik yaşantının modern öncesi döneme kıyasla çok farklı bir hal alması, yoksulluğun da kendi içerisindeki anlamının kökten değişmesine neden olmuştur. Yoksulluk artık maddi bir mahrumiyet olmaktan çıkarak, sosyal tecrit, ötekileştirme, özgüven ve özsayıgı yitimi, itibarsızlık gibi izdüşümleriyle deneyimlenen bir şiddete dönüşmektedir (2013: 216). Dışlanma bir şekilde damgalanmanın sonucu olarak ortaya çıkan ve toplumların ya da bireylerin bir değerine karşı tecrit politikasını güttükleri bir olgudur. Bu olgu toplum içerisinde bir şekilde anomiyeye yol açarak toplumsal ve kültürel uyumun önüne geçecek ve sosyal uyuma engel olacaktır.

5. Damgala(n)manın Tarihsel Gelişimi

Damga kavramı ilk olarak köleleri ve serserileri toplumun diğer fertlerinden ayrı tutmak adına vücutlarına, kesici bir aletin bastırılması yoluyla oluşturdukları nokta biçimindeki kalıcı işaretlere verilen bir addir (Thornicroft, 2014: 197). Goffman'ın çalışmalarına göre, Yunanlılar bu işaretleri kişilerin toplum içerisinde ahlaki açıdan normal dışı olduğunu ve kötü yanlarını ortaya çıkarmaya yönelik olarak kullanmışlardır. Her ne kadar günümüz toplumunda damga kavramı asıl semantik anlamına yakın kullanılsa da aslında gözden düşmenin bedensel karşılığından çok gözden düşmenin bizzat kendisi olarak kullanılmaktadır (Goffman, 1963: 29). Bu olaya benzer nitelikte yine Yunan döneminde fahişelerin toplum içerisindeki normal olan diğer kadınlar ile karışmaması adına, fahişelere çiçekli ve çizgili elbise giyme zorunluluğu getirmişlerdir. Aynı şekilde, 14. yy. sonlarında fahişelerin sol kollarına kızıl kemer ya da erkek şapkası tarzında figürler çizilmiştir (Küntay ve Erginsoy, 2005: 21-22). Damganın tarihi yukarıda da ifade edildiği gibi eski toplumlara kadar dayanmaktadır. Hindistan'da var olan ve eski çağlardan günümüze kadar devam eden kast sistemi de bu duruma örnek olarak gösterilebilir (Jaspal, 2011: 54). Ruhsal hastalara yönelik yapılan bir çalışmada da; aynı bölgede 10 yıl ara ile aynı ölçme kriterleri uygulanarak aynı çalışma tekrar edilmiş fakat ruhsal hastaların toplum tarafından dışlanmasında 10 yıl öncesine göre temel hiçbir fark bulunamamıştır (Trute vd., 1989: 69). Yani zaman geçse de damgaya karşı olan insani tutumda değişiklik neredeyse görülmemektedir.

Tarihsel süreç içerisinde bir fenomen olarak, damga ile ilgili çalışmalar ve damga teorisi ile ilgili gelişmeler 1900'lü yılların başlarında dahi henüz başlamamıştı. Damga kavramının açıklanması genellikle sosyoloji ve sosyal psikoloji literatürlerinde ortaya çıkmaktadır. Bu literatürler sapma, stereotip, önyargı ve ayrımcılık gibi kavramlar üzerinden tartışmaları yürütmüştür. Sosyal psikoloji; sosyal kategorizasyon, stereotip, önyargı ve damga kavramlarını çalışırken sosyoloji ise; sapma ve damga arasındaki ilişkiyi

incelemektedir (Scheyett, 2005: 81). İlk literatürler 1930'lu yılların başlarına dayanmasına rağmen 1950 yılında Gordon Allport tarafından önyargı üzerine yapılan araştırma, alanın en önemli çalışmalarından birini yansıtmaktadır (Scheyett, 2005: 81-82). Sosyal çalışma alanında ise damgala(n)maya yönelik kuramsal olarak geliştirilen bir yaklaşıma rastlanılmamıştır.

Damgalama olayı uzun bir geçmişe sahipken bilimsel anlamda kullanılmasının çok kısa bir tarihi vardır (Güngör, 2013: 7). Genel olarak damga teorileri üzerine yapılan çalışmaların ve bu konu üzerinde akademik anlamda duyarlılığın arttığı söylenebilir. PsychInfo'nun verilerine göre damga ile ilgili olan makale sayısı, 1965-1989 yılları arasında 603 iken 1990-2004 arasında bu sayı 2321'e kadar yükselmiştir (Major ve O'Brien, 2005: 394).

6. Damgala(n)manın Özellikleri ve Nedenleri

Fiziksel anomaliler damgalama için çok şiddetli bir farklılık olabilmektedir. Çünkü fiziksel anomaliler çok kolay göze çarpan durumlardır ve vücut formunun bozukluğunu ve eksikliğini ortaya koymaktadır. Genel olarak bu gibi görünüşler değiştirilemez olabilmektedir. İnsanların milliyet ve ten rengi gibi özellikleri de yine kolay görünebilir. Aynı zamanda kalıcı ve değişmez olması damgalama eğiliminin en fazla olabileceği durumlar olmaktadır (Coleman, 1986: 214). Coleman'a göre, damgalama kavramını anlamının en önemli yanı üstünlük ve aşağılık ilişkisini anlamadan geçer. Damgalama bazı bireyler için diğerlerine karşı üstünlük hissi uyandırmasına izin verir. Fakat üstünlük ve aşağılık durumları bir bozuk paranın iki yüzü gibidir. Bir insanın kendini üstün hissedebilmesi için diğer insanın kendisini aşağılık hissetmesini ya da algılamasını gerektirir. Birçok damgalanmayan insan kendisini iyi hissedebilmek için damgalanan bireylere ihtiyaç duymaktadır. Hatta damgalanan bireyler arasında bile rölatif bir karşılaştırma ile kendi içlerinde de bazılarının daha kötü durumda olması üzerine damgalama yaratılmaktadır (1986: 214-215). Scambler'a göre, damgalanmanın gerçekleşmesi ayrımcılığı ve kabul edilmezliği eyleme dönüştürürken, damgalanmanın sadece hissedilmesi ayrımcılıktan gelecek olan korkuyu harekete geçirmektedir (1998: 1054). Bu konuda Henrich ve Kriegelderl hiç damgalanmamış dezavantajlı kişilerden bahsetmektedir. Örneğin, uyuşuk ve bencil bir eşle evli olan bir bireyin ya da durumu olmayan ve dört çocuğuna bakmakla yükümlü kişi veya fiziki engelli olan kişi (çok hafif işitme güçlüğü) hayatı boyunca hiç kimse bunu fark etmemiş olsa da kendisini sürekli rahatsız etmiş olabilir (1961: 152).

Hiçbir iki insan bir birine hiçbir şekilde benzemekle beraber hesaplanamayacak kadar sonsuz farklılık içerisinde. Beden, ten rengi, cinsiyeti, yaşı, kültürel geçmişi, kişiliği ve hatta formel eğitimden geçmesi bile birkaç sonsuz sayıda çeşitliliği ortaya koymasına zemin hazırlayan durumlardır (Coleman, 1986: 212). İnsanların farklılığı etiketlemesinin arkasında yatan bir takım sebeplerin var olması gerekmektedir. Bu durum sosyoloji, sosyal psikoloji ve kriminoloji gibi birçok alanda ortaya konmaya çalışılmıştır. Amorf (biçimsiz) ve beklenmedik şeylerden uzaklaşma, her şeyin önceden bilinmesi gerekliliği, ne zaman ne olacağına farkında olma isteği insanoğlu için özel bir ihtiyaç olmuştur. İnsan ilişkilerinde de aynı beklenti söz konusudur. Yaşam ve ilişkilerdeki belirsizlik seviyesi arttıkça insanoğlunun yaşamı zorlaşır. İnsanlar olayların kendi kontrollerinde olduğunu hissettikleri zaman konularını daha az tehlikeli görmekteyler. Olayları şansa, kadere ya da başkalarının gücüne indirgeyenler daha sık korkuya kapılırlar. Örneğin, toplumun ruhsal hastalıklara ilişkin tutumları, hastaların "tehlikeli" ve "ne zaman ne yapacağı bilinmez kişiler" olarak algılanmasıyla doğrudan ilişkili olduğu görülmüştür.

Hastalarının önceden bilinmeyen, alışılmışın dışındaki davranışları, kısacası var olan düzeni bozmaları, toplumda anksiyete uyandırmaktadır. Birey ya da toplum kendisini korkutan, rahatsız eden bir durumla karşılaştığında sıklıkla onu kendisinden dışlayıp yabancılaştırma yolunu seçer (Taşkın, 2004: 3-4). Böylelikle belirsizliğin ortadan kalması ve daha rahat bir şekilde yaşam sürebilmek adına toplumlar sosyal kontrol mekanizmaları ile kendine karşı tehdit oluşturabileceğini düşündüğü şeylere karşı önlem geliştirmeye çalışmaktadır. Bu durumda damganın bir nevi sosyal kontrol aracı olarak işlev görmesi nedenlerinden biri olarak görülebilir. Bu bağlamda Goffman'a göre, azınlıkta bulunan bazı ırksal, dini veya etnik grupların damgalanması, onları rekabet yollarından uzaklaştırmak için yapıldığı düşünülebilir. Hatta fiziki deformasyondan muzdarip kişilerin değersizleştirilmesi de bu kişilerin tercihlerinde dahi bir kısıtlamaya tabi olmasına muhtemelen katkı sağlamaktadır (1963: 193).

Benzer şekilde, damgalama olgusunun insanlarda çıkarlarını koruma ve kendilerini koruma altına alma davranışlarından kaynaklandığı görülmektedir. Damgalama, damgalayanlar için dedikodulara maruz kalmada ve damgalanan konumuna düşmede koruyucu bir yöntem haline gelmektedir. Damgalayanlar her fırsatta damgadan kaçmakta ve gücünü daha da pekiştirerek olası bir anksiyete riskini ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Damgalayanlar aynı zamanda; kaybetme, tehlikeyle karşılaşma, ekonomik çıkarına zarar gelme ve mağdur olma gibi olası damga sebeplerinden kaçınarak ikincil çıkarlarını korumayı istemektedir (Haghighat, 2001: 209). Damgalayan üzerinden ortaya konulan bu damga-neden ilişkisi, sosyolojik perspektiften damga ve güç ilişkisi üzerinden damganın tanımlanmasına benzetilmektedir. Bir şekilde bu paradigma, damgalanmamak için damgalamak anlamına gelmektedir.

Damganın sabit bir takım etkilerinin var olduğu görülmektedir. Fakat olay, durum ve zaman gibi etmenler damganın toplum üzerindeki nedenlerini çeşitlendirmektedir. Değişen koşullara ayak uyduramama ya da uyduramama da insanların dışlanmasına neden olabilmektedir. Örneğin; teknolojinin ilerlemesi ile birlikte akıllı telefonların yaygınlaşması ve bu hızlı ilerleyişe ayak uyduramayan yaşlıların ya da o telefonu alamayan kişilerin toplumla bağı kopar ve dışlanır. Böylelikle zaman içerisinde toplumsal gelişmelere uyum sağlayamama damgalanmanın bir nedeni olarak da sürekli kendisini yenileyebilmektedir. Scheyett'e göre, Aydınlanma döneminde Batı kültürü akla ve rasyonelliğe önem verirken, çağdaş dönemde bu kültür daha çok zenginlik, sağlık, güzellik, yetenek, bağımsızlık ve üretkenliğe önem verdiği şeklinde değişim göstermiştir. Çağdaş kültür içerisinde bu özellikleri kendisinde barındırmayan kişiler değersiz görülmekte ve böylelikle otoriter davranışların da meşrulaştırılması sağlanmaktadır (Scheyett, 2005: 85-86).

Başka bir nedensellik ilişkisi de; tarihsel süreç içerisinde yeni kavramların ve uygulamaların algımızı değiştirecek şekilde hayatımıza girmesi ile ortaya çıktığı düşünülmektedir. Descartes'in akıl ve bedeni ilk kez birbirinden ayrılmasını (real distinction) önermesi ve 19. yüzyılın başlarında akıl hastalarının tedavisinin genel sağlık sisteminden ayrılması modern dönemdeki algılarımızı ve davranışlarımızı etkileyerek, damganın ortaya çıkarmasına yardımcı olan etkenler olarak görülebilir (A Report of Surgeon General, 1999: 6). Thornicroft'a göre damgalama teorileri, ne ruhsal hastalığı olan insanların duygularını ve yaşamlarını anlamak; ne de sosyal dışlanmayı tersine çevirebilme üzerine hangi pratik adımların önemli olduğu konusunda yeterli hassasiyeti gösterebilmiştir. Bunun yanı sıra teorilere göre damgalamanın nedeni genellikle üç temel unsur üzerinde şekillenmektedir:

- Bilgi sorunları (cehalet) - bilişsel
- Tutum sorunları (önyargılar) - duygusal
- Davranış sorunları (ayrımcılık) - davranışsal (2014: 210).

Psikiyatri alanında yapılan bir araştırmaya göre, insanların ruhsal hastaları damgalamasının altında yatan üç temel unsur tanımlanmıştır:

- Otoriterizm (Authoritarianism): ruhsal hastalığı olan bireylerin değersiz, sorumsuz ve kendi yaşam kararlarını veremeyecek durumda olmasına yönelik inanç.
- Yardımseverlik (Benevolence): ruhsal hastalığına sahip olan bireylerin çocuk gibi olması ve aciz konumunda görülmesi.
- Korku ve Dışlama (Fear and Exclusion): ruhsal hastalığı olan bireylerin tehlikeli olması ve toplum tarafından dışlanması gerektiğine yönelik inanç (Holmes vd., 1999: 447).

Bu üç unsurdan özellikle otoriterizm ve korku çok daha yaygın olarak kendini göstermektedir. Haghighat ise damgalamayı araştırırken 4 temel üzerinde özellikle durarak damganın nedenlerini ortaya koymaya çalışmıştır:

- Yapısal temel: Bilginin işlenmesi ve sosyal algı temellidir. Örneğin, insan beyni negatif olayları daha nadir olan nesnelere üzerinden yorumlama eğilimine sahiptir. Böylelikle birey, sayıca daha az fakat aynı zamanda daha farklı olan azınlıkları suç olgusu üzerinden yorumlarken çoğunluk üzerinden değil azınlık üzerinden tanımlanmaktadır.
- Psikolojik temel: Damgalayan kişi her zaman kendi kişisel çıkarlarını ön planda bulundurma eğiliminde hareket ederek bir damga süreci geçirmektedir. Bazı insanlar damgalı bireylerin ya da ailelerinin işlemiş oldukları günahlara kefarete olarak böyle bir şekilde cezalandırıldıklarını düşünerek kendi psikolojik çıkarını koruma yönünde davranış sergilemektedir.
- Ekonomik temel: rakiplerin damgalanması sosyo-ekonomik yarışta birer silah olarak tanımlanmaktadır.
- Evrimsel temel: damgalama hayatta kalma ve üreme için önemli bir unsur olarak görüldüğü için ayrımcılık genlerimize kodlanmıştır. Bu tehlikelerden ve tehditlerden kaçış ve ayrıştırma evrimsel süreçte insanın doğasını oluşturmaktadır (Haghighat, 2001: 207-208).

Baktığımızda bu dört temel, insanı kişisel çıkar temelli bir yaklaşımla hayatta kalma dürtüsünü ve iyilik halini her koşulda en iyi şekilde koruma adına diğerlerini dışlaması ve damgalaması üzerine inşa edilmiştir.

7. Damgala(n)manın Etkileri ve Sonuçları

Damgalama her zaman aşağı doğru hareket halinde olan özel bir durumla sonuçlanmaktadır. Damga güç ilişkisi bağlamında değerlendirdiğimizde damgalanan kişi toplumsal olarak kendi yerini ve sosyal hiyerarşisini kaybeder. Sonuç olarak toplum içerisindeki bir çok insan toplum içerisindeki çoğunluğun içerisine dahil olma eğilimindedir. Bu durum da aslında bir nevi daha fazla damgala(n)ma olgusunu ortaya çıkarmaktadır (Coleman, 1986: 214). Solomon, damgalananların problem çözme, kaynaklara ulaşma, iyi bir yaşam deneyimi ve hak elde etme noktasında, damgalayanların güç bloğu yüzünden, bariyerlerle karşılaştığını söylemiştir. Bu güç bloğu damgalananlar üzerinde direkt ya da dolaylı olarak ortaya çıkabilmektedir. Bu güç ilişkisi, damga ve ayrımcılığa karşılık sosyal çalışma, savunmasız halkı koruma adına ırkçı karşıtı sosyal çalışma, feminist sosyal çalışma ve eleştirel

sosyal çalışma gibi alanlara odaklanmıştır (Scheyett, 2005: 84-85). Sosyal çalışmanın sosyal adaletten ve eşitlikten yana bir savunuculuk rolünün olması, damga karşıtı yaklaşımın sosyal çalışmanın bir parçası olduğu görülmektedir.

İnsanlar bazen damgalanmanın etkilerinden ve sonuçlarından çekindiklerinden dolayı kendilerinin ya da yakınlarının bir takım "eksikliklerini" toplumdaki saklamaya çalışmaktadırlar (Göksu ve Karakaya, 2009: 36). Örneğin; epilepsi hastalığı olan kişiler bazı durumlarda damgalanmanın olası etkilerine karşı gizleme yoluna giderek baş etme stratejisi geliştirirler fakat yine de damgalanma hissi damgalamanın gerçekleşmesinden daha fazla kişinin hayatına zarar vermektedir (Scambler, 1998: 1054). Berry ise damganın gizlenmesine ilişkin şu şekilde bir örnek vermiştir; eski bir suçlu, mahkûmiyetini iş yerindeki arkadaşlarından; akıl hastası bir kocası olan bir kadın da kocasının sorununu çevreden saklamaktadır (1974: 125). Buradan yola çıkarak aslında damga olgusunu sadece damgalayan ve damgalanan olarak dikotomik (ikileşik) bir şekilde açıklamanın doğru olmadığı görülmektedir. Herhangi bir damgalayıcı kişi olmadan dahi kişi damga hissetmekte ve bunun etkilerini yaşayabilmektedir.

Damga ve ayrımcılık, toplum içerisinde yaşayan bireylerin kaynaklara erişmesinde, amaçlarına ulaşmasında ve toplumla uyum içerisinde yaşamasında şiddetli bir şekilde mâni olmanın yanı sıra kişilerin öz-yeterlilik ve öz-güvenlerine çok ciddi hasar vermektedir (Scheyett, 2005: 80). Bunun yanı sıra damga, utangaçlıktan intihara kadar birçok psikolojik ve sosyal sorun aşamalarından da geçerek toplum içerisinde ciddi hasarlar bırakan bir etki yaratmaktadır.

Bireylerin geçmişte yaşadığı olaylar geleceğini de şekillendirmektedir, toplum bazen kişi istese de istemese de onun normalleşmesine imkân tanımamaktadır. Damgalandıktan sonraki ilişkilerde bazı kalıp yargılar devam etmektedir; "bunlar hep aynıdır, bunlar değişmez" ve "bir kez yapan sürekli yapar" normları geçerliliğini sürdürmektedir. Sadece damgalayanlar değil "suçlu" ya da "damgalanan" da bu kimliği kabullenmiş gözükmektedir (Bilton vd., 1987:477-478).

Her ne kadar damga teorisini en baştan alarak bir damga perspektifi çizmeye çalışsak da aslında Haghghat'a göre, damganla(n)manın etkileri günümüzde, Goffman'ın yapmış olduğu tanımlamalardan çok daha farklı bir konuma gelmiştir. Bugün içinde bulunduğumuz sanal gerçeklik çağında insanlar, internet sitelerinde ve gerçek zamanlı ilişkilerinde birçok işaret ve görüntülerle bombardımana maruz kalmaktadır. Hızlıca artan veri akımıyla gizlenmiş endişe ve kaygılarımız insanları daha önce olmadığı kadar kodlamakta ve kategorize etmektedir. Araştırmaların çok daha hızlı hale gelmesi, görüntülü ve sesli iletişim teknikleri ve bilginin sıkıştırılması, dönüştürülmesi ve rakamsallaştırılması usulü, insan beynini 20. yüzyılın ortasında olmadığı kadar zorlayıcı bir gereksinim haline dönüştürmüştür (2001: 207). Bu teknolojik ve sosyolojik değişiklikler ışığında kişilerin damgala(n)ma eğilimlerindeki değişiklikler üzerine çok ciddi bir kronolojik şekilde açıklamanın ve kategorizasyonun da gerçekleşmediğini belirtmek gerekmektedir. İletişim araçlarındaki değişimler insanların gruplaşmasını ve kategorizasyonunu kolaylaştırırken aynı zamanda damga ile mücadelede bu araçların önemli roller üstlendiği de görülmektedir.

Tarih boyunca damgalanmaya en çok maruz kalan grubun akıl hastaları olduğu bilinmektedir. A Report of Surgeon General'ın yapmış olduğu araştırmaya göre, damga; akıl hastalığına sahip bireylerin tedavi aramasında ve toplum içerisindeki entegrasyonunda önündeki en başlıca engel olarak görülmektedir (1999: 8). Ciddi ruhsal hastalığı olan bireylerin, arkadaşları ve ailesi

tarafından reddedilmesi, sosyal destek alamaması ve yeni ilişkiler kuramaması gibi birçok damgalanma sonuçlarıyla karşı karşıya kalmaktadır. Hatta Reidy'nin yapmış olduğu araştırmada damgalanmayı bir sosyal ölüm olarak nitelendirmiştir (Reidy, 1993: 31-34). Aynı zamanda, ciddi ruhsal hastaların çalışma becerilerini öğrenebildiğine dair kanıtların olmasına rağmen, ruhsal hastalara karşı olan ayrımcılığın ve damgalamanın sonucu bu kişilerde işsizliğin %85 gibi yüksek bir düzeye çıktığı görülmektedir (Garske ve Stewart, 1999: 4).

Etiketlenmenin sonuçlarından korkan kişi yaşamış olduğu deneyimleri toplumdaki gizlemeye çalışarak olası kötü etkilere karşı önlem almaya çalışmaktadır. Fakat bu durum kişilerin, tedavi görmeden eğitim alamaya kadar birçok sağaltıcı ya da yararlı uygulamalardan mahrum kalmasına yol açmaktadır. Göksu ve Karakaya şöyle bir örnekle açıklamıştır: bazı cinsel saldırılara maruz kalan kişiler damgalanmamak için bu durumu gizlemektedir. Çünkü bu durumda mağdur olan kişinin sapkın davranışı açıklamasının ve hakkını aramasının hayatını daha da karartacağını düşünmesidir. Toplumumuzdaki "şüyü vukuundan beter" sözü bu durumu yansıtmaktadır (2009: 33). Benzer şekilde ruhsal hastaların ve madde bağımlılarının tedaviye katılım oranlarının çok daha düşük olmasının nedenlerinden biri kendilerini sahip oldukları koşul içerisinde tanımlamadıkları ve dolayısıyla da hizmete ihtiyaç duymaması. Tüm bu seçeneklere rağmen literatürde çokça geçen bir diğer özel açıklama daha vardır. O da damgalamadır. Dünya Sağlık Örgütü'nün 2001 yılında yapmış olduğu bir araştırmaya göre; damgalama, iyi bir tedavi almak ve verilen hizmetlerden devamlı bir şekilde yararlanma açısından ciddi bir engel teşkil ettiği ortaya koyulmuştur. Damga probleminin çok yaygın olması yanında sürekli farklı formlarda ortaya çıkması söz konusudur. Her toplum yapısı içerisinde de farklılık gösteren damgalamaya karşı çözüm arayışları geliştirilmelidir. Bu bağlamda, sosyal çalışmanın makro, mezo ve mikro odaklı uygulamalarında da damgalama faktörünü görmektediriz (Ahmedani, 2011: 1).

Damgalanmanın sonucunda iki önemli etki ortaya çıkmaktadır: reddedilme düşüncesi ve damganın içselleştirilmesi. Negatif kalıp yargıların içselleştirilmesi ile birlikte kişilerin öz saygılarında, kendilik saygılarında ve kendi kendilerine yetebilmelerinde çok ciddi ve kalıcı hasarlar ortaya çıkarmaktadır. (Scheyett, 2005: 88). Aynı zamanda damganın içselleştirilmesi depresyon, umutsuzluk hissi, artan pasiflik ve otoriteye karşı itaat gibi bireyin üzerinde ruhsal anlamda çok fazla yıpratıcı sonuç doğurabilmektedir (Reidy, 1993: 33).

8. Damgala(n)ma ile Başa Çıkma Teorileri

Her olguda olduğu gibi bir konunun önlenmesi için o konuda farkındalık yaratılması gerekmektedir. Bu bağlamda damgalama eğiliminin ölçülmesinin, toplumsal farkındalık yaratmada önemli bir aşama olduğu görülmektedir (Yaman ve Güngör, 2013: 253). Damgalama ile başa çıkma yöntemleri ve müdahale yöntemleri çeşitlilik göstermektedir. Amaç odaklı bir şekilde damga karşıtı bir program geliştirebilmek için öncelikle damgalama tutumunun yapısına ilişkin sağlam bir bilgiye sahip olmamız gerekmektedir.

Damgalanma ve ayrımcılık gibi karşılaşılan zorlukları tehdit olarak nitelendirebiliriz. Damgalı bir bireyin başa çıkma stratejisi, tehdidin gücünü bastırmaya yetebilir veya yetmeyebilir. Bu tehditler sadece ayrımcılığı direk olarak yaşamak değil aynı zamanda damgalamaya karşı sürekli tetikte olmanın yorucu etkileri ve kötü bir deneyimin ayrımcılıkla ilgili olup olmadığının yaşattığı belirsizlik sürecidir (Thornicroft, 2014: 250). Bu tehditler ve stresler ile başa çıkma yöntemleri, problem odaklı başa çıkma ve duygusal odaklı başa

çıkma yaklaşımı olarak ikiye ayrılmaktadır. Duygusal odaklı başa çıkma yolları şu şekildedir; reddetme, olayları olumlu şekilde tekrardan yorumlama ve sosyal destek için araştırma yapmak şeklinde üçe ayrılmıştır. Problem odaklı başa çıkma yöntemleri ise; planlama, direk olarak harekete geçme, yardım arama ve diğer aktivitelerden uzaklaşma şeklinde sıralanmıştır (Carver, Scheier ve Weintraub, 1989: 268). Carver ve diğerleri (1989), 13 farklı başa çıkma ölçeğini inceleyerek, başa çıkma yöntemleri altında 14 başlık ortaya çıkarmıştır. Bunlar şu şekidedir:

Tablo 1: Stresle Başa Çıkma Stratejileri

Aktif başa çıkma	- konsantrasyon olma ve problemlerden kurtulma
Planlama	- strateji ve aktif plan geliştirme
Önleyici aktivitelerden uzaklaşma	- probleme odaklanma
Kısıtlamalar	- doğru zamanda, acele etmeden kendini sınırlama
Aracı olacak sosyal destek arama	- benzer sorunları deneyimlemiş kişileri bulma
Duygusal sebeplerle sosyal destek arama	- sempati ve duygu paylaşımı
Pozitif şekilde tekrar yorumlama	- farklı açıdan olayları değerlendirme
Kabul etme	- gerçeklerle yüzleşerek, onunla birlikte yaşama
Dini değerlere dönüş	- Tanrı'dan yardım isteme ve fazla dua etme
Reddetme	- olmamış gibi davranma, olduğuna inanmama
Davranışsal ayrışma	- amaçlardan vazgeçme
Ruhsal ayrışma	- az düşünmek için fazla uyuma ve hilyalara dalma
Alkol ve madde ile ayrışma	- daha az düşünmek için madde kullanma

Kaynak: Carver, C.S., Scheier, M.F. ve Weintraub, J.K. (1989). Assessing coping strategies: a theoretically based approach. Journal of Personality and Social Psychology, 56(2), 272.

Kabul etme ve reddetme her ikisi de damgaya karşı geliştirilmiş birer yöntemdir fakat temel yaklaşımın damganın gizlenmesinin mi yoksa söylenmesinin mi damgaya karşı korunmada daha etkili olduğu tartışılan bir konu olmuştur. Damgalanmada eğer damga ortaya çıkmış ise içselleştirilmiş damganın haricinde bir de toplumsal damga ile karşılaşılır. Burada, damga ile mücadele ederken var olan damganın gizlenmesinin ya da açıkça söylenmesinin arasında önemli bir fark vardır. Örneğin, ruhsal hastalığı olan birinin, hastalığını birisine söylemesinin ilk muhtemel yararı, bir başka kişinin kendisine yardım etmesine izin vermesi anlamına gelmektedir. Bu yardım 4 tip şeklinde olabilir: yararlı destek sağlama (sorunu çözmek), maddi destek (bağış gibi), bilgi desteği (öneriler sunmak) ve son olarak da duygusal desteğin sağlanması (endişelerin ortadan kaldırılması). Aynı zamanda kişinin teşhisinin açıkça söylenmesi, kişide var olan sır saklama stresinin ortadan kalkmasına da yardımcı olduğu düşünülmektedir. Bunun yanı sıra, kendisi gibi benzer rahatsızlığı olan kişilerle temas kurması ve yaşanan sıkıntıların nasıl giderebileceği konusunda bilgilendirme sağlayabilir ve kişinin hikâyesini anlatması, sosyal ayrımcılığın önüne geçerek yalnızlığının azaltılmasında ve güçlendirilmesinde

daha özgürleştirici bir rol oynayabilir (Thornicroft, 2014: 242-243).

Diğer bir açıdan damgalama ile mücadeleye baktığımızda, damgalanan kişinin yaşamış olduğu olumsuz bir sonucu iç faktörlerden ziyade dış faktörlere indirgeyerek yaşamış olduğu sıkıntıyı hafifletmesidir. Örneğin, herhangi bir iş mülakatından başarısız olma durumu, bireysel başarısızlıktan (o işte yetkin olma gibi) ziyade işverenin yapmış olduğu önyargılarından ve ayrımcı tutumlarından kaynaklandığı düşünülebilir (Crocker, Cornwell ve Major, 1993). Böylelikle bireyde var olan damga, kişinin zorluklar karşısında başarısızlığının en temel sebebi olarak sorunun kendinde değil sürekli olarak dışarıda aranmasıyla sonuçlanmaktadır.

9. Sosyal Çalışma ve Damga

Sosyal çalışma disiplini, damga ve ayrımcılıkla mücadele etme ve savunmasız halkı koruma adına ırkçı karşıtı sosyal çalışma, feminist sosyal çalışma ve eleştirel sosyal çalışma gibi alanlara odaklanmaktadır (Scheyett, 2005: 84-85). Çevresi içinde birey yaklaşımını anlayabilmek için müracaatçılar üzerindeki sosyal dışlanmayı da iyi anlayabilmek gerekmektedir. Sosyal çalışma; etnik, ırksal, toplumsal cinsiyet, yaş, yoksulluk ve cinsel yönelim gibi birçok alandaki ayrımcılık ve damgaya karşı yoğun bir şekilde odaklanmaktadır (Scheyett, 2005: 90). Aynı zamanda bu durum NASW tarafından, sosyal çalışmacıların uyması gereken etik sorumluluklarına da eklenmiştir. NASW'a göre, sosyal çalışmacılar; ırk, etnik, ulus merkezli, renk, cinsiyet, cinsel yönelim, yaş, medeni durum, politik görüş, din, ruhsal ya da fiziksel engellere yönelik olabilecek her türlü ayrımcılık türüne olanak tanımamalıdır (NASW, 1999: 22-23). Sosyal çalışma disiplini toplum içerisinde ötekileşmiş gruplara ve bireylere yönelik yapacakları mikro, mezo ve makro boyuttaki çalışmalarla toplumdaki soyutlanan bireylerin sosyal entegrasyonunu tekrar sağlamaya çalışmaktadır.

Damgalanmanın temel karakteristik özelliklerinden birisi insanların yeteneklerini gelişmesinde ve potansiyellerini kullanmasında kısıtlılıklar yaratmasıdır. Sosyal hizmet servislerinde birçok müracaatçının yaşadığı en büyük problemlerden birisi de damgalanmadır. Çoğunlukla zeka geriliği ile ilgili olan damgalanma oldukça yaygındır (Dudley, 2000: 449). Özellikle kamu sektörü içerisinde damga kavramına işaret edilmesi ve vurgulanması sosyal hizmet müdahalesinin odağını oluşturmalıdır. Damgalamayı azaltmak için gerçekleştirilen sosyal hizmet eylemleri, aynı zamanda sosyal hizmet değerleri ile de uyumdadır (NASW, 1999). Damgalamanın azaltılması yönündeki çalışmalar; sosyal adaleti desteklemede, insan değerini ve itibarını vurgulamada ve insan ilişkilerini artırarak ruhsal hastalar ile toplumun diğer üyeleri arasında bağ kurmasında etkili olacaktır (Scheyett, 2005: 80).

Sürekli müracaatçı odaklı bir yaklaşım üzerinden düşündüğümüzde sosyal çalışmacı odağını bazen unutabiliriz. Thompson'a göre, birçok insanın sosyal hizmetlerden yararlanan kişilere yönelik – onları “başkalarının sırtından geçinen” veya “yetersiz” bireyler olarak görmesi gibi- peşin hükümlü yaklaşımlara sahip olduğu durumlardakine benzer şekilde negatif yargılar sosyal çalışmacılara karşı da yönelebilmektedir. Sosyal çalışmacılar ahlaksız ve her koşulda ayakta kalmayı başarabilen, müracaatçılar tarafından istismar edilen, “iyi niyetli ama gerçekçi olmayan kişiler” olarak damgalanmaktadır (Thompson, 2013: 26).

Türkiye’de özellikle damgayı azaltmaya yönelik çalışmalarda, toplumu ve insanları eğitmek yerine kelimeleri değiştirmek tercih edilmektedir. Bu durum hem kavramsal anlamda hem de sosyal anlamda durumu daha da kötüleştiren ve anlamların içini boşaltarak kişilerin damgalananlara karşı daha fazla kalıp yargı üretmesine

neden olmaktadır. Toplumun ayrımcılığa olan tutumuna odaklanması yerine, damgalanan kişi üzerinden kavramlara odaklanmak ayrımcılığı çözmeyecektir. Örneğin, sakat (disabled) kavramı yerine özürlü (impaired) kavramı kullanılmıştır. Hatta daha sonra engelli (handicapped) kavramı aynı anlama gelmesi için kullanılmıştır. Bu durumun damgalanmanın önlenmesi adına atılacak adımlardan bir tanesi değildir. Genel anlamda bu değişimin yaşanmasına sebep olan şey, damgalayanların damgalananları koruma ve onların damgalarını gizleme çabası içerisine girmesinden kaynaklanmaktadır. Yapılmak istenen niyet iyi olsa da metot yanlış kullanılmaktadır. Fakat bir diğer noktada değiştirilmesi gereken kelimeler de mevcuttur. Örneğin, İstanbul'da "Küçükçekmece İyilik Merkezi" adı altında bir kurum belediye tarafından açılmıştır. Belediye ya da herhangi bir devlet kurumu tarafından yapılan yardımlar iyilik kapsamında değerlendirilmesi bu durumu hak temelli sosyal hizmet yaklaşımından uzaklaştırarak bireyler üzerinden yeni bir otorite oluşturulması anlamına gelmektedir. Aynı zamanda hizmet alanların damgalanmasına da zemin hazırlamaktadır. Kontrolsüz bir şekilde yönetilen sosyal yardımlara yönelik sosyal çalışma, ayrımcılığı azaltabilmek ve önleyebilmek adına çalışmalar yapılması gerekmektedir.

Hizmet dağıtım sistemleri içerisinde servis sağlayıcıların kendisini müracaatçının vekili olarak görmesi onun adına konuşup karar vermesi damganın zarar verici etkilerinden bir tanesidir. Müracaatçının doğru bir şekilde ihtiyaçlarını tespit edemeyeceği zannedilerek, müracaatçının istekleri göz ardı edilebilmektedir (Dudley, 2000: 451). Sosyal çalışmacıların müracaatçı ile görüşme aşamasında geliştirmiş olduğu stratejide öz-determinasyonu kullanması her ne kadar bir zorunluluk olsa da bazen bu durum unutulurken müracaatçının görüşleri yok sayılabilmektedir. Eşit seviyede bir ilişkinin oluşturulmaya çalışılması ve iletişim esnasında şaşırma ifadelerinin kullanılmaması da kişinin damgalanma hissini azaltacaktır.

Vücudunun görünen bir yerinde damgası olan bir çocuk, damgasını ilk olarak okulda fark eder ve bu durum; dalga geçmeler, sataşmalar ve kavgalarla sonuçlanabilmektedir. Çocuk ne kadar "engelliye" kendisi gibilerin gönderildiği özel okula gitme ihtimali de o kadar fazladır (Goffman, 1963: 67). Erken yaşta damga ile karşılaşan ilköğrencisine yönelik yapılacak çalışmalar damganın etkisini azaltma noktasında önemli bir yere sahiptir. Böylelikle okul sosyal hizmeti uygulamasının kapsamı genişletilerek bu tarz damgalamaların önlenmesi noktasında önemli bir adım olacaktır.

Damganın mikro düzeyde önlenmesi için damgaya maruz kalan kişinin damga ile mücadelede gerçekleştirmiş olduğu süreçler önem arz etmektedir. Örneğin, damgaya maruz kalmış bir bireyin kendisi gibi aynı damgaya maruz kalmış kişilerle tanışması, sempati ve duyu paylaşımı sorunların üstesinden gelme noktasında iyileştirici bir rol oynamaktadır. Bu durum sosyal çalışmanın mezzo boyutta ilgilenmesi gereken bir grup çalışması ile ortadan kaldırılabılır ya da durumun etkisi azaltılabilir (Scheyett, 2005: 89).

Kognitif terapi süreci ile hastanın damga ile olan ilişkisinin ve problemlerinin tekrar yorumlanması ve anlamlandırılması bireyin damga ile olan mücadelesinde ayrıca etkili olmaktadır. Damganın boyutu arttığında ve önlenemediğinde kişilerde hülyalara dalma, alkol içme, olmamış gibi davranma veya tüm amaçlarından vaz geçme gibi komplikasyonlar doğurabilmektedir. Buraya kadar bahsetmiş olduğumuz damga olgusu bireyin bizzat kendisini ilgilendiren bir süreci içermektedir. Fakat damgalanmanın ortadan kaldırılabilmesi için bizzat damganın kendisi ile mücadele edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, damganın bizzat kendisinin toplumsal

bir fenomen ve olgu olarak ortadan kaldırılması gerekmektedir. Böylelikle damga sorununun çözülebilmesi için damga olgusunun mikro ve mezzo boyutundan daha çok o sorunu yaratan toplumsal ilkeler tartışılarak, makro boyutlarıyla birlikte ele alınması gerekmektedir.

Damgalama ile mücadele etme yöntemlerinden biri de öncelikle damgalanmanın altında yatan negatif tavır ve davranışların değiştirilmesi ile başlamaktadır. Bu değişimin sağlanabilmesi için üç tip yaklaşım geliştirilmiştir. Bunlar sırasıyla; protesto, eğitim ve temas olarak sınıflandırılmıştır. Protesto, damgalanmanın negatif etkilerini azaltabilmek için medya da yapılan toplumsal bir eylem hareketi olarak tanımlanmaktadır. Fakat bu yaklaşımın değişimi sağladığına yönelik ispatlar henüz yoktur. Hatta insanların negatif kalıp yargılarını artırdığına yönelik iddialar ortaya atılmıştır. Eğitimde ise; ortaokul, lise ve üniversite gibi kurumlarda öğrencilere yönelik olarak yapılan ve damgalananlara yönelik yanlış anlaşılmalara ortadan kaldıracak çalışmaların yapılması sağlanmalıdır. Son olarak temas yaklaşımında, damgaya maruz kalan kişilere karşı olan yanlış anlaşılmaya yönelik algıları azaltmak için yapılan anlatım ve bilgilendirmelerden ziyade bizzat kişilerin damgaya maruz kalan bireylerle temas halinde interaktif bir şekilde iletişiminden geçmelerini sağlamaktadır. Bu yöntem damgalanma ile mücadelede en iyi yöntemlerden biri olarak gösterilmektedir (Scheyett, 2005: 89).

Makro boyutta damganın ortaya çıkmasına etken olan stereotiplerimiz ve önyargılarımız, toplum içerisinde durumlara karşı göstermiş olduğumuz değer yargılarımızla oldukça iç içe geçmiştir. Damgaya karşı mücadelede yapılması gerekenler öncelikli olarak bu değer yargılarımızın değişmesi ile mümkündür. Değer yargıların değişmesi var olan konular üzerinde doğru bilgileri elde etmekle gerçekleşmektedir. Örneğin, şizofren tanısı almış bir bireyin her şey yapabileceği algısı yanlış bir bilgilendirmenin sonucu olmaktadır. Okul çağındaki bireylere doğru bilgileri ulaştırmak ve onlara seminerler vermek kalıp yargıların değişmesinde önemli bir makro adım olacaktır. Medya kanallarında kullanılan üslup ve tartışmalar ayrıca toplumsal yargıların oluşmasında etkili olmaktadır. Aynı şekilde hassas gruplarla ilgili olan konuların medya önünde uzmanlar tarafından değerlendirilmesi ya da hiç değerlendirilmemesi aynı şekilde toplumsal damgaya karşı mücadelede önemli adımlardan biri olmaktadır. Tüm bu mücadele etme stratejilerine karşı sosyal çalışma örgütsel bir birliktelik oluşturmalıdır. Sosyal çalışma bu uygulamaları çalışmış olduğu dezavantajlı bireylerle birlikte organize etmeleri gerekmektedir. Sosyal çalışmacıların hak savunuculuğu rolünü benimsemeleri de bazen damgalama olarak nitelendirilebilir. Çünkü bu durum da sosyal çalışmacılar şu yaklaşımı içselleştirmektedir: "dezavantajlı konumunda bulunan hiç kimse kendi haklarını savunamaz". Buradan hareketle sosyal çalışmanın hak savunucusu rolünü yaparken bile dikkatli olması gerekmektedir. Eğitim ve medya olmak üzere birçok alanda damgalamaya karşı farkındalık yaratmayı, toplumsal dışlanma ve ayrımcılık yaşayan bireylerle birlikte yürütmeleri ve örgütlenmeleri damgalanmayı azaltacak bir unsurdur.

Kaynakça

- Hinshaw, S.P. (2007). The mark of shame: stigma of mental illness and an agenda for change. United States of America: Oxford University Press.
- Burke, P. (2007). Disadvantage and stigma: a theoretical framework for associated conditions. P. Burke, J. Parker (Ed.), Social work and disadvantage: addressing the roots of stigma through association içinde (s. 11-26). London: Jessica

Kingsley Publishers.

- Scrambler, G. (1998). Stigma and disease: changing paradigms. *The Lancet*, 352(9133), 1054-1055. doi: [http://dx.doi.org/10.1016/S0140-6736\(98\)08068-4](http://dx.doi.org/10.1016/S0140-6736(98)08068-4).
- Goffman, E. (1963). *Stigma: notes on the management of spoiled identity*. Englewood Cliff NJ: Prentice Hall.
- Link, B. G., Phelan J. C. (2001). Conceptualizing stigma. *Annual Review of Sociology*, 27, 363-385.
- Ahmedani, B.K. (2011). Mental health stigma: society, individuals, and the profession. *Journal of Social Work Values Ethics*, 8(2), 4-16.
- Thornicroft, G. (2014). Toplumun reddettiği: ruhsal hastalığı olan insanlara karşı ayrımcılık. (N. Uluhan, T. Doğan, H. Soygür, Çev.). Ankara: İmaj Yayınevi.
- Güngör, H. (2013). Okul yönetici ve öğretmenlerinin damgalama eğilimleri ve örgüt kültürü arasındaki ilişki. (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Arboleda-Flórez, J. (2002). What causes stigma? *World Psychiatry Association*, 1(1), 25-26.
- Taşkın, E.O. (2004). Damgalama, ayrımcılık ve ruhsal hastalık. *3P Dergisi*, 12(3), 1-18.
- Coleman, L. M. (1986). Stigma: an anigma demystified. S. C. Ainlay, G. Becker, L. M. Coleman (Ed.), *The dilemma of difference: A multidisciplinary view of stigma*, içinde (211-232). New York: Plenum Press.
- Becker, H. S. (2015). *Hariciler (Outsiders): bir sapkınlık sosyolojisi çalışması*. (Ş. Geniş, L. Ünsaldı Çev.), 2. Basım, Ankara: Heretik Yayınları.
- Franzese, R.J. (2009). *The sociology of deviance*. USA: Charles C Thomas.
- Stiker, H. J. (2011). *Yeni özürli beden algısı, bedenin tarihi-2*. Corbin, A., Courtine, J., Vigarello, G. (Ed.). (S. Özen, Çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tannenbaum, F. (1938). *Crime and the community*. New York: Colombia University Press.
- Prus, R. C. (1975). Labeling theory: a reconceptualization and propositional statement on typing. *Sociological Focus*, 8(1), 79-96.
- Glassner, B. ve Corzine, J. (1978). Can labeling theory be saved. *Symbolic Interaction*, 1(2), 74-89.
- Göksu, T. ve Karakaya, M. (2009). Polislin sapma davranışlarının etiketleme kuramı açısından değerlendirilmesi. *Polis Bilimleri Dergisi*, 11(4), 27-43.
- Berry, D. (1974). *Central ideas in sociology*. London: Constable.
- Angenent, H. ve de Man, A. (1996). *Background factors of juvenile delinquency*. New York: Peter Lang.
- Dinos, S., Stevens, S., Serfaty, M., Weich, S., King, M. (2004). Stigma: the feelings and experiences of 46 people with mental illness. *British Journal of Psychiatry*. 184(2), 176-181.
- Weiss, G. ve Lonnquist, L. (1994). *The sociology of health, healing and illness*. New Jersey: Prentice Hall.
- Bakacak, A. G. (2002). *Modern dönemde Becker ve Goffman'ın yaklaşımlarında etiketlenmiş suçlu anlayışı ve günümüzdeki yansımaları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Lemert, E. M. (1951). *Social pathology*. New York: McGraw Hill.
- Goode, E. (1994). *Deviant behavior*. New Jersey: Prentice Hall.
- Scheyett, A. (2005). The mark of madness, social work in mental health. *Social Work in Mental Health*, 3(4), 79-97.
- Freire, P. (2011). *Ezilenlerin pedagojisi*, 8. Basım, Çev. Dilek, H. ve Erol, Ö. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Mills, C.V. (1943). The Professional ideology of social pathologists. *American Journal of Sociology*, 49(2), 165-180.
- Thio, A. (2006). *Deviant behavior*. Boston: Pearson
- Long, R. (2017). *Introductory sociology, deviance*. Erişim tarihi: 26.10.2017. <http://dmc122011.delmar.edu/socsci/rlong/intro/deviance.htm>
- De Haan, A. (2000). Social exclusion: enriching the understanding of deprivation. *Studies in Social and Political Thought*, 2(2), 22-40.
- Silver, H. (1994). Three Paradigms. *International Labour Review*, 133(5-6), 531-578.
- Williams, K.D., Cheung, C.K.T. ve Choi, W. (2000). Cyberostracism: effects of being ignored over the internet. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79(5), 748-762.
- Akın, A., Uysal, R. ve Akın, Ü. (2015). Ergenler için ostrasizm (sosyal dışlanma) ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması. *Kastamonu Eğitim Derigisi*, 34(2), 895-904.
- Özgökçeler, S. ve Bıçkı, D. (2010). Özürliülerin sosyal dışlanma boyutları: Bursa ve Çanakkale örneklerinden yansıyanlar. *Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu*. <http://www.sosyalhaklar.net/2010/bildiri/ozgokcer.pdf> Erişim tarihi: 02.11.2017
- Saraceno, C. (2002). *Social exclusion: cultural roots and diversities of a popular concept*. Colombia: Colombia University Press.
- Özbudun, S. (2013). Küresel bir yoksulluk kültürü mü? Y. Özdek (Ed.), *Yoksulluk, şiddet ve insan hakları içinde* (53-69). Ankara: Todaie Yayınları.
- Katz, I. (1981). *Stigma: a social psychological analysis*. New York: Psychology Press.
- Yusufoğlu, Ö.Ş. ve Kızmaz, Z. (2016). Parçalanmış ailelerde yoksulluk ve sosyal dışlanma: Elazığ örneği. *Social Science (NWSASOS)*, 11(1), 27-40.
- İlhan, S. (2013). Kentsel yoksulluğun anlam dünyası. Ö. Aytaç ve S. İlhan (Ed.), *Kentsel yoksulluğu yeniden düşünmek içinde* (169-220). Ankara: Birleşik Kitabevi.
- Küntay E. ve Erginsoy, G. (2005). İstanbul'da on sekiz yaşından küçük ticari 'seks işçisi' kız çocuklar. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Jaspal, R. (2011). Caste, social stigma and identity processes. *Psychology and Developing Societies*, 23(1), 27-62.
- Trute B, Tefft B, Segall A. (1989). Social rejection of the mentally ill: A replication study of public attitude. *Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol*; 24(2), 69-76.
- Major, B. ve O'Brien, L. (2005). The Social psychology of stigma. *Annual Review of Psychology*, 56, 393-421.
- Henrich, E. ve Kriegelderl, L. (1961). *Experiments in survival*. New York: Association for the Aid of Crippled Children.
- Haghighat, R. (2001). A unitary theory of stigmatisation: pursuit of self-interest and routes to destigmatisation. *British Journal of Psychiatry*, 178, 207-215.
- A report of the Surgeon General (1999). USA: Rockville, Md.

- Holmess, E.P., Corrigan, P.W., Williams, P., Canar, J. ve Kubiak, M.A. (1999). Changing attitudes about schizophrenia. *Schizophrenia Bulletin*, 25(3), 447-456.
- Bilton, T., Bonnett, K., Jones, P., Skinner, D., Stanworth, M. ve Webster, A. (1987). Understanding crime. Bilton, T., Bonnett, K., Jones, P., Skinner, D., Stanworth, M. ve Webster, A (Ed.), *Introductory sociology*, içinde (447-478). London: Palgrave.
- Reidy, D. (1993). "Stigma in social death": Mental health consumers/survivors talk about stigma in their lives. Holyoke, MA: Education for Community Initiatives. <http://www.freedom-center.org/pdf/debreidystigma.pdf>
Erişim tarihi: 23.11.2017
- Garske, G.G. ve Stewart, J.R. (1999). Stigmatic and mythical thinking: barriers to vocational rehabilitation services for persons with severe mental illness. *Journal of Rehabilitation*, 65(4), 4-8.
- Yaman, E. ve Güngör, H. (2013). Damgalama (stigma) ölçeği'nin geliştirilmesi, geçerlilik ve güvenirlik çalışması. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11(25), 251-270.
- Carver, C.S., Scheier, M.F. ve Weintraub, J.K. (1989). Assessing coping strategies: a theoretically based approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 56(2), 267-283.
- Crocker, J., Cornwell, B. ve Major, B. (1993). The stigma of overweight: affective consequences of attributional ambiguity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 64(1), 60-70.
- NASW. (1999). Code of ethics of the National Association of Social Worker. Washington, DC: NASW Press.
- Dudley, J.R. (2000). Confronting stigma within the services system. *Social Work*, 45(5), 449-455.
- Thompson, N. (2013). Kuram ve uygulamada sosyal hizmeti anlamak. Ankara: Dipnot Yayınları.

Sosyal Belediyecilikte Sosyal Hizmetlerin ve Sosyal Girişimci Faaliyetlerin Rolü

Gülşen ŞİMŞEK^{1,*}, Fatih ALTUN²

¹ Yüksek Lisans- Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Hizmet Programı, Bandırma, Balıkesir, Türkiye- ORCID: 0000-0001-7258-1287

² Dr. Öğr. Üyesi- Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi, SHMYO, Sosyal Hizmet ve Danışmanlık Bölümü, , Bandırma, Balıkesir, Türkiye - ORCID: 0000-0001-5464-0909

Sosyal Çalışma Dergisi (2020) 4 (1) 55-61

Copyright © 2020 İZU

YAYIN BİLGİSİ	ÖZ
<p>Yayın geçmişi:</p> <p>Gönderilen tarih: 17 Nisan2020</p> <p>Kabul tarihi: 06 Haziran 2020</p> <p>Yayınlanma tarihi: 11 Haziran 2020</p> <p>Anahtar kelimeler:</p> <p>Sosyal devlet, Yerel yönetimler, Sosyal belediyecilik, Sosyal girişimcilik, Sosyal hizmet</p> <p>Key Words:</p> <p>Social state, Local governments, Social municipality, Social entrepreneurship, Social work</p>	<p>Sosyal devlet anlayışına göre ekonomik kalkınma ve sosyal refah artışı sosyal sorunların çözümünden geçmektedir. Günümüzde küreselleşmeyle birlikte sosyal sorunlar da artmış ve neo-liberalizmin bir sonucu olarak devletin sosyal refah ve ekonomi politikalarında değişiklikler olmuş, merkezi yönetim anlayışı kısmen terk edilerek yerleşmeye ve özelleşmeye yönelim olmuştur. Bu bağlamda devlet, sosyal sorunların çözümü noktasında yerel yönetimlere, özel sektöre ve sivil toplum kuruluşlarına da sorumluluklar yükleyerek ortak bir yönetim oluşturmaktadır. Bu sorunlarla mücadelede merkezi yönetimin uyguladığı politikaların önemi olmakla birlikte birey, toplum ve devlet ilişkisi bağlamında halka en yakın yerel yönetim birimi olan belediyelerin sunduğu hizmetler de oldukça önemlidir. Bu hizmetlerde amaç, sosyal belediyecilik anlayışının bir sonucu olarak sosyal denge, sosyal gelişme ve sosyal bütünleşmeyi sağlamaktır. Bu noktada sosyal hizmet ve sosyal girişimcilik önem kazanmaktadır. Belediyeler bu amaç için gerek kendi bünyesinde yerel politikalar üreterek sosyal hizmetler sunmakta gerekse özel sektör ve sivil toplum kuruluşları üzerinde ikna ve koordinasyon kabiliyetini kullanarak sosyal girişimciliği desteklemektedir. Bu çalışmada sosyal belediyecilik, sosyal hizmet, sosyal girişimcilik ve bu kavramların birbirleriyle olan ilişkilerine yönelik literatür üzerinden bir analiz yapılmış olup, sosyal hizmetlerin ve sosyal girişimci faaliyetlerin sosyal belediyecilik anlayışı içindeki önemini yansıtmak amaçlanmıştır.</p> <p>ABSTRACT</p> <p>In the context of the social state, economic development and increase in social welfare depend on the solution of social problems. Today, social problems have increased with globalization and social welfare and economic policies have changed as a result of neo-liberalism. In addition, the central government approach has been partially abandoned and the tendency towards localization and privatization has been. In this context, the state creates a common governance at the point of solving social problems by putting responsibilities on local administrations, private sectors and non-governmental organizations. The policies implemented by the central government are important in combating these problems. However, the services provided by the municipalities, which are the closest local government units in the context of the relationship of individuals, society and government, are also very important. The purpose of these services is to achieve social balance, social development and social integration as a result of the approach of social municipality. At this point, social work and social entrepreneurship gain importance. For this purpose, municipalities provide social services by producing local policies within their structure and support social entrepreneurship by using persuasion and coordination skills on private sector and non-governmental organizations. In this study, an analysis has been made through the literature on social municipality, social work, social entrepreneurship and the relationship between these concepts. It is aimed to reflect the importance of social services and social entrepreneurial activities in the approach of social municipality.</p>

1. Giriş

Sosyal devlet ve yerel yönetim anlayışının ortak çıktısı olan sosyal belediyecilik kavramı, yereldeki sosyal düzen içinde bölge halkına

verimlilik ve etkinlik unsurlarına dayalı hizmetleri sunmayı, halkın katılımını ve işbirliğini öngörmektedir. Küreselleşen dünya düzeni ve siyasi, sosyal ve kültürel yaklaşımlardaki gelişmeler; demokrasi ve yönetim anlayışında da değişimler yaratmış, halkın talep ve

*Sorumlu yazar e-mail adresi: gulsen5621@gmail.com

ihtiyaçlarını doğrudan bildirerek yönetime dâhil olduğu sistemler oluşturmuştur. Bu bağlamda sosyal belediyeçilik anlayışını benimseyen belediyeler, halka en yakın yönetim birimi olarak eğitim, sağlık, spor, kentlilik, kültürel yaşam, istihdam, barınma, ulaşım, danışmanlık gibi çok yönlü sosyal hizmetler sunmakta ve gerektiğinde merkezi yönetimle iş birliği kurarak birey, toplum ve devlet ilişkisi bağlamında mikrodan makroya bir zincir oluşturmaktadır. Bu nedenle sosyal devletin yereldeki temsilcileri olan belediyeler, zincirin orta halkası olarak bağlayıcı öneme sahiptir. Bölgesel farklılıklar dolayısıyla ihtiyaçların da farklılaşması ve merkezi yönetimin tüm bölgelerin ihtiyaçlarını aynı anda tespit edip hizmet sunmasının zorluğuna karşın belediyeler, sosyal düzenin sağlanması ve sosyal sorunların çözümü için bölgesel kalkınmaya yönelik sosyal hizmetleri sunarak ulusal kalkınmanın paydaşları olmaktadır. Bu noktada bölgenin ve bölge halkının ihtiyaçları belediyeler tarafından işlevsel biçimde tespit edilerek gerekli hizmetlerle sosyo-ekonomik ve kültürel hizmetler sağlanmakta, bireylerin sosyal ve ekonomik refahı yükseltilmekte, bireylerin verimliliği sağlanarak hem bireysel hem bölgesel hem de ulusal kalkınma gerçekleştirilmektedir. Belediyeler hizmet sunumu aşamasında gerektiğinde kendi bünyesinde projeler ve kurumlar oluşturarak gerektiğinde ise girişimciler, sosyal girişimciler, sivil toplum kuruluşları ve ilgili şirketlerle iş birliği kurarak; ulaşım hizmetleri, sağlık kuruluşları, cenaze hizmetleri, engelli ve yaşlı bakım hizmetleri, huzurevleri, aile ve sosyal hizmet merkezleri, kreş ve gündüzlü bakım evleri, öğrenci yurtları, kadınlara yönelik istihdam projeleri, bölgesel turizmde kalkınmayı ve istihdamı destekleyecek bakım, onarım ve tanıtım faaliyetleri, çeşitli konular üzerinde konferanslar, seminerler, farklı temalarda festivaller, konserler, mesleki ve kişisel gelişim kursları gibi çok boyutlu ve fonksiyonel hizmetler sunmaktadır.

Ülkemizde son yıllarda sosyalleşme, girişimcilik, sosyal girişimcilik, sosyal sorumluluk, sivil toplum ve sosyal hizmetler gibi kavramlar önem kazanmış bu bağlamda sosyal devlet politikaları nezdinde belediyeler sosyal girişimci belediyeçilik ve sosyal hizmet belediyeçiliği gibi nitelikler kazanmaya başlamıştır. Bu çalışmada sosyal belediyeçilik anlayışına bağlı olarak sosyal hizmetlerin ve sosyal girişimciliğin önemi değerlendirilmektedir.

1. TEMEL KAVRAMLAR VE SÜREÇLER

1.1 Sosyal Belediyeçilik

Küreselleşme ile gelişen ekonomi ve kamu politikaları sonucunda, önceleri sadece ekonomik açıdan değerlendirilen kalkınma kavramı, zamanla sosyal ve siyasal alanları da kapsamaya başlamış ve kalkınmanın sürdürülebilir olmasına önem verilmiştir. Bu süreçte bölgesel ve yerel kalkınma anlayışı, ulusal kalkınma anlayışına oranla daha fazla önem kazanmıştır. Yerel kalkınmada amaç, yerel halkın sosyal, kültürel ve siyasal alanlarda gelişim göstermesi ve merkezi ve yerel yönetimlerin de bu harekete destek olmasıdır (Pektaş, 2010:6). Belediyeler de sosyal, kültürel ve siyasal alanlarda sosyal politika ve hizmetleri bölgesel olarak uygulayan ve halka en yakın yönetim birimleri olan yerel yönetimlerin ana unsurudur. Sosyal politika ve hizmetlerin belediyeler tarafından uygulanmasında amaç, sosyal belediyeçilik anlayışının bir sonucu olarak sosyal denge, sosyal gelişme ve sosyal bütünlüşmeyi sağlamaktır. Bu noktada sosyal belediyeçiliğin temeli, 19. Yüzyılda ortaya çıkan sosyal devlet anlayışına ve yerel yönetimlerin yoksullara yaptığı yardım faaliyetlerine dayanmaktadır. Refah devleti ve sosyal devlet kavramlarıyla birlikte gelişen sosyal belediyeçilik yaklaşımı, merkezi kamu yönetimi ve bölgesel yerel yönetimlerin hizmet sunumlarının farklılaşmasıyla güç kazanarak

sosyal politika ve sosyal hizmetlerle anılmaya başlamıştır (Şataf & Taşdelen,2019:3). 1950’li yıllardan sonra ülkemizde hızlı nüfus artışı ve kentleşmeyle birlikte toplumsal sorunlar ve ihtiyaçlar da artmıştır. Zaman içinde artan sorunların çözümü ve ihtiyaçların karşılanması için yerel yönetimlerin sorumlulukları genişletilerek işsizlik, yoksulluk, eğitim, konut, sağlık gibi temel sosyal yardım ve hizmetler de belediyeler tarafından karşılanmaya başlamıştır (Ersöz, 2005:134; Berkün, 2017:584). Hizmet kapsamının büyümesi ve belediyelerin gelişimi ile belediyelerin faaliyetlerine yeni unsurlar eklenmiş, belediye kaynakları ve yetkileri de önemli bir biçimde genişleyerek sosyal belediyeçilik anlayışını geliştirmiştir (Şahinoğlu, 2014:68; Berkün, 2017:585).

Sosyal belediyeçilik kavramı ağırlıklı olarak eğitim, sağlık, sosyal yardım ve destekler, konut politikaları ve işsizlikle mücadele çerçevesinde ele alınmaktadır (Jang, 2008, s. 7). Akdoğan’a göre sosyal belediyeçilik kavramı, yerel yönetimlerin sosyalleştirme ve sosyal kontrol işlevlerini odak alan faaliyetlerini ifade etmektedir. Bu faaliyetler yerel yönetimlerin başta çevre, eğitim sağlık ve konut olmak üzere tüm sosyal planlama ve düzenleme işlevlerini içermektedir. Sosyal belediyeçiliğin amaçları arasında dezavantajlı gruplara yönelik hizmetler sağlayarak sosyal içermeyi ve toplumsal adaleti sağlamak yer almaktadır. (Akdoğan, 2002:35; Genç, 2009). Bu tanıma göre sosyal belediyeçilik, bölgenin ve bölge halkının ihtiyaçlarının işlevsel biçimde tespit edilerek gerekli hizmetlerle sosyo-ekonomik ve kültürel hizmetler sunulmasını, toplumun sosyal refah ve sosyal adaletinin yükseltilerek etkinliğin sağlanmasını öngörmektedir.

Bunların yanı sıra sosyal belediyeçilik anlayışı çerçevesinde belediyeler ekmek üretimi, gıda ve sebze meyve satışı, sosyal tesisler, aşevleri gibi hizmetler sağlamaktadırlar. Ayrıca sosyal belediyeçilik faaliyetleri yerel ekonomik aktörler ve sivil toplum kuruluşları ile iş birliğini de kapsamaktadır (Andreotti, Mingione, & Polizzi, 2012, s. 1926).

Yerel ölçekte sosyal sorunlara yönelik mikro politika uygulamaları olarak da tanımlanan sosyal belediyeçilik (Seyyar, 2011:197), merkezi yönetim tarafından belirlenen politikalara katkı sağlayarak bu politikaların bölgesel uygulayıcısı olma rolüne de sahiptir. Bu bağlamda belediyeler, kanun koyucular tarafından belirlenen ve belediyeler tarafından da uygulanması beklenen her türlü kanun, yönetmelik, genelge ve Cumhurbaşkanlığı kararları gibi ulusal mevzuatta yer alan hükümlere riayet ederek görev ve sorumluluklarını yerine getirmektedir. 5393 sayılı Belediye Kanununun 13. Maddesine göre “*Belediye, hemşehriler arasında sosyal ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi ve kültürel değerlerin korunması konusunda gerekli çalışmaları yapar. Bu çalışmalarda üniversitelerin, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının, sendikaların, sivil toplum kuruluşları ve uzman kişilerin katılımını sağlayacak önlemler alınır.*” hükmü ile 14. Maddesinde “*İmar, su ve kanalizasyon, ulaşım gibi kentsel alt yapı; coğrafi ve kent bilgi sistemleri; çevre ve çevre sağlığı, temizlik ve katı atık; zabıta, itfaiye, acil yardım, kurtarma ve ambulans; şehir içi trafik; defin ve mezarlıklar; ağaçlandırma, park ve yeşil alanlar; konut; kültür ve sanat, turizm ve tanıtım, gençlik ve spor, orta ve yükseköğrenim öğrenci yurtları, sosyal hizmet ve yardım, nikâh, meslek ve beceri kazandırma; ekonomi ve ticaretin geliştirilmesi hizmetlerini yapar veya yaptırır.*” denilmektedir (Mevzuat Bilgi Sistemi, 2020). Buna göre belediyelerin temel görev ve kamusal sosyal sorumlulukları öngörülerek bireylerin sosyal, kültürel, çevresel ve ekonomik yaşantısına yönelik hak ve hizmetlerin kapsamı belirtilmiştir.

Türkiye’de sosyal belediyeçilik uygulamalarının büyükşehirlerde

görünürlüğünün daha fazla olmasına bağlı olarak 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu da, bireylerin sosyal sorunlarının çözülmesi ve ihtiyaçlarının karşılanması görevlerini belediyelere yüklemektedir. Bu görevler kanununun 7, 18 ve 24. maddelerine göre; *toplumda ayırım gözetmeksizin tüm bireylere yönelik her türlü sosyal ve kültürel hizmetleri yürütmek, geliştirmek ve bu amaçla sosyal tesisler kurmak, meslek ve beceri kazandırma kursları açmak, işletmek veya işletlettirmek; bütçede yoksul ve muhtaçlar için ayrılan ödeneği kullanmak, engellilerle ilgili faaliyetlere destek olmak üzere engelli merkezleri oluşturmak; dar gelirli, yoksul, muhtaç ve kimsesizler ile engellilere yapılacak sosyal hizmet ve yardımlar için ödenek ayırmak olarak belirtilmiştir* (Toprak & Şataf, 2009:19).

Belediyecilik kanunları kapsamında belirtilen görevlerini yerine getiren ve bu hizmetleri bölge halkına tam anlamıyla ulaştıran belediyeler 'sosyal belediye' olarak nitelendirilmektedir. Bu doğrultuda sosyal belediyeciliğin işlevleri de toplumun sosyalleştirilmesi ve rehabilite edilmesi, topluma rehberlik edilmesi, yardıma ihtiyacı olanların belirlenmesi ve nitelikli yatırımlar yapılması olarak belirlenmektedir (Şataf & Taşdelen, 2019: 5).

1.2 Sosyal Hizmet

Sosyal hizmet; bireylerin, grupların ve toplumun sosyal refahını, sosyal adalet sistemi içinde yükseltmeyi amaçlayan insani odaklı bir disiplindir. Bu bağlamda ortaya çıkan bireysel ve toplumsal nitelikteki sorunlar, bu sorunlara yönelik çözüm ve müdahale yöntemleri ile uygulanacak sosyal politikalar, sosyal hizmetin kapsamı içinde yer alır. Cılga (2004) sosyal hizmeti tanımlarken insanı ve toplumu özgürleştirme amacını vurgulamakta, sosyal hukuk devleti çerçevesinde eşitsizliğin giderilmesi ve sosyal adaletin sağlanması amacıyla yürütülen faaliyetler olduğunu ifade etmektedir (Cılga, 2004:47-59). Dolayısıyla sosyal değişim aktörü olarak sosyal hizmet, toplum içindeki dezavantajlı grupların sorunlarının çözümünü, bireylerin sosyal çevresi içinde güçlendirilmesini ve toplumsal sorunların çözülmesini benimser. Sosyal sorunların çözülmesi ve sosyal refah artışının sağlanması noktasında sosyal refah hizmetleri, sosyal politika ve sosyal güvenlik gibi alanlarla birlikte çalışır. Bu alanlar, devletin ve ilgili kuruluşların koordinasyonu ile bir arada ve sistemli bir şekilde yürütülmektedir.

Sosyal hizmetin, bireylerin sorunları ile baş etme kapasitelerini güçlendirmek, insanlar ile hizmet veren kuruluşlar arasında köprü olmak, sistemlerin daha etkin ve daha insancıl çalışmasını sağlamak, sosyal politikalara katkıda bulunmak gibi hedefleri bulunmaktadır. (Pincus & Minahan, 1973, s. 9). Sosyal hizmetin odağında "insan", "toplum", "değişim" ve "gelişme" vardır. Sosyal hizmetin gelişim süreci dikkate alındığında dünyadaki sosyal, ekonomik ve ideolojik değişimlere bağlı olarak yaşanan toplumsal değişimler, mesleki yaklaşımları etkilemekle birlikte sosyal hizmet tanımının da farklı yaklaşım ve görüşlerin eşliğinde gelişmesini sağlamaktadır (Artan, 2011:23). Sosyal hizmetin tanımı, sosyal hizmete olan bakış açısına göre değişmekte; yoksulluk, sağlık, sosyal sorunlar, muhtaçlık hali gibi farklı alanları tanımlamak için de kullanılabilir (Güleç, 2014:17). Tüm bu alanların temelinde bireyin sosyal refah düzeyinin artırılarak tam bir iyilik halinin sağlanabilmesi amacı vardır (Artan, 2011:25). Sosyal hizmetin nihai amacı toplumdaki bireylerin sosyal işlevsellik düzeyleri yükseltilerek yaşam kalitelerini arttırmak ve toplumsal hayat standartlarını bireye hizmet etmek üzere değiştirmektir. Yaşam kalitesi bireyin gıda, barınma, güvenlik gibi hayati ihtiyaçlarını sağlıklı bir biçimde karşılayabilmesi; sosyal, ekonomik ve kültürel yaşamının daimi refah düzeyine ulaşabilmesidir. Sosyal işlevsellik ise temel ihtiyaçlarını

karşılayabilen bireyin topluma katkı sağlayabilmesi ve toplumda bağımsız bir birey olarak varlığını sürdürebilmesidir. Aynı zamanda sosyal hizmet, insan haklarının gerçekleştirildiği bir toplum yaratmak, adil gelir dağılımı ile sosyal adaleti sağlamak gibi insan onurunu yücelten, insanın sorunlarını çözmeyi ve ihtiyaçlarını karşılamayı amaç edinmiş uygulamalar bütünüdür (Yolcuoğlu, 2012: 94-104).

Sosyal hizmet; araştırma, eğitim ve meslek pratiği olmak üzere üç ayrı fenomene dayanmakla birlikte (Mäntysaari, 2005, s. 88) sosyal sorunların azaltılması için yönetim boyutunun da etkili bir çözüm üretmede dikkate alınması gerekmektedir (Burke & Parker, 2007, s. 8). Sosyal hizmet, çok geniş kapsamlı bir disiplin olarak; engelli, yaşlı, aile, kadın, çocuk, suçta sürüklenmiş birey ve çocuk, şiddet mağduru bireyler, afetzedeler, yoksullar, davranış bozukluğu olan bireyler, madde bağımlıları gibi dezavantajlı gruplara ve genel anlamda toplumun tüm kesimlerine; bakım hizmeti, psiko-sosyal destek, sosyo-ekonomik destek gibi hizmetler sunarak sorunları çözmeyi, toplumun refahını yükseltmeyi, sosyal adaleti ve sosyal değişimi sağlamayı amaçlar. Sosyal hizmet, toplumsal sorunlara çözümler ararken sosyal sorunların olumsuz etkilerinin ortadan kaldırılmasını amaçlar ve bu amaçlar doğrultusunda ekonomik kâr amacı taşımaz (Artan, 2011:20).

Bu noktada ülkenin imkanları ve uygulanan politikalar çerçevesinde kamu kurum ve kuruluşları, yerel yönetimler, özel veya gönüllü kurum ve kuruluşlar tarafından; kurumsal bakım hizmetleri, tıbbi sosyal hizmetler, psiko-sosyal danışmanlık hizmetleri, hak savunuculuğu hizmetleri, rehabilitasyon hizmetleri, eğitim hizmetleri, sosyal ve ekonomik destek, evde bakım hizmetleri gibi hizmetler sağlanmaktadır.

1.3. Sosyal Girişimcilik

Sosyal girişimcilik kavramı, kimi araştırmacılar tarafından kâr amacı gütmeyen kuruluşlar üzerinden açıklanmaya çalışılırken kimileri ise, kamu kurumları, özel şirketler ve sivil toplum kuruluşları bağlamında bu kavramı açıklamaya çalışmıştır. Bu kavramsal anlaşmazlığa karşın sosyal girişimcilik; kâr amacı gütmeyen sosyal fayda sağlamak için gelir elde etmek amacıyla sürdürülen faaliyetleri ifade ederken, kâr amacı güden kamu ve özel sektör işletmelerinin sosyal fayda sağlayan faaliyetleri ise kurumsal sosyal sorumluluk olarak değerlendirilebilir (Demir, 2014:351).

Ticari girişimlerde kurumsal doyum sağlayan faktör kâr iken, sosyal girişimlerde ise elde edilen kârın sosyal faydaya dönüştürülebilmesidir. Dolayısıyla insanların ekonomik ihtiyaçları için kâr amaçlı işletmeler kurulduğu gibi sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılamak için de sosyal organizasyonlara ihtiyaç duyulmaktadır. İnsanlık tarihi boyunca toplumsal fayda ya da sosyal fayda amaçlı birçok organizasyon kurulmuş ve faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Bu faaliyetler "sosyal girişimcilik" olarak adlandırılmamış olsa da aslında birer sosyal girişimcilik örneğidir. Okullar, çeşmeler, vakıflar, sivil toplum kuruluşları, öğrenci kulüpleri, dernekler veya platformlar toplumsal fayda amacıyla kurulan bu organizasyonlara örnek verilebilir. (Özdevecioğlu & Cingöz, 2009:92). Dolayısıyla günümüzde sosyal girişimcilik, kâr amacı olsun veya olmasın sosyal sorunlara yönelik yenilikçi çözümler üreten tüm faaliyetleri ifade etmektedir. Bu bağlamda sosyal girişimcilik; paydaş bulma ve ilişkilerin sürdürülebilirliğini sağlama, kitlelere ulaşma ve sosyal davranışların geliştirilerek sosyal sorunların çözülmesini gerektirir (Oktay & diğerleri, 2016:271). Ayrıca sosyal girişimcilik sosyal yenilikçi bakış açısıyla, 'balık veren değil balık tutmayı öğreten' bir yaklaşımda olmalıdır (Kotler ve Lee, 2009: 379 akt. Oktay & diğerleri, 2016:271-272).

2. SOSYAL BELEDİYECİLİĞİN SOSYAL HİZMET VE SOSYAL GİRİŞİMCİLİK İLE İLİŞKİSİ

2.1. Sosyal Hizmet Belediyeciliği' nin Gelişimi ve Belediyelerin Sosyal Hizmet Faaliyetleri

Kamu ve belediye yönetimlerinde sosyal hizmet sunumunda birçok yeni alanlar ve yöntemler geliştirilmiştir. Aktif biçimde ilerleyen sosyal hizmet sunumu ve etkin sosyal politikalar için yerelden genele doğru ilerlenmesi düşüncesi neo-liberalizmle birlikte gelişen bir anlayıştır. Sosyal hizmet belediyeciliği, neo-liberalizmle birlikte gelişen 'yeni kamu yönetimi anlayışı' içinde belediyelerin sosyal sorunlara eğilimini benimseyen ve toplumsal işlevlerini geliştiren bir düşüncedir (Güleç, 2014:72).

İkinci Dünya Savaşı'na kadar sosyal sorunların çözümü dini kurumlar, ailevi ve toplumsal dayanışmalar ve diğer sivil kuruluşlar tarafından yerine getirilen yardımlarla sağlanmaya çalışılmıştır. Bu sorunların çözümü için halk yetersiz kaldığında devletin piyasaya müdahale ederek sorunları çözme düşüncesi (Keynesyen düşünce) de 'refah devleti' kavramını ortaya çıkarmıştır. Sosyal yardımlar ve sosyal hizmetler, sosyal refah devleti uygulamalarının yaygınlaşması ile devletin görevleri arasındaki yerini almıştır. Refah devletlerinin kapitalist düzeninde ortaya çıkan gelir adaletsizliği, toplumsal tabakalaşma gibi sosyal sorunların devlet tarafından çözülmesi anlayışı vardır. Fakat 21. yüzyıla doğru esnek üretim (buna Fordizm de denilebilir), sermayenin ve tüketimin küreselleşmesiyle neo-liberalizm önem kazanmış ve bu ideolojinin kamu yönetimi kavramı olan 'yeni kamu yönetimi' anlayışı ortaya çıkmıştır. Yeni kamu yönetimi anlayışıyla birlikte devletlerin sosyal refah ve ekonomi politikalarında değişiklikler oluşmuş, merkezi yönetim anlayışı kısmen terk edilerek yerelleşmeye ve özelleşmeye yönelim oluşmuştur. Bu bağlamda refah devleti, küçüldükçe kamu harcamalarında (sosyal yardım, sosyal hizmet, eğitim, sağlık vb.) kısıtlamaya gitmiş, sosyal sorunların çözümü noktasında sorumluluklar almayı pek de yeğlemeyerek sosyal hizmetlerin sunumu için yerel yönetimlere, özel sektöre ve sivil toplum kuruluşlarına sorumluluklar yüklemiş ve ortak bir yönetişim oluşturmaya başlamıştır. Ortaya çıkan yönetişim olgusuyla gelişmiş ülkelerde yerel yönetimler, refah sisteminin tamamlayıcı unsuru haline gelmiştir. Bu kurumların kendi bölgelerinde kendi hizmet politikalarını belirleyebilmesi esasıyla sosyal adaletin imkânsızlığı ve fırsat eşitsizliği de ortaya çıkmıştır (Topçuoğlu, 2019: 942-945).

Geçmişten günümüze birçok ülkede merkezi yönetim tarafından sosyal hizmetler planlanıp ulusal politika ve stratejiler üretilirken; uygulama kısmında yerel yönetimler önemli aktör olarak var olmuştur. Günümüzde ise merkezi yönetimlerin hizmet faaliyetleri dünyanın birçok yerinde azalırken, yerel yönetimlerin hizmetleri ise, ülkelere göre farklılık göstermekle beraber, halkın sosyal taleplerini karşılamada önemli birimler haline gelmiştir. Bununla birlikte yerel yönetimler de yerel politika, strateji belirleyerek hedefler koymakta ve bu durum ülkeden ülkeye, bölgeden bölgeye de farklılıklar oluşturmaktadır (Kesgin, 2012:177-178). Ortaya çıkan farklılıklar toplumsal, ekonomik ve sosyal yapıda eşitsizlikler meydana getirmiş, sosyal adaletsizlikler ortaya çıkarmıştır. Ayrıca, küreselleşme ile merkezi yönetimin bir takım görev ve yetkileri yerel yönetimlere ve özel sektöre devredilmiştir. Bu durum insanların sosyal hayatta risklerle karşılaşması riskini doğurmuştur. Nitekim dezavantajlı gruplara (yaşlılar, engelliler, kadınlar, çocuklar, kimsesizler, yoksullar) ve toplumun tüm kesimlerine etkin sosyal politikalarla sosyal hizmet sağlanması, bu grupların asgari yaşam standartları çerçevesinde yaşam sürmesini sağlayabilecektir. Bu nedenle de belediyeler açısından sosyal sorunların çözümü daha

önemli hale gelmiştir. Sosyal hizmet belediyeciliği anlayışı çerçevesinde belediyeler alt yapı ve üst yapı yatırımlarına dair görevlerinin yanında sosyal sorunların çözümünden de sorumlu tutulmuştur. Belediyelere verilen bu yükümlülükler, sosyal belediyecilik ve sosyal hizmet belediyeciliği açısından da önemli bir gelişme olarak gösterilebilir. Sosyal hizmet belediyeciliği açısından en büyük değişim ise 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ve 5393 sayılı Belediye Kanunu'dur. Bu kanunlarla, daha önceki kanunlarda sınırlı olarak değinilen dezavantajlı kesimler hedef kitleler arasında sayılmaktadır (Güleç,2014:73). Büyükşehir belediyelerinin sosyal nitelikli görevleri de 5216 sayılı kanunun 7. maddesinin n bendinde yer alan "*Gerektiğinde sağlık, eğitim ve kültür hizmetleri için bina ve tesisler yapmak, kamu kurum ve kuruluşlarına ait bu hizmetlerle ilgili bina ve tesislerin her türlü bakımını, onarımını yapmak ve gerekli malzeme desteğini sağlamak*" ve aynı maddenin v bendinde yer alan "*Sağlık merkezleri, hastaneler, gezici sağlık üniteleri ile yetişkinler, yaşlılar, engelliler, kadınlar, gençler ve çocuklara yönelik her türlü sosyal ve kültürel hizmetleri yürütmek, geliştirmek ve bu amaçla sosyal tesisler kurmak, meslek ve beceri kazandırma kursları açmak, işletmek veya işlettirmek, bu hizmetleri yürütürken üniversiteler, yüksekokullar, meslek liseleri, kamu kuruluşları ve sivil toplum örgütleri ile işbirliği yapmak*" hükümlerine göre belirlenmiştir (T.C Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2020). Bu kanunlar çerçevesinde belediyeler, sosyal hizmet ve sosyal yardım faaliyetleriyle kimsesizlere, yoksullara, evsizlere, yaşlılara, çocuklara, engellilere, kadınlara ve ailelere yönelik hizmetler sağlamaktadır.

Kadınlara Yönelik Hizmetler

Kadınlara yönelik; boyama, müzik, resim, heykel seramik, bilgisayar, yemek kursları gibi; sosyalleşmeye ve meslek edindirmeye yönelik mesleki eğitim ve kurs hizmetleri; psikolojik ve aile sorunlarına yönelik psikolojik danışmanlık ve rehberlik hizmetleri; kadın sağlığına yönelik taramalar, erken teşhise yönelik kontroller, koruyucu sağlık hizmetleri gibi belediye polikliniği hizmetleri belediyeler tarafından verilmektedir. Aynı zamanda 5393 sayılı belediye yasasına göre nüfusu 50.000 ve üzerinde olan belediyelerde kadın sığınma evi açma zorunluluğu da vardır. Bazı büyükşehirlerde ise kadına ve ailelere yönelik birimler; aile yaşam merkezleri, toplum merkezleri ve sosyal yaşam merkezleri şeklinde örgütlenmiştir. (Bingöl & Ömürganülşen, 2018:4-5)

Yaşlılara Yönelik Hizmetler

Belediyelerin yaşlılara yönelik sunduğu hizmetler; şehir içinde ücretsiz veya indirimli ulaşım, evde bakım hizmetleri, ücretsiz muayene, huzurevi hizmetleri, sosyal yaşam merkezleri, psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri, ilaç ve gıda yardımları olarak sıralanabilir. Ülkemizde geleneksel toplum yapısı ve kültürel nedenlerden ötürü huzur evleri yaşlılar için nitelikli bir yaşlılık döneminin geçirileceği yerler olarak görülmeğe çok, "sığınılacak bir yer" veya "yaşamın son durağı" anlamına gelmektedir (Bahar&Savaş, 2009:94 akt. Bingöl&Ömürganülşen,2018:6). Toplumda bu duruma karşı olumlu bakış açısı geliştirilmesi ve olumsuz bakış açısını engellemeye yönelik yapılar ve sistemler de belediyeler tarafından sağlanmalıdır. Ayrıca ekonomik ve kültürel olarak çok gelişmiş belediyelerde yaşlılara yönelik olarak, seminer ve poliklinik hizmetleri, aşevi hizmetleri, nakdi yardım, ambulanslı sağlık hizmetlerinin yanında özel gün kutlamaları, sinema ve tiyatro davetleri, gezi programları gibi kültürel faaliyetler de gerçekleştirilmektedir (Çiçek, 2010:99).

Engellilere Yönelik Hizmetler

Engellilere yönelik olarak belediyeler bünyesinde sunulan hizmetler; yardıma muhtaç olan engelliler için bakım ve rehabilitasyon merkezleri açmak, danışma ve rehberlik merkezleri açmak, ücretsiz muayene ve ilaç yardımı sağlamak, sosyal yardımlarda bulunmak, belediye otobüslerinden ücretsiz veya indirimli yararlanmalarını sağlamak, özel kurslar düzenlemek, yarışmalar, şenlikler, geziler ve spor müsabakaları düzenlemektir. 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 14. maddesinde hizmetlerde öncelik sırasının belediyenin mali durumu ve hizmetin ivediliği dikkate alınarak belirleneceği, belediye hizmetlerinin sunumunda engelli, yaşlı, düşkün ve dar gelirli durumuna uygun yöntemler uygulanacağı hükme bağlanmıştır (T.C Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2020).

Yoksullara Yönelik Hizmetler

Belediyeler tarafından kentsel yoksulluğu önlemeye ve yoksul vatandaşların hayatını kolaylaştırmaya yönelik sunulan sosyal hizmet ve sosyal yardım faaliyetleri; kimsesizlere barınma imkânları, danışmanlık merkezleri, ücretsiz sağlık merkezleri, misafirhaneler, istihdam ofisleri, doğal dengeyi ve kentsel dönüşümü destekleyen ucuz konut alanları, kadınlara iş ve meslek desteği, tanzim satış mağazaları, aynı yardımlar, aşevleri ve ihtiyaç dağıtımları yapılan hayır marketleri olarak belirlenmiştir (Sevinç & Göksoy, 2018:443).

Çocuk ve Gençlere Yönelik Hizmetler

Bazı belediyelerde çocuk hizmetleri; anne-çocuk, kadın-çocuk hizmetleri ile birlikte ele alınırken bazılarında gençlik ve çocuk birlikte ele alınmakta, bazı belediyelerde ise gençlik ve çocuk ayrı ayrı hizmet organizasyonları ile ele alınmaktadır (Bingöl & Ömürgönülşen, 2018:8).

Belediyelerin çocuk ve gençlere yönelik birçok faaliyeti bulunmaktadır. Bu faaliyetler arasında, spor, kültür ve sanat faaliyetleri, meslek edindirme eğitimleri, gezi ve şenlik organizasyonları gibi etkinlikler yer almaktadır. Ayrıca belediyeler gençlik merkezleri, çocuk kulüpleri, kütüphaneler, öğrenci yurtları gibi gençlerin gelişimi ve eğitimlerine yönelik destekleyici faaliyetlerde de bulunmaktadır (Çiçek, 2010:100). Çocuklara ve gençlere yönelik hizmetler, projeler ve faaliyetler incelendiğinde; büyük şehirlerde çocuk sorunları ve gençlik sorunlarına yönelik hizmetlerin daha çok ağırlık kazandığı görülmektedir. Sokak çocukları sorununu en aza indirmek için gençlere mesleki eğitim ve barınma imkânları, işsizlik sorununa yönelik olarak gençlerin istihdamına yönelik faaliyetler ve gençlere yönelik büro yönetiminden, inşaat işçiliğine kadar farklı mesleki eğitimler bu hizmetlerden bazılarıdır (Bingöl & Ömürgönülşen, 2018:8).

2.2 Sosyal Girişimci Belediyecilik ve Belediyelerde Sosyal Girişim Faaliyetleri

Birey, toplum ve devlet ilişkisinin uyumu için sosyal sorunların çözümü ve sosyal değişimin sağlanması temel unsurlardan biri olarak görülmektedir. Sosyal değişimin sağlanması noktasında da yeni inovatif unsurlara ihtiyaç duyulmaktadır (Özmete & Akgül Gök, 2015:131). Bu ihtiyaç doğrultusunda sosyal belediyecilik anlayışı ve politik süreçlerin de etkisiyle birçok belediye "sosyal girişimcilik" faaliyetlerinde bulunmaya başlamıştır (Oktay & diğerleri, 2016:269). Sosyal belediyecilik ve kurumsal sosyal sorumluluk anlayışına bağlı olarak belediyeler, etik, ekonomik, sosyal, çevresel ve kültürel sorunlara karşı duyarlı davranarak sosyal girişimciliği desteklemektedir. Kamusal sosyal sorumluluğun yayılmasında sivil toplum ve özel kuruluşlar da belediyelerle paydaş olmaktadır. Aynı zamanda kurumsal sosyal sorumluluk anlayışı

çerçevesinde sosyal sorunların çözümüne yönelik belediyeler tarafından uygulanan sosyal girişimci faaliyetler ve yapılan iş birlikleri belediyelerin kurumsal imajını ve prestijini sağlama noktasında oldukça etkili olmaktadır (Demir, 2014:351-352). Bu noktada belediyeler, çeşitli meslek kuruluşları, sendikalar, kooperatif birlikleri, dernekler ve gönüllü kuruluşlar gibi çeşitli aktörlerle iş birliği yaparak sosyal girişimcilik faaliyetlerine direkt katılım sağlamakta ya da dolaylı yoldan destek olmaktadır. Dolayısıyla çeşitli kuruluşlara bilgi sağlayarak, tecrübe paylaşarak, işbirliğine giderek ve finansman desteği vererek sosyal girişimcilik uygulamalarında bulunabilmektedir. Belediyelerin sosyal girişimciliğe destek vermeleri, toplumsal dönüşüm ve yerel kalkınma açısından önemli bir yaklaşım olmaktadır. Bu tür yaklaşımlar çevre koruma, kamu sağlığı, gençlerin psikososyal sorunları ile mücadele etmek amacıyla farkındalık ve destek aktiviteleri sunan yeni proje ve programların üretilmesini gerektirmektedir (Koçak & Kavi, 2014:41-42). Sosyal girişimci belediyecilik de bu tür sosyal sorunlar karşısında dezavantajlı gruplara ve tüm halka yönelik sürdürülebilir, kalıcı sosyal hizmet projeleri üretebilme becerisidir (Oktay & diğerleri, 2016:272). Günümüzde, belediyelerin sosyal girişimciliği nasıl desteklediği ve teşvik ettiği ile alakalı literatürde yeterli bilgi mevcut değildir. Yerel yönetim olarak belediyelerin ve sosyal girişimcilerin; yerel sorunların farkında olmaları, karşılıklı işbirliği yapmaları ve birbirlerini tamamlamaları neticesinde sosyal politika uygulamalarının toplumun uç noktalarına kadar ulaşması sağlanacaktır. Sosyal girişimcilik belediyeler tarafından; farkındalığın artırılması, kaynaklara ulaşmaları için sosyal girişimcilerin desteklenmesi, uygun bir ortamın sağlanması ve sosyal girişimciler arasında gayretlerin ve uygulanan programların koordinasyonunun sağlanması şeklinde desteklenmektedir (Koçak & Kavi, 2014:42).

3.SOSYAL BELEDİYECİLİKTE SOSYAL HİZMETİN VE SOSYAL GİRİŞİMCİLİĞİN ROLÜ VE ÖNEMİ

Modern dünyada benimsenen yeni kamu yönetimi yaklaşımı, yönetim ile halkın birbirine yakınlaştıkça; aralarındaki güvenin, hesap verilebilirliğin ve yeni sorunlar karşısında çözüm alternatiflerinin arttığını benimseyen bir anlayıştır. Hesap verilebilirliğin ve güvenin artması, yerel yönetimler tarafından verilen sosyal hizmetlerin denetimi ve kalitesinin yükselmesi demektir (Genç & Barış, 2015:108). Bugünkü Türkiye'nin sosyal ve ekonomik yapısı, yönetimin yalnızca merkezi hükümet tarafından uygulanmasına imkân sunmadığı gibi sadece yerel yönetimler tarafından sunulmasına da uygun değildir. Toplumsal yapıda meydana gelen değişimler ve ortaya çıkan yeni sosyal sorunlar, merkezi hükümeti, sorunları çözümlenmekte yetersiz bırakmıştır. 1950lerden itibaren toplumsal yapıda yaşanan hızlı değişimlere karşılık küreselleşme, Avrupa Birliği'ne üyelik süreci gibi dış dinamiklerin de etkisiyle 'yeni kamu yönetimi' ve 'yerinden yönetim' anlayışı benimsenmeye başlamıştır. Bu bağlamda; küreselleşme, kentleşme sorunları, sosyal hizmetlerin çok parçalı bir yapıya sahip olması ve Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı gibi nedenler sosyal hizmetlerin yerel yönetimlerle uygulanması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır (Artan, 2011:128-144). Yeni kamu yönetimi anlayışıyla ortaya çıkan sosyal belediyecilik kapsamında sosyal hizmetlerin yerelleşmesi; yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve özel sektörlerin bu alana eğileceklerini ve sosyal içerikli konulara yönelik hizmetlerin iyileştirilmesi çabalarının önümüzdeki dönemlerde yeni bir ivme kazanacağını göstermektedir (Genç, 2009: 67).

Yerel yönetimlerin sosyal hizmetlerde aktif rol alması merkezi

yönetimin yükünü hafifletmekte ve toplumun refah seviyesinin artırılması için katkı sağlamaktadır. Kamu sorumluluğundaki sosyal hizmetlerin daha verimli ve etkili olması için yerel yönetimlerin üstlendiği rolün sahip olduğu yetkilerin artırılması gerekmektedir. (Genç & Barış, 2015:109). Belediyelerin sosyal hizmet uygulamaları giderek daha fazla artmaktadır. Yerel yönetimlerin sorumluluklarının artması ile belediyeler yerel sorunlara yönelik daha verimli ve etkin politikalar üretmeye başlamıştır. Sosyal belediyeçilik anlayışı çerçevesinde belediyeler; yerel kalkınma, yeni iş alanları oluşturma ve girişimcilik politikaları ile ekonomik kalkınma sağlamanın yanı sıra sağlık, eğitim ve sosyal yardım gibi alanlarda da sosyal hizmet politikaları ve sosyal girişimci faaliyetler yürütmektedir (Keskin, 2008:55; Pektaş, 2010:13).

Küreselleşme ve gelişmeyle birlikte, sosyal hizmetlerde etkili müdahalelerde bulunmak, sosyal sorunları çözmek ve hizmetlerden en etkin verimin sağlanabilmesi için yenilikçi girişimlere duyulan ihtiyaç da artmaktadır. Son yıllarda ülkeler, kamu hizmetlerini kullananların artan karmaşık ihtiyaçlarına karşılık sınırlı kaynaklar nedeniyle sosyal sorunların üstesinden gelme gibi konularda inovasyonun önemini farkına varmıştır. (Özmete & Akgül Gök, 2015:132-133). Sosyal inovasyon ve sosyal girişimcilik, sosyal hizmetin terminolojisinde iki yeni kavramdır. Sosyal inovasyon, sosyal alandaki faaliyetlerin ve süreçlerin yenilikçiliğini benimseyen bir kavramdır (Popescu, Gheorghe, 2015 akt. Yıldırım & Tuncay, 2019:171) Sosyal inovasyon anlayışı, sosyal kurumlar vasıtasıyla toplumdaki bütün bireylerin sosyal ihtiyaçlarının karşılanması, sosyal sorunların çözülmesini ve bireyler ve grupların yaşamlarında bir fark yaratarak toplumsal değişimi amaçlamaktadır. Aynı zamanda hem sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan nitelikli bir toplum yaratmayı hem de bireylerin eyleme geçme kapasitelerini artırmayı hedeflemektedir (Özmete & Akgül Gök, 2015:132-133). Leadbeater'a göre de (1997:9) modern bir toplum, refah hizmetlerine yönelik yeni yollar keşfedilip tarafsızca uygulandığında oluşabilecektir. Bu durum, sosyal girişimcilik faaliyetlerinin önemini ortaya koymaktadır fakat sosyal girişimcilerin, finansman desteği bulmakta zorluk yaşaması nedeniyle sosyal inovasyonların başarıyla gerçekleştirilebilmeleri kamu idarelerinin desteğine bağlı olmaktadır. Kamu idarelerinin ve yerel yönetim unsurlarının maddi ve ayni yardımları ile ortaya koydukları katkılar, sosyal inovasyon ve sosyal girişimlerin başarılı olması açısından önemlidir (Koç, 2010:208-210). Bu bağlamda belediyelerin sosyal işlevlerini arttıran ve daha aktif hale gelmelerini sağlayan sürdürülebilir kalkınma ve sosyal inovasyona yönelik girişimler, gelişmiş bölgelerde zaman zaman gönüllü sivil toplum kuruluşları ve özel teşebbüslerle birlikte yürütülmektedir. Bu durumda belediyelerin sosyal hizmet faaliyetleri, sosyal inovasyonu ve sosyal girişimciliği de kapsamaktadır. İnovasyon anlayışı çerçevesinde üretilen sosyal girişimcilik faaliyetleri, kısa süreli olabildiği gibi sosyal bir değişimi ve dönüşümü de kapsayabilir. Örneğin yerel yönetimler devam eden bir değişim unsuru olarak; sosyal hizmetleri sınırlandırıcı olabilir ya da sosyal politikaları yeniliklere uygun olarak sürekli olarak değiştirici, yenilikleri ve sosyal girişimcilikleri destekleyici olabilir. Destekleyici oldukları durumda hizmetlerin devamlılığı sağlanır ve beklenen sosyal dönüşüm gerçekleşir (Özmete & Akgül Gök, 2015:133).

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Günümüzde neo-liberal politikalarla gelişen yeni kamu yönetimi anlayışı ve artan sosyal sorunlarla birlikte refah devletleri, sosyal refah hizmetleri ve ekonomi politikalarında farklılıklara yönelerek merkezi yönetim anlayışından yerel yönetim anlayışına yönelmeye başlamıştır. Bu bağlamda refah devletleri küçülerek kamu

harcamalarında (sosyal yardım, sosyal hizmet, eğitim, sağlık vb.) bütçe kısıtlamalarına gitmiştir. Aynı zamanda küreselleşme ile birlikte, önceleri sadece iktisadi boyutta değerlendirilen kalkınma kavramı, zamanla siyasi ve sosyal alanlarda da kendini göstermiş ve kalkınmanın sürdürülebilir olmasına önem verilmiştir. Tüm bunlara bağlı olarak bölgesel ve yerel kalkınma anlayışı önem kazanmıştır. Her bölgenin fiziki, idari, coğrafi ve kültürel yapısındaki farklılıkların bölgesel ihtiyaçları da farklılaştırması nedeniyle merkezi hükümet tarafından yürütülen bazı hizmetlere kimi bölgelerde daha az ihtiyaç duyulabilirken kimi bölgelerde de aynı hizmete çok fazla ihtiyaç olabilmektedir. Dolayısıyla merkezi yönetimin geneli hizmet politikalarıyla işleyen kurum ve kuruluşların aynı anda tüm bölgelerin sorunlarını etkin biçimde tespit ederek bölgesel hizmetler sunması da zorlaşmaktadır. Bu kapsamda yerel yönetimler, sosyal düzenin sağlanması ve sosyal sorunların çözümü için bölgesel ve yerel kalkınmaya yönelik sosyal hizmetleri sağlayarak ulusal kalkınmanın paydaşları olmaktadır. Burada bahsedildiği üzere sosyal hizmetler, sosyal değişim aktörü olarak toplum içindeki sosyal sorunların çözümünü, bireylerin sosyal çevresi içinde güçlendirilmesini hedeflemektedir. Bu hedefler doğrultusunda da sosyal refah hizmetleri, sosyal politika ve sosyal güvenlik gibi alanlarla birlikte çalışır. Bu alanlar, merkezi hükümet, yerel yönetimler ve ilgili sivil toplum ve özel kuruluşların koordinasyonu ve ortak yönetimi ile bir arada ve sistemli bir şekilde yürütülmektedir. Bu noktada kamunun imkanları ve uygulanan politikalar dahilinde kurumsal bakım hizmetleri, tıbbi sosyal hizmetler, psiko-sosyal danışmanlık hizmetleri, hak savunuculuğu hizmetleri, rehabilitasyon hizmetleri, eğitim hizmetleri, sosyal ve ekonomik destek, evde bakım hizmetleri gibi hizmetler sağlanmaktadır. Sosyal politika ve hizmetlerin yerel yönetimler tarafından uygulanmasında amaç; sosyal belediyeçilik anlayışının bir sonucu olarak yerel halkın sosyo-kültürel ve siyasi açıdan gelişim göstermesiyle birlikte sosyal denge, sosyal gelişme ve sosyal bütünleşmeyi sağlamaktır. Ancak birey, toplum ve devlet ilişkisinin uyumu için; sosyal sorunların çözümü, sosyal değişimin sağlanması ve sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşmesi açısından yeni ve inovatif unsurlara ihtiyaç duyulduğu da göz ardı edilmemelidir. Bu doğrultuda belediyeler, sosyal belediyeçilik anlayışı ve politik süreçlerin de etkisiyle diğer yerel unsurların da katılımını sağlayarak "sosyal girişimcilik" faaliyetlerinde bulunmaya başlamıştır. Sosyal belediyeçilik ve kurumsal sosyal sorumluluk anlayışı doğrultusunda belediyeler, etik, ekonomik, sosyal, çevresel ve kültürel sorunlara karşı duyarlı davranarak sosyal girişimciliği desteklemektedir. Kamusal sosyal sorumluluğun yayılmasında sivil toplum kuruluşları ve özel kuruluşlar da belediyelerle paydaş olmaktadır. Hızla gelişen kamu politikaları, ilerleyen zamanlarda sivil toplum ve özel kuruluşların sosyal hizmet belediyeçiliği ve sosyal girişimci belediyeçilik konusunda daha aktif rol alacağını yansıtmaktadır. Sorumluluğu üstlenen sosyal belediyeler, sorunlara karşı daha verimli ve etkin politikalar üretme amacıyla bu kuruluşları kendisine paydaş edinerek ya da her açıdan destekleyerek; bir yandan yerel kalkınma, istihdamı artırma ve girişimcilik politikaları ile ekonomik kalkınma sağlarken diğer yandan da aktif ve inovatif biçimde sosyal hizmet politikaları ve sosyal girişimci faaliyetler yürütecektir. Unutulmamalıdır ki modern bir toplum ve sürdürülebilir kalkınma; sosyal işlevselliği arttıran sosyal inovasyona yönelik girişimlerle ve yenilikçi refah politikalarının objektif biçimde uygulanmasıyla oluşabilecektir.

Kaynaklar

Akdoğan, Y. (2002, Şubat). Ulusal Soruna Yerel Çözüm: Sosyal Belediyeçilik. *Eminönü Bülteni*.

- Andreotti, A., Mingione, E., & Polizzi, E. (2012). Local Welfare Systems: A Challenge For Social Cohesion. *Urban Studies*, 49(9), 1925-1940.
- Artan, T. (2011). Yerel Yönetim Yapılanmasında Sosyal Hizmetler; İstanbul Örneği. İstanbul, Türkiye.
- Bahar, G., Baha, A. ve Savaş, G. (2009). Yaşlılık ve Yaşlılara Sunulan Sosyal Hizmetler. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 4 (12), 85-98.
- Berkün, S. (2017, Kasım). Türkiye'de Sosyal Belediyecilik Anlayışı. *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, 9(2), 582-589.
- Bingöl, E. S., & Ömürganülşen, U. (2018, Temmuz). Sosyal Belediyecilik Bağlamında Türkiye'de Büyükşehir Belediyelerinin Sosyal Hizmet ve Sosyal Yardım Faaliyetleri. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 27(3).
- Burke, P., & Parker, B. (2007). *Disadvantage and stigma: a theoretical framework for associated conditions*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Çiçek, Ş. E. (2010). Türkiye'de Belediyelerin Sosyal Hizmet ve Sosyal Yardım Politikaları: Batı Akdeniz Örneği. Isparta.
- Demir, Ö. (2014, Eylül). "Sivil Toplum Kuruluşları", "Sosyal Girişimcilik", "Kurumsal Sosyal Sorumluluk" Ve "Sosyal İşletme". *The Journal Of Academic Social Science*(6), 347-356.
- Ersöz, H. Y. (2005) "5272 Sayılı Yasa Öncesinde Türkiye'de Belediyelerin Sosyal Politika Alanındaki Deneyimleri", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Sayı: 50, ss.134-151.
- Genç, Y. (2009). Yerel Yönetimler ve Sosyal Hizmet Uygulamaları. *Kamu'da Sosyal Politika*, 60-67.
- Genç, Y., & Barış, İ. (2015). Sosyal Hizmetlerin Yeniden Yapılandırılmasında Yerinden Yönetimin İşlevselliği. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 97, 95-117.
- Güleç, Y. (2014). Türkiye'de Sosyal Hizmetlerin Yeniden Yapılandırılmasında Yerel Yönetimlerin Önemi ve İşlevi Bağcılar Engelliler Sarayı Örneği. İstanbul.
- Jang, D.-H. (2008). Welfare Geography and the Changing World of Welfare Municipalities: Municipal social spending in Denmark and South Korea analyzed. 2008. PhD Thesis. Universität Bremen.
- Kesgin, B. (2008), "Yoksulluğa Yerel Müdahale "Sosyal Belediyecilik" Karşılaştırmasında Eminönü ve Beşiktaş Belediyeleri Örnekleri", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul.
- Kesgin, B. (2012). *Kamu Sorumluluğunda Sosyal Hizmet*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Koç, O. (2010). Toplumsal Sorunlarla Mücadelede Bir Kaldıraç Olarak Sosyal İnovasyon ve Sosyal Girişimcilik Açısından Önemi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 205-212.
- Koçak, O., & Kavi, E. (2014). Sosyal Politika Aktörü olarak Sosyal Girişimci Belediyecilik. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum*, 3(6), 26-49.
- Kotler, P. And Lee N. R. (2009), *Yoksulluğa Karşı Sosyal Pazarlama*, Media Cat Yayınları, İstanbul.
- Leadbeater C. (1997), *The Rise Of The Social Entrepreneur*, Demos, London.
- Mäntysaari, M. (2005). Realism as a foundation for social work knowledge. *Qualitative Social Work*, 4(1), 87-98.
- Mevzuat Bilgi Sistemi*. (2020, 04 20). e-Mevzuat: www.mevzuat.gov.tr adresinden alındı
- Oktay, E., Zeren, H., & Pekçüçüşen, Ş. (2016). Belediyelerin Sosyal Girişimci Faaliyetlerinin Yerel Kalkınmaya Etkisi: Denizli Belediyesi Örneği. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 267-276.
- Özdevecioğlu, M., & Cingöz, A. (2009). Sosyal Girişimcilik ve Sosyal Girişimler: Teorik Çerçeve. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 81-95.
- Özmete, E., & Akgül Gök, F. (2015, Ekim). Sürdürülebilir Kalkınma İçin Sosyal İnovasyon ve Sosyal Hizmet İlişkisinin Değerlendirilmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 26(2).
- Pektaş, E. K. (2010). Türkiye'de Sosyal Belediyecilik Uygulamaları ve Temel Sorunlar. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 5(1), 4-22.
- Pincus, A., & Minahan, A. (1973). *Social Work Practice: Model and Method*. Itasca: F.E. Peacock.
- Popescu, G. H. ve Gheorghe, H. (2015). "The Dynamics of Social Innovation Networks", *Psychosociological Issues in Human Resource Management*, 3(2), 77-82.
- Sevinç, İ., & Göksoy, B. (2018). Türkiye'de Kentsel Yoksulluğa Yerel Müdahalede Sosyal Belediyeciliğin Önemi ve Sorunları. M. Mecek, B. Parlak, & E. Atasoy içinde, *Kent Yönetiminde Yeni Yaklaşımlar ve Etkin Belediyecilik Uygulamaları* (s. 435-447). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Seyyar, A. (2011). *Sosyal Politika Bilimine Giriş*. Sakarya: Sakarya Yayınları.
- Şahinoğlu, İ. (2014) Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Türkiye'de Sosyal Belediyecilik Anlayışı, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Şataf, C., & Taşdelen, S. (2019). Türkiye'de Sosyal Belediyecilik Faaliyetleri Çerçevesinde Antalya Büyükşehir Belediyesi Örneği. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 3.
- T.C Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı*. (2020, Mayıs 01). T.C Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı: <https://ailevecalisma.gov.tr/tr-tr/sss/engelli-ve-yasli-hizmetleri-genel-mudurlugu/> adresinden alındı
- Topçuoğlu, R. A. (2019). Avrupa'da Refah Devleti Çözünürken Uluslararası Göç ve Yeni Sağın Yükselişi . *Çalışma ve Toplum*, 941-973.
- Toprak, D., & Şataf, C. (2009). Türkiye'de Yerel Yönetimler Reformu Çerçevesinde Sosyal Belediyecilik Yaklaşımı. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 1(1), 11-24.
- Yıldırım, B., & Tuncay, T. (2019). Sosyal İnovasyonun ve Sosyal Girişimciliğin Sosyal Hizmet Mesleğinin Geleceğindeki Rolü. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 37(1), 169-187.
- Yolcuoğlu, G. (2012). *Sosyal Hizmetlere Giriş*, SABEV, Ankara.

Covid-19'un Sosyo-Ekonomik Yönden Dezavantajlı Gruplar Üzerindeki Etkileri: Sosyal Hizmet Bakış Açısından Bir Değerlendirme

Mehmet BİRİNCİ^{1,*}, Tunahan BULUT²

¹ Dr. Öğr. Üyesi - İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Hizmet Bölümü, İstanbul, Türkiye – ORCID: 0000-0001-5639-479

² Yüksek Lisans Öğrencisi – İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Hizmet Bölümü, İstanbul, Türkiye - ORCID: 0000-0001-8590-0275

Sosyal Çalışma Dergisi (2020) 4 (1) 62-68
Copyright © 2020 İZU

YAYIN BİLGİSİ
Yayın geçmişi:
Gönderilen tarih: 07 Mayıs 2020
Kabul tarihi: 07 Haziran 2020
Yayınlanma tarihi: 11 Haziran 2020
Anahtar kelimeler:
COVID-19 Salgını, Pandemi, Sosyal Hizmet, Dezavantajlı Kesimler
Key Words:
COVID-19 Outbreak, Pandemic, Social Work, Disadvantaged Groups

ÖZ

COVID-19, küresel salgın veya pandemi olarak ifade edilen süreçle birlikte dünyada pek çok şeyin eskisi gibi olmayacağı ileri sürülmektedir. İçinde bulunduğumuz dönemde bunun işaretlerini de görmek mümkündür. Bu çalışmada ise konu sosyal hizmet penceresinden ele alınmıştır. Ülkemizde ve dünyada sosyal hizmete gereksinim duyan ve özel olarak korunması gereken dezavantajlı kesimlerin sayısı oldukça yüksek bir seviyede, salgınla birlikte bu sayının katlanarak artma tehlikesi bulunmaktadır. Çalışmada sosyal hizmete artan ihtiyacın önemine ek olarak, çeşitli ülkelerin salgın sürecinde aldıkları önlemler sosyal hizmet bakış açısıyla ele alınmaya çalışılmıştır. Durum böyle olunca şu soruları sormak mümkün müdür? “Sosyal hizmet mesleği ve disiplini açısından COVID-19 bir dönüm noktası olabilir mi? Bu salgınla birlikte sosyal hizmet mesleği süratle öne çıkarılabilir mi? Sosyal hizmet, sosyal adalet şemsiyesi altında bir fark yaratabilir mi?” gibi sorulara cevap aranmaya çalışılmıştır.

ABSTRACT

It is expected that many things in the world will be changed after global pandemic, COVID-19. Even in a few months after pandemic, it is possible to observe initial signs of this expected change. This study examines possible impact of COVID-19 on disadvantaged groups from social work perspective. While the number of disadvantaged people, who needs special protection and care, is growing both in Turkey and World, we are facing with the risk of an increase in these numbers exponentially after pandemic. In addition to increasing importance and need of social work, different applications during the pandemic from all over the world are examined from social work perspective. Under these circumstances, this study is trying to answer following questions to understand the role of social work in times of pandemic: Could COVID-19 be a turning point in terms of social work discipline and profession? After these global outbreak, could social work profession become more important than it is?, Can social work profession make a difference under the umbrella of social justice?

1. Giriş

31 Aralık 2019'da Çin'in Hubei eyaleti Wuhan şehrinde ortaya çıkan SARS-CoV-2 virüsünün sebep olduğu COVID-19 salgını, hızlı bir şekilde 6 kıtada yüzlerce ülkeye yayılmış ve korona virüslerin sebep olduğu ilk Pandemi olarak tarihe geçmiştir. 11 Mart 2020'de ilk pozitif vakanın tanımlanmasıyla ülkemizde başlamış olan salgın süreci etkisini arttırarak devam etmektedir (Uğraş Dikmen, Kına, Özkan, ve İlhan, 2020). Dünya Sağlık Örgütü tarafından her gün düzenli olarak yayımlanan COVID-19 Durum Raporu'na göre; 06 Haziran 2020 tarihi itibarıyla dünya genelinde toplamda 6 milyon 663 bin 304 pozitif vaka olduğu ve bunların arasından 392 bin 802 kişinin de hayatını kaybettiği görülmektedir (WHO, 2020). Aynı şekilde 06 Haziran 2020 tarihi itibarıyla ülkemiz özelinde ise, T.C. Sağlık Bakanlığı tarafından yapılan testler sonucunda elde edilen birtakım sayısal verilere göre; yapılan 2 milyon 303 bin 258 testten 169 bin 218'inin COVID-19 pozitif olarak sonuçlandığı ve toplamda 4 bin 669 can kaybının gerçekleştiği bilgisine ulaşılmaktadır (T.C.

Sağlık Bakanlığı, 2020).

Her geçen gün sayısı öngörülemez pozitif vaka artışlarıyla kendini gösteren COVID-19 salgını, dinamik bir sistem olan küresel ekonomiyi olumsuz yönde etkilemektedir. Söz konusu bu durum ile birlikte ortaya çıkacak ekonomik daralmaların veya durgunlukların birtakım sosyal kırılmaları da beraberinde getirebileceği düşünülmektedir. Bununla beraber, salgın sürecinde küreselleşmenin ciddi bir yara alacağı ve ayrıca bu zamana kadar salgından etkilenmeyen hemen hemen hiçbir sektörün olmayacağı değerlendirilmektedir. Yapılan incelemeler ışığında şirketler kesimi kanadında 2020 yılında dünya çapında iflasların tahmini olarak %14 oranında artması beklenmektedir. Buradan hareketle birçok insanın işini kaybetmesi de olumsuz bir diğer öngörü olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu iş kaybından en çok etkilenecek kesimlerin muhtemelen gündelik olarak elde ettiği kazançla geçinenler ve kendi işlerini yürütemeyenler olacağı düşünülmektedir. Ayrıca, özellikle gelişmekte olan ülkelerin mali desteklere veya parasal genişlemelere

*Sorumlu yazar e-mail adresi: mehmet.birinci@izu.edu.tr

ihtiyacı oldukları da yine bu öngörüler arasındadır (Euler Hermes, 2020).

Bu çalışma genel çerçevede, küresel ölçekte ekonomik işleyişi ve bu işleyişe bağlı sosyal yaşam motiflerini olumsuz yönde etkileyen COVID-19 salgınının, başta sosyo-ekonomik yönden dezavantajlı kesimlere yönelik olumsuz etkilerinin neler olabileceği ile bu olumsuz etkilerin sosyal hizmet mesleği bakış açısıyla değerlendirilmesi hakkında olacaktır. Çünkü söz konusu salgın süreci hali hazırda devam ederken, yaşamını ekonomik yönden kolayca sürdürebilen kesimlerden ziyade, örselenmeye daha açık dezavantajlı birey, aile ve grupların farkına varılması da oldukça önemlidir. Salgınla birlikte, yukarıda bahsi geçen iflaslar ve buna bağlı iş kayıpları gibi birtakım ekonomik mağduriyetlerden kaynaklı yeni dezavantajlı kesimlerin oluşma potansiyeli oldukça yüksektir. Burada mevcut dezavantajlı kesimlere yenilerinin eklenmesini önlemenin, ancak ve ancak makro düzey devlet kaynaklı yeni ekonomik-sosyal destek politikaları ve sivil inisiyatiflere dayalı sosyal destek/yardım çalışmalarının geliştirilmesi ve bir düzen içerisinde yürütülmesi ile mümkün olabileceği düşünülmektedir. Bu yönüyle başta ülkemiz olmak üzere model olabilmesi açısından Almanya, İrlanda ve Avustralya gibi ekonomisi gelişmiş ve sosyal refaha ulaşmış ülkelerde COVID-19 adı altında sağlanan sosyal destek programlarının nasıl ve ne yönde gerçekleştiği ve salgın sürecinde bu ülkelerin ortaya koydukları sosyo-ekonomik politikaların neler olduğu konularına değinilmiştir.

2. Dezavantajlı Gruplar

Öteden beri dezavantaj kavramı yoksulluk, cinsiyet, etnik grup ve ırk gibi geleneksel birtakım nedenlerle açıklanmaya çalışılmıştır. Ancak dezavantaj kavramı daha ziyade, mikro ölçekte bireyin kendi kendine yetememesi ve toplumun çoğunluğu tarafından faydalı bulunan birtakım araçlara erişip onları kullanamaması durumunu ifade etmektedir. Örneğin, bu araçlar arasında kendi kendini yönetebilme, öz-saygı ve sorumluluk sahibi bir birey olma, toplum desteğini alma, temel eğitim, sağlık ve bilgi hizmetlerine ulaşma, istihdama katılma ve sermaye sahibi olma, duyarlı destek sistemlerine erişim sağlama gibi birtakım unsurlar bulunmaktadır. Dezavantajlı olmanın temel özelliği ise, kendi kendine yeterliliğin önündeki birtakım engeller şeklinde ifade edilmektedir (Mayer, 2003: 2-3). Geçmişten günümüze değin toplum içerisinde birçok dezavantajlı kesimler bulunmakla beraber, bunların sayıları her geçen gün giderek artmaktadır. İçinde bulunduğu durum itibarıyla, ülkenin ekonomik ve sosyal imkanlarından yeterince veya hiç yararlanamayan, özel olarak korunmaya gereksinim duyan ve risk altında olan bu gruplar, dezavantajlı gruplar şeklinde adlandırılmaktadır. Bu gruplar içerisinde başta çocuk olmak üzere genç, yaşlı, engelli, kadın, yoksul, göçmen ve azınlıklar yer almaktadır (Es ve Menteşe, 2018).

Yukarıda genel çerçevede bahsedilen dezavantajlı-özel gereksinime ihtiyaç duyan kesimleri daha detaylı bir biçimde ele almak gerekirse, özellikle çocuk yaştan itibaren kimsesiz kalmış bireyler, mecburi olarak veya kendi isteği dışında çalıştırılan çocuk işçiler, sürekli sosyal yardıma ihtiyacı olan yoksullar, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik hizmetlerine erişimi kısıtlı olan veya sosyal güvenliğe erişimi olmaksızın çalışan/çalıştırılan bireyler dezavantajlı-özel gereksinime ihtiyaç duyan kesimler kapsamında yer almaktadır. Bu kesimler içerisinde ayrıca, iş bulamayan veya kısa ve uzun vadeli olacak şekilde işsiz kalmış bireyler, giyinme ve barınma gibi temel ihtiyaçlarını karşılayamayan evsizler, alkol ve madde bağımlısı olması sebebiyle tıbbi, psikolojik ve sosyal desteğe ihtiyacı olan ve bu hizmetlere ulaşamayanlar, etnik kökenleri ve kültüre dayalı

yaşam biçimleri sebebiyle sosyal çevre tarafından dışlanan birtakım gruplar, öz bakım ihtiyacı başta olmak üzere yaşlı bireyler, şiddet mağduru kadınlar ve çocuklar ve herhangi bir suçtan ötürü hüküm giymiş bireyler yer almaktadır. İşte söz konusu bu kesimler ve daha fazlası, temel insani ihtiyaçlara ve hizmetlere ulaşamama gibi sorunlar başta olmak üzere, toplumsal yaşama katılım ve uyum sağlama konusunda sahip oldukları birtakım güçlükler sebebiyle çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalabilmektedirler.

3. Covid-19 Salgını ve Sosyal Hizmet

Bir insan hakları mesleği olarak sosyal hizmet, sahip olduğu bilimsel bilgi, yöntem ve kendine özgü hizmet modelleri, beceri ve değer dinamiklerini arkasına alarak, meslek elemanları aracılığıyla yukarıda bahsi geçen dezavantajlı-özel olarak korunması gereken kesimlerin sosyal işlevselliğinin artmasına ve kalıcı olacak şekilde toplumla bütünleşmelerine olanak sağlar. Sosyal işlevsellik ve toplumla bütünleşmenin gerçekleşebilmesinin koşulu ise, başta devlet olmak üzere sivil toplum örgütleri ve diğer gönüllü kişi, kurum ve kuruluşların ortak çabalarıyla sağlanan kaynakların ve hizmetlerin doğru zamanda ve uygun biçimde, özel olarak ele alınması ve korunması gerekli olan ihtiyaç sahibi bu kesimlere ulaştırılması ile mümkündür. Hiç şüphe yok ki, burada devreye sosyal hizmet mesleği girmektedir. Sosyal hizmet mesleği, bir ülkede siyasi otoritenin ortaya koyduğu sosyal politikaların uygulanması yönünde önemli bir görev üstlenir. Bu görevi yerine getirirken, her insanın eşsiz oluşu ve yalnızca insan olduğu için değer görmesinin gerekliliği misyonunu arka plana alarak mesleki çalışmalarını her zaman bu üslupla şekillendirir. İnsanı ve insanın yaşadığı toplumu birçok yönden etkileyen her türden karmaşık süreçte başta onun hak ettiği değeri görebilmesi, hizmetlere kolayca ulaşması ve toplumsal yaşama adaptasyonunun kısa sürede gerçekleşmesi için gerekli olan sosyal desteği alabilmesi yönünde çalışmalarda bulunur.

2019 yılının sonlarında başlayan ve günümüzde tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 salgını sürecinde ortaya çıkabilecek sosyo-ekonomik temelli birçok sorunun tespit edilmesi ve giderilmesi noktasında sosyal hizmet mesleği kilit bir role sahiptir. Buradan hareketle, salgının özellikle aile ve aile bireyleri üzerinde ciddi olumsuz etkileri olduğu açıktır. Salgınla birlikte aile içi şiddetin arttığına yönelik birtakım olumsuz durumlar karşımıza çıkmaktadır. Kadın hakları aktivistleri, son dönemde kadınlara yönelik taciz ve şiddet görüntülerinin arttığı ve çevrim içi ortamda istismar ve şiddet görüntülerinin yayımlandığını açıklamıştır. The Guardian'da yer alan habere göre; kadına yönelik şiddeti önlemek ve cinsiyet eşitliğini sağlamak için hazırlanan İstanbul Sözleşmesi'nin Genel Sekreteri Johanna Nelles, "İzolasyon sürecinde kadınlar daha yüksek riske maruz kalıyor. Aile içi şiddet artıyor ve şiddet uygulayan birçok kişi güçlerini göstermek için yeni teknolojiler kullanıyor." açıklamasında bulundu (Sözcü Gazetesi, 2020). Bir diğer haberde ise; İstanbul Emniyet Müdürlüğü verilerine göre aile içi şiddetin Mart 2020 ayı içerisinde İstanbul'da %38,2'ye çıktığı belirtilmiştir (NTV, 2020). Benzer şekilde Hürriyet Gazetesi'nde yer alan bir haberde, yapılan araştırmalar neticesinde dünya genelinde salgın sebebiyle aile içi şiddetin arttığı belirtilmiştir (Hürriyet Gazetesi, 2020).

Duyan (2003), "tarihsel süreç içerisinde sosyal hizmetin aileyi merkezine aldığı ve ailelerle yakından ilgilenen bir disiplin olduğunu", dolayısıyla aileye yönelik çalışmaların son derece önemli ve titizlikle planlanmış müdahale süreçlerinden oluştuğunu ifade etmiştir (s.41). Yaşanan salgın sürecinden ailelerin çeşitli

şekillerde etkilendiğini, aile içi şiddetin artmasıyla birlikte kadına yönelik şiddet başvurularının arttığını, dolayısıyla salgınla birlikte aile içi şiddetten en çok kadınların etkilenmiş olabileceğini söylemek mümkündür. Aileyi merkezine alan sosyal hizmet mesleği, ailede kadının konumuna da ayrı bir önem verir. Bütün bunlar dikkate alındığında, ailelerin korunmasının ne kadar önemli olduğu, aile içinde kadına yönelik olarak artan şiddetin, ailenin diğer üyeleri olan özellikle çocuklar, yaşlı ve engelli bireyler üzerinde de olumsuz etkilerinin olabileceğini söylemek zor değildir.

Uluslararası Sosyal Hizmet Çalışanları Federasyonu (IFSW), COVID-19 salgınına yönelik sosyal hizmet mesleğinin ve meslek elemanlarının süreç içerisinde yapması gereken mesleki çalışmaları daha anlaşılır ifadelerle birkaç başlık altında şu şekilde toplamıştır;

- a. Dezavantajlı ve savunmasız bireylerin planlama ve müdahaleye dahil edilmesini sağlamak,
- b. Gıda ve temiz su gibi temel yaşam unsurlarının hazır olmasını sağlamak için toplulukları organize etmek,
- c. Fiziksel mesafeyi ve sosyal dayanışmayı kolaylaştırıcı rolde olmak,
- d. Sosyal hizmetlerde ve bu hizmetlerin uyum sağlayıp desteklediği topluluklar ve savunmasız nüfusu destekleyen politika ortamlarında savunuculuk faaliyetlerinde bulunmak,
- e. Bir meslek ve disiplin olarak, COVID-19 virüsüne, eşitsizliğe ve bunun sonucunda ortaya çıkan sosyal ve ekonomik birtakım zorluklara karşı temel bir koruma biçimi olarak, sağlık ve sosyal hizmet uygulamalarının geliştirilmesini ve güçlendirilmesini savunmak şeklinde sıralanmıştır (IFSW, 2020).

Görüldüğü üzere, Uluslararası Sosyal Hizmet Çalışanları Federasyonu (IFSW), COVID-19 salgını ile birlikte sosyal hizmetin bir an önce aksiyon alması gerektiğine işaret ederek, öncelikle yapılması gerekenleri sıralamıştır. Yukarıda Duyan'ın (2003) ifade ettiği gibi, dezavantajlı kesimler içerisinde önemli bir yere sahip olan ailelere planlı müdahale sürecinin önemi burada da aynı şekilde vurgulanmış, IFSW tarafından da bu konuya dikkat çekilmiştir. Buradan yola çıkarak sosyal hizmetin rolünün ne olduğu değil ne olması gerektiği üzerinde tartışmanın gerekli olduğu düşünülmektedir.

COVID-19 salgını sürecinde ve sonrasında ortaya çıkabilecek sosyal ve ekonomik güçlüklerin önüne geçmek amacıyla sosyal hizmet mesleğinin, kamu kurumlarının desteği başta olmak üzere, sivil toplum örgütleri ve diğer gönüllü birimleri de organize ederek, daha çok kaynak bulma, varolan kaynakları planlı bir biçimde yönetme ve bu kaynakların ilgili kesimlere kısa bir süre içerisinde aktarılması gibi konularda aktif rol oynayabileceği düşünülmektedir. Bunun yanı sıra söz konusu süreçte ekonomik ve sosyal yönden yetersiz kesimlerin her şekilde savunuculuğunu yapmak, sosyal hizmet mesleğini icra edenlerin ve hizmet sunan kuruluşların bir görevi olmalıdır (Walter-McCabe, 2020). Bu yönde ortaya konması gereken yeni sosyal politikaları gündeme getirmek suretiyle bu politikaların bir an önce oluşturulması ve hayata geçirilmesine herkesten daha fazla katkı sağlanmalıdır.

Sosyal hizmet mesleği, yukarıda bahsi geçen dezavantajlı kesimlerin sosyo-ekonomik ihtiyaçlarının ivedi bir biçimde tespit edilmesine ve bu kesimlerin sosyal yardım uygulamalarından kolayca istifade edebilmesine yönelik mesleki çalışmalarda bulunur. Salgınla birlikte sosyal dayanışmanın ne kadar önemli olduğu bir kez daha ortaya çıkmıştır. Bu dönemde sosyal hizmetten bu dayanışmanın en üst seviyeye çıkarılması yönünde yapılması gereken çalışmalarda öncü

olması beklenmektedir. Çünkü kaynakların yetersiz olup, ihtiyaçların hiç olmadığı kadar büyük bir artış göstermiş olduğu bir dönemde, bütün sorunların üstesinden gelebilmek ancak sağlam bir biçimde işleyen sosyal dayanışma ruhu ile mümkündür.

Küresel salgının yaşandığı bir ortamda mutlak surette sosyal hizmet mesleğinin çözümün bir parçası olması gerektiği çok açıktır. Böyle bir salgında hükümetler ne kadar hazırlıklı olurlarsa olsunlar mutlaka eksiklikler olacaktır. Mevcut sistemlerin ihtiyaçları karşılaması tam olarak mümkün değildir. Bu durumda, sosyal hizmet mesleğini icra edenlerin sadece hizmette değil en ön safta yer almaları gerekir. Pandemi olarak ifade edilen son yılların en büyük küresel felaketinde, sosyal hizmete ve sosyal çalışmacılara olan ihtiyacı içine alan konular oldukça kapsamlıdır (Walter-McCabe, 2020).

Sosyal hizmet mesleği salgın sürecinde, mevcut kaynakların doğru bir biçimde dağılımı, gerçek ihtiyaç sahiplerine aktarılması ve bu konuda sosyal ve ekonomik tabanlı politikaların geliştirilmesi adına faaliyetlerde bulunur. Bu yönüyle sosyal yardımların dezavantajlı gruplar içerisinde sağlıklı ve dengeli bir biçimde pay edilmesiyle sosyal refahın tahsis edilmesine ve sürecin yaralarının kısa sürede sarılmasına yardımcı olur. Ayrıca, özellikle bu salgın döneminde işini kaybedenlerin desteklenmesi başta olmak üzere, kanun yapıcılar tarafından göz ardı edilebilen ve kaynaklara ulaşmakta güçlükler yaşayan yeni dezavantajlı birey, aile ve grupların oluşmasına zemin hazırlayabilecek her türlü olumsuzlukların önüne geçilebilmesi için gerekli mesleki çalışmaları yapmak durumundadır.

Ülkemiz özelinde sosyal yardımlar gerçekleştirilirken belirli düzeyde merkezi standardizasyon yakalanmış olsa dahi ihtiyaç sahibi her bireye ulaşmak mümkün değildir. Salgından kaynaklı sosyo-ekonomik sorunların giderilmesinde devlet kaynaklı olduğu kadar sivil inisiyatifte dayalı sosyal hizmet sunan oluşumlara önemli görevler düşmektedir. İşte bu noktada refah toplumunun önemli bir aktörü olan sivil toplum örgütleri, devletin göremediği veya ulaşamadığı birçok alanda sosyal hizmet faaliyetlerinde bulunarak mezzo düzey destekleyici olma rolünü üstleneceklerdir. Salgının özellikle ekonomi üzerindeki olumsuz etkisinden kaynaklı olarak temel ihtiyaçlarını karşılayamayan bireylere veya yukarıda bahsi geçen dezavantajlı gruplara hizmet sunan sivil toplum örgütlerinin varlığı sürecin en az kayıpla geçmesini ve ideal bir biçimde yönetilmesini kolaylaştırmaktadır. Örneğin, ülkemiz açısından bakıldığında salgın sürecinde devlet, sosyal destek çalışmalarını hane halkı üzerinden ve daha çok mevzuata bağlı bir biçimde yürütebilirken, sivil toplum örgütleri hem daha kısa sürede hem de ihtiyaçları anlık olarak karşılamaya yönelik sosyal yardım çalışmalarını kolayca yürütebilmektedir.

COVID-19'un sosyal, ekonomik, kültürel vb. birçok alanda önemli değişimleri beraberinde getireceği çokça dile getirilmekte, hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağı ifade edilmektedir. Bu değişimlerden sosyal hizmet sunan örgütlerin etkilenmemesi düşünülemez. Dolayısıyla sosyal hizmet sunan organizasyonlardan beklenen faydanın sağlanması stratejik olarak kendilerini yenilemeleri, tüm süreçlerinde ve hizmet modellerinde yenilikçi bir anlayışı benimsemelerini gerekli kılmaktadır. Bu örgütlerde çalışanların performanslarını üst düzeye çıkarmak suretiyle ortaya konan hizmetlerin ihtiyaç sahiplerine en çok faydayı sağlayacak biçimde etkin ve zamanında ulaştırılması ile istenen amaca ulaşmak mümkün olabilecektir (Birinci, 2018).

4. Covid-19'un Sosyo-Ekonomik Etkilerini Azaltmaya Yönelik Önlemler

COVID-19 salgını tüm dünyada devam ederken hemen hemen her ülke kendince birtakım önlemler almakta, söz konusu virüsün mevcut ve gelecekte gerçekleşmesi muhtemel yıkıcı nitelikteki tüm etkilerine karşı daha temkinli davranmaktadır. Salgın, önemli bir sağlık problemi olduğu kadar, kısa ve uzun vadeyi kapsayacak şekilde ekonomik, siyasi, güvenlik ve sosyal boyutlarıyla da değerlendirilmektedir. Bu boyutlar göz önünde bulundurularak işe yarar nitelikte ve kalıcı tedbirler alınmaktadır. Bu noktada esas amaç, can kayıpları ve ekonomiden kaynaklı sorunların en az düzeyde kalmasını sağlamaktır. Bu çalışmanın giriş kısmında sözü edilen Almanya, Avustralya ve İrlanda gibi ekonomik yönden güçlü ülkeler, söz konusu COVID-19 salgınıyla mücadele ederken sağlıklı birey ve refah toplumu imgesinin en önemli ayağını oluşturan ekonomi politikalarını ve sosyal hizmetlerin sunumlarını bu doğrultuda şekillendirmektedir. Çünkü salgın sürecinde ekonomik sorunlarla beraber, ekonomide ortaya çıkabilecek çıkmazların topluma etkilerinin neler olabileceği ve sosyal hizmet uygulamalarının bu süreçteki yerinin ne şekilde olacağı da önem arz etmektedir. Bu açıdan özellikle dezavantajlı grupların bu karmaşık süreci daha kolay atlatabilmeleri adına, kapsamlı tedbir paketlerini hayata geçirmeye başlamışlardır.

Almanya'da 06 Haziran 2020 itibariyle toplamda onaylanmış 183 bin 678 COVID-19 pozitif vaka ve bunların arasından 8 bin 646 kişinde öldüğü bilgisi verilmiştir (WHO, 2020). Almanya, COVID-19 salgını sürecinde vatandaşlarına yönelik sosyal hizmetlerin sunumunu hazırlamış olduğu Sosyal Koruma Paketi aracılığıyla gerçekleştirmektedir. Sosyal Güvenlik Paketi genel çerçevede, salgının etkilerinden korunmak ve sosyal hizmet sağlayıcılarına daha kolay erişim sağlayarak söz konusu virüsün sosyal ve ekonomik etkilerini hafifletmek amacıyla tasarlanmıştır. Sosyal Koruma Paketi, küçük girişimciler ve serbest meslek sahibi olanlar için de temel güvenlik, söz konusu salgın nedeniyle kaybedilen iş için hızlı ve hedefe yönelik kısa süreli çalışma ödeneği, sosyal kurumların çalışanları aracılığıyla krizde destek hizmetlerinin sunulmasının önemi, vatandaşlara destek sunanların ve sosyal hizmet sağlayıcılarının korunması, virüse karşı eşit mesleki güvenlik önlemleri gibi temel konuları içermektedir. Söz konusu bu yardım paketi ile virüsün etkilerinden ve sebep olduğu ya da olabileceği ekonomik sorunlardan ötürü örselenmeye daha açık dezavantajlı gruplar göz önünde bulundurulmuştur. Ayrıca en önemli öncelik, çalışanların ve işverenlerin sağlıklı olmaları şeklinde ifade edilmektedir. Bunun yanı sıra Çocuk Destek Ödeneği (Kindergeldzuschlag) ise, sınırlı bir süreliğine yeniden tasarlanmıştır. Bu ödenek ile mevcut salgın krizinden ötürü çocuk destek ödeneğine başvuran ailelerin daha iyi yaşam standartlarını yakalamaları amaçlanmaktadır. Bir diğer önemli sosyal destek ise çocuk destek/bakım tazminatıdır. Bu yardım 12 yaşından küçük çocuğu olan ve buna ek olarak yine aynı yaş grubunda engelli çocuğa hizmet etmek zorunda olan aileleri kapsamaktadır. Bu yardım, çocuklarına bakmaktan ötürü mesleki faaliyetlerini sürdürmeyenlerin kazanç kaybının hafifletilmesi konu edilmektedir. Diğer yandan daha geniş ölçekte sosyal yardım hibeleri ise, sosyal hizmet sağlayıcıları ve destek/bakım kurumlarının varlıklarını korumaya yönelik olarak planlanmış yardımlardır. Bu yardımlarla birlikte bahse konu kurumların varlıklarının tehlikeye düşmemesi için mali destek alabilmelerine imkân sağlanmıştır. Mevcut yasa ayrıca, emeklilikten sonra çalışmaya devam etmeyi veya istihdamı sürdürmeyi kolaylaştırmayı içeren ve özellikle mevsimsel işlerde, örneğin tarım sektöründe

yaşanan sorunlara dikkat çeken birtakım önemli unsurları da içermektedir. Yani salgın süreci boyunca tarım ve insanlara gıda tedarikinin oldukça önemli olduğunu ve burada mutlaka yeterli sayıda işçinin mevcut olmasının gerekliliği vurgulanmaktadır (Bundesministerium für Arbeit und Soziales, 2020).

Dünya Sağlık Örgütü'nün rakamlarına göre İrlanda'da 06 Haziran 2020 itibariyle toplamda onaylanmış 25 bin 163 COVID-19 pozitif vaka ve bunların arasından bin 670 kişinin de öldüğü bilgisi verilmiştir (WHO, 2020). İrlanda'da COVID-19 salgınına ilişkin sosyal yardımlar, söz konusu salgın süreci içerisinde işsiz kalan veya çalışma saatleri kısıtlı olan kişilere, hasta ya da hasta olan birine bakmak zorunda olan kişilere, çocuklarına bakmak zorunda oldukları için çalışamayanlara ve son olarak hamile olup işi olmayanlara olacak şekilde farklı dezavantajlı kesimlere sağlanmaktadır (Citizens Information Board, 2020). Hükümet 16 Mart 2020'de söz konusu COVID-19 pandemisi nedeniyle geçici olarak işten çıkarılanlara yardım etmek için sosyal yardım ödemelerini başlatmıştır. İrlanda İş ve Sosyal İşler Bakanlığı tarafından yaklaşık 500 bin kişiye haftalık 350 Euro kadar acil gelir desteği sağlamak amacıyla COVID-19 Pandemi İşsizlik Ödemesi sağlanmaktadır (Newstalk, 2020). Ayrıca, COVID-19 salgını nedeniyle kısa vadede çalışmayacak durumda olan ve hastalığa yakalanan işçiler ve serbest meslek sahipleri için haftada 203 euro ila 350 euro arasında Hastalık Yardımı veya birey işsizse ve iş arıyorsa, haftalık olacak şekilde İş Arayan Kişinin Ödemesi adı altında birtakım sosyal yardımlara başvuru yapılabilmektedir (Department of Employment Affairs and Social Protection, 2020).

Avustralya özelinde salgın süreci başladığı andan günümüze kadar doğrulanmış pozitif vaka ve gerçekleşen ölüm sayısı göz önüne alındığında, virüsün yayılım hızının daha düşük olduğu görülmektedir. Dünya Sağlık Örgütü'nün her gün düzenli olarak paylaştığı rakamlara göre Avustralya'da 06 Haziran 2020 itibariyle toplamda onaylanmış 7 bin 251 COVID-19 pozitif vaka ve bunların arasından da yalnızca 102'sinin ölümle sonuçlandığı bilgisi verilmiştir (WHO, 2020). Diğer ülkelere kıyasla ve belirtilen tarih itibariyle oldukça düşük düzeyde olan pozitif vaka ve can kaybı verilerine rağmen ülke genelinde yapılan araştırmalara göre, her üç Avustralyalı'dan birinin pandemi sebebiyle ekonomik açıdan daha kötü durumda olduğu bilgisine ulaşılmıştır (Australian Bureau of Statistics, 2020). Bu noktadan hareketle işsizlik maaşı alanların sayısı 2019'un sonunda 800 bin kişiyle sınırlıyken 24 Nisan'a kadar bu sayı toplamda 1 milyon 300 bin kişiye yükselmiştir. Söz konusu artışların birçoğunun, salgına ilişkin önlemlerin sıkılaştırıldığı 2020 Mart ayının ikinci yarısından itibaren görüldüğü tespit edilmiştir. Tüm bunlar devam ederken Avustralya hükümeti, ülke genelinde işsizliği önlemek için işverenlere 130 milyar Avustralya doları (yaklaşık 83,94 milyar dolar) sübvansiyon dahil olmak üzere gayri safi yurt içi hasılabın da %10'undan fazlasını harcama sözü vermiştir (Reuters, 2020). Ayrıca ülke çapında COVID-19'dan etkilenen bireyleri ve aileleri kapsayan bir dizi sosyal yardım çalışmaları da bulunmaktadır. Öncelikli olarak bireylerin COVID-19 virüsü hakkında yeterli düzeyde bilgi sahibi olabilmeleri için bir yardım hattı kurulmuştur. İlave olarak, engelli bireyler için COVID-19 Yönetim ve Operasyonel Planı yayınlanarak engelli kişilerin, ailelerinin ve bakıcılarının uygun tarama, önleme ve sağlık hizmetlerine erişim de dahil olmak üzere pandemi sırasında sağlık bakım ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlamak için ulusal bir yaklaşım ortaya konmuştur. 12 Mart 2020 tarihinde hükümet, yardım almaya uygun olarak belirlediği birtakım bireylerle 750 Avustralya doları değerinde Ekonomik Destek Ödemesi sağlayacağını duyurmuş ve ödemeler 31 Mart 2020'den itibaren

yapılmıştır. Hükümet, 22 Mart 2020 tarihinde, ilk Ekonomik Destek Ödemesi ile aynı uygunluk kriterleri kapsamında yaklaşık 5 milyon alıcıya 750 Avustralya doları değerinde ikinci bir Ekonomik Destek Ödemesi sağlayacağını duyurmuştur. Bunun yanı sıra geçici nitelikte olacak şekilde insanların istedikleri anda başvurabilecekleri ve iki haftada bir 550 Avustralya doları değerinde Coronavirus Takviyesi adı altında yardım paketi de oluşturulmuştur. Söz konusu bu paket hali hazırda dul ödeneği, gençlik ödeneği, ebeveynlik ödemesi ve hastalık ödeneği gibi daha birçok özel durum sebebiyle ödeme alan bireylere sağlanmaktadır (Department of Social Services, 2020).

Ülkemiz özelinde de COVID-19 salgını nedeniyle çeşitli yardımları içeren bir ekonomi paketi açıklanmıştır. Hazine ve Maliye Bakanı Berat Albayrak tarafından yapılan açıklamada bu paketin 200 milyar Türk lirası olduğu ifade edilmiştir. Söz konusu paket içerisinde vergi ötelemeleri, asgari ücret desteği, ticari hayatın aksamaması için devreye alınan tedbirler, bireysel ihtiyaç desteği, kısa çalışma ödeneği ve esnaf destek paketi bulunmaktadır (Sabah Gazetesi, 2020). Ayrıca Ekonomik İstikrar Kalkanı Paketi kapsamında düzenli yardım alan 2 milyon 111 bin haneye 1-5 Nisan tarihleri arasında birinci faz ödemesi gerçekleştirilmiştir. Bu desteğin bir devamı olarak ikinci faz kapsamında, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları aracılığıyla sahada ihtiyaç sahibi olarak belirlenen 2 milyon 300 bin haneye bin Türk lirası ödeme yapılmıştır. (T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2020). Ek olarak üçüncü faz yardımlar kapsamında toplamda 1 milyon 13 bin haneye destek ödemeleri sağlanmıştır. Kısa çalışma ödeneğiyle 3 milyon 50 bin kişiye, nakdi ücret desteğiyle 878 bin 614 çalışana, işsizlik ödeneğiyle 591 bin 894 kişiye ödemeler yapılmıştır. Son noktada COVID-19 salgınıyla mücadele sürecinde dönemsel ihtiyaç sahiplerine toplamda 11 milyar 500 milyon Türk lirası destek sağlandığı bilgisine ulaşılmıştır (TRT Haber, 2020).

COVID-19 salgınına kontrol altına alabilmek için pek çok ülkede sosyal mesafe, izolasyon ve karantina uygulamaları başlatılmıştır. Ancak sosyal mesafe uygulamasının özellikle yaşlılar açısından "sosyal izolasyon" veya "yalnızlık salgınına" dönüşmesi gibi olumsuzlukları beraberinde getireceği tartışılmaktadır. Sosyal hizmet ve gerontoloji konusunda çalışmalar yürüten bilim insanları, yaşlı yetişkinler arasında yalnızlık ve sosyal izolasyon konusuna dikkat çekmektedir. Çünkü sosyal izolasyonun uzun vadede yaşlı erişkinler üzerinde fiziksel ve ruhsal birçok sağlık sorununa sebebiyet verdiği bilinmektedir. Yaşlı yetişkinlerle iletişim kurmada kullanılan geleneksel strateji ve yöntemlerin artık yeni normalde kullanılmayan fırsatlar olduğu söylenmektedir (Berg-Weger ve Morley, 2020). COVID-19 sorunuyla birlikte yaşlılara yönelik uygulamaların bu açıdan ele alınması ve göz ardı edilmemesi, sosyal izolasyonun yaşlılar için küresel bir izolasyona dönüşmemesine dikkat edilmelidir. Türkiye’de ise 65 yaş üstü ve yüksek risk grupları için karantina zorunlu iken sosyal mesafe ve izolasyon devletin toplumu teşvik etmesiyle gerçekleştirilmektedir. Bununla birlikte virüs salgını sürecinde gelir güvencesinin sağlanmasına yönelik birtakım adımlar atılmıştır. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın bu bağlamdaki en önemli uygulamaları ise; yukarıda belirtilen nakit desteğinin yanında, emekli aylıklarının artırılması ve bayram ikramiyelerinin öne çekilmesi, kısa çalışma ödeneğinin kolaylaştırılması ve asgari ücret desteği şeklindedir. Ayrıca emekli maaşlarının en düşüğü bin 500 Türk lirasına yükseltilmiş ve 76 yaş üstü emeklilerin maaşlarının karantina ve izolasyon süreçlerine destek olmak amacıyla evlerine teslim edilmesi uygulaması başlatılmıştır. Bununla birlikte kısa çalışma ödeneğinin kolaylaştırılması, çalışanlara asgari ücret yardımı ise hem çalışanlara

hem işverenlere yönelik yapılan desteklerdir. Kısa çalışmanın başladığı günden itibaren 120 gün olan hizmet akdi 60 güne indirilmiştir. Ayrıca 600 gün şartı da 450 güne çekilmiştir. 7 milyar Türk lirası değerinde asgari ücret desteği ile çalışanların ve işverenlerin bu süreçte desteklenmesi amaçlanmaktadır. Buna ek olarak, 65 yaş üstü bireyler ve kronik hastalığa sahip olanlar COVID-19 salgınında yüksek risk grubudur. Dolayısıyla bu grubun yoğun olarak bulunduğu huzurevlerinin salgın sürecinde korunması ve denetlenmesi yüksek öneme sahiptir. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından huzurevlerinde altı saatte bir tekrarlanan göz, kulak ve boğaz taramaları yapılmakta ve ateş ölçümleri takip edilmektedir (Toklucu ve Baygeldi, 2020).

Hemen hemen her ülke COVID-19 salgınına stratejik açıdan hazırlıksız yakalanmış olsa da sahip olduğu kaynaklarla salgın sürecini en uygun kaynaklarla en iyi olacak şekilde yönetmeye çalışmaktadır. Ancak bu şekilde küresel bir salgının öngörülmesinin oldukça zor olması ortaya çıkabilecek olumsuzlukların yönetilmesi açısından zorlukları da beraberinde getirmektedir.

Ülkemiz başta olmak üzere yukarıda sözü edilen Almanya, Avustralya ve İrlanda gibi ülkelerde salgın süreci hali hazırda devam ederken, ekonomik düzenin olağan işleyişine olumsuz yönde etki edebilecek unsurları giderebilmek amacıyla çok yönlü ekonomik destek paketleri uygulanmaktadır. Bunlara ilave olarak, uzun vadede ekonominin toplumsal yaşama getirebileceği olumsuzlukları öngörmeye çalışarak vatandaşlara yönelik birtakım sosyal yardım faaliyetleri de gerçekleştirilmektedir. Ancak söz konusu sosyal yardımların yakın bir süreçte temel ihtiyaçları karşılamada kısmen yeterli olabileceği düşünülse de, devletlerin gelir kaynaklarının daralması ve bu yardımların toplumun hemen hemen her kesimine sağlıklı bir biçimde ulaşmasının mümkün olmaması sebebiyle uzun vadede ortaya çıkabilecek sosyo-ekonomik sorunlara yanıt vermede yetersiz kalacağı değerlendirilmektedir. Ayrıca iflas eden işletmeler nedeniyle birçok insan işini kaybetmiş, üretim ve tüketim mekanizmaları büyük zararlar görmüştür. Dolayısıyla ekonomik istikrarın uzun vadede sağlanmasının oldukça güç olacağı düşünülmektedir. Çünkü ekonomik düzenin işleyişinde üretim faaliyetlerinin varlığı kadar bireylerin tüketim alışkanlıkları da önemlidir. Örneğin, işsizlik sorunu sebebiyle konut kiralalarının ödenememesi, diğer yandan bireysel harcamaların minimuma inmesi, işverenlerin işyeri giderlerini karşılayamaması gibi olası sorunlara yönelik ivedi bir şekilde yeni çözüm önerilerinin geliştirilmesi ve uygulanması şarttır. Bunun yanı sıra ülke ekonomilerinin temelini oluşturan tüm ticari faaliyetler ve özellikle bu ticari canlılığı sağlayan tedarik ve tüketim zincirinin çökmesi sonucu üretim ve tüketim dengesinin bozulabileceği düşünülmektedir. Temel ihtiyaçlarını karşılayamayan bireylerin suç teşkil edebilecek olumsuz davranışlar sergilemeleri, diğer yandan da bu sorunu yaşamayan bireylerin toplumdaki kendilerini soyutlayarak eve kapanma gibi birtakım davranışlar sebebiyle sosyal ortamlardan uzaklaşabilmeleri olumsuz ihtimaller arasındadır.

COVID-19’un yeni dezavantajlı gruplar oluşturma potansiyelinin oldukça yüksek olduğu açıktır. Çünkü yapılan bilimsel açıklamalar, bu durumun uzun bir süre daha devam edeceği yönündedir. Özellikle belirsiz süreli veya belirli dönemlerde mevsimlik olarak çalışma yoluyla geçimini sağlayan işçiler, bedensel güce dayalı nakliyat işlerinde çalışanlar, kağıt ve karton gibi geri dönüşümü mümkün olan malzeme toplayıcıları, gündelik ev temizliği işinde çalışanlar, yüzyüze olacak şekilde anketörlük yapan bireyler, belirli belirsiz lokasyonlu seyyar satıcılık yapanlar, fuar ve organizasyonlarda günlük rehberlik hizmeti sunanlar ve müzisyenlik yapanlar gibi daha birçok gündelik işte çalışarak geçimini sağlamaya çalışan bireylerin

bu süreci daha ağır geçirebileceği düşünülmektedir. Bu tarz gündelik işleri yaparak geçimini sağlayan bireyler sokağa çıkma yasakları ve sosyal mesafe kurallarının uygulanması gibi durumlardan en çok etkilenen kesimler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkemiz özelinde örneğin, söz konusu salgın sürecinde özellikle büyük şehirlere giriş ve çıkışların kapatılması ve şehirler arası otobüs seferlerinin zaman zaman durdurulması sebebiyle mevsimlik olarak çalışan işçilerin sosyo-ekonomik ölçekte sorunlar yaşama ihtimali bulunmaktadır. Kısacası yukarıda bahsi geçen söz konusu kesimlerin ekonomik ölçekte yetersiz kalmalarının salgın sürecinden çok daha kolay etkilenmelerine sebep olacağı düşünülmektedir.

5. Sonuç

COVID-19 salgınının beklenmedik bir şekilde ortaya çıkması birçok ülkenin salgın sürecine hazırlıksız yakalanmasına sebep olmuştur. Ekonomik tedbirler ve desteklerin varlığı kadar birçok ülkede özellikle sağlık sektörünün yetersiz kalması ve taleplere cevap vermede zorlanması, bu sürecin yaralarının sarılmasını daha güç hale getirmektedir. Ayrıca ekonomik ve sosyal ihtiyaçların sadece devlet eliyle karşılanmasının mümkün olamayacağı görülmektedir. Bu süreçte sosyal hizmet sunan örgütlerin (kamu, özel, yerel ve kâr amacı gütmeyen gönüllü kuruluşların) iş birliği içerisinde öne çıkması gerektiği ve toplumsal dayanışma ve örgütlü yapılara olan ihtiyacın ne kadar önemli olduğu daha iyi anlaşılmıştır. Salgından en çok etkilenenlerin dezavantajlı kesimler olduğu bilinmekle birlikte, daha da önemli bu tür küresel ölçekteki bir salgının, milyonlarla ifade edilebilecek yeni dezavantajlı kesimler yaratma potansiyelinin oldukça yüksek olmasıdır.

Sosyal hizmet sunan örgütlerin salgın sürecindeki en temel fonksiyonları; dezavantajlı grupları herkesten daha kısa sürede tespit edip, ihtiyaçlarına yönelik olarak somut adımlar atmak olmalıdır. Bu yönüyle gerek salgın sürecinde ve gerekse salgın sonrasında hükümetler bu tür çalışmalarını yapan sivil inisiyatiflere dayalı oluşumlara karşı duyarlı olmalı ve çalışmalarını sürekli desteklemelidir.

Sonuç olarak; salgın sürecinde sosyal hizmet sunan örgütlü kuruluşların, gönüllülerin, kamu kurumlarının, yerel yönetimlerin veya sosyal dayanışma içeren çalışmaların, öncelikli olarak dezavantajlı kesimlerle birlikte salgından ötürü işini kaybeden, günübirlik çalışan, geliri ortadan kalkan veya geçinemeyecek kadar azalan, temel ihtiyaçlarını karşılama imkânı kalmayan kesimler üzerine yoğunlaşması gerektiğini söylemek çok yanlış olmayacaktır. Bir kez daha altını çizmek gerekirse, devletten sürekli olarak destek alan kesimlerin bu destekleri nasıl ne şekilde ve ne zaman aldıkları bellidir. Dolayısıyla bu kesimler desteklere rahatlıkla ulaşabilecek durumdadır. Ancak burada son derece önemli olan ve temel olarak dikkatle izlenmesi gereken konu, dezavantajlı kesimlere yenilerinin eklenmesini önleyecek tedbirlerin alınması ve hızlıca uygulanması olmalıdır.

Almanya, İrlanda ve Avustralya'nın salgınla ilgili ekonomik ve sosyal önlemlerine baktığımızda, özellikle Almanya'nın sosyal hizmet sağlayıcılarını mali açıdan desteklemesine yönelik çalışmalarının son derece önemli olduğu ve ülkemiz açısından bir model olabileceği düşünülmektedir. Çünkü yukarıda da söylendiği gibi devletlerin tüm bireylerin değişen ihtiyaçlarını kısa bir zaman içerisinde karşılaması mümkün görünmemektedir. Aynı zamanda işsizlik sorunuyla karşı karşıya olan bireylerin desteklenmesi konusunda mali açıdan İrlanda'nın yapmış olduğu destekleyici çalışmalarla beraber, Avustralya'nın işverenleri maddi olarak desteklemesi, işsizlik sorunu ve sonrasında ortaya çıkacak güçlükleri önleyici çalışmalar olarak karşımıza çıkmaktadır.

COVID-19 salgınına hazırlıksız yakalanan bizlerin bu salgından ders çıkarılması gerektiği açıktır. Ancak, sosyal hizmet penceresinden bakıldığında COVID-19 fırsata dönüştürülebilir. Bu fırsat, sosyal hizmet mesleğinin bu tür krizlere zamanında ve doğru cevap verebilmesi için başta kendini yenilemesi yani; yeni bilgi, yaklaşım, strateji, yöntem ve becerilerini geliştirmesi anlamında son derece olumlu sonuçlar doğurabileceği şeklinde değerlendirilmektedir.

Kaynakça

- Australian Bureau of Statistics. (2020, 05 01). *Household Impacts of COVID-19 Survey*. Australian Bureau of Statistics: <https://www.abs.gov.au/ausstats/abs%40.nsf/mediareleasesbyCatalogue/DB259787916733E4CA25855B0003B21C?OpenDocument> adresinden alındı.
- Berg-Weger, M., ve Morley, J. E. (2020). Loneliness and Social Isolation in Older Adults During the Covid-19 Pandemic: Implications for Gerontological Social Work. *The Journal of Nutrition Health and Aging*, 24(3). doi:10.1007/s12603-020-1366-8
- Birinci, M. (2018). Sosyal Hizmet Örgütleri ve Yenilikçi Yaklaşımların Önemi Üzerine Bir Değerlendirme. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 2(2), 43-62. <https://dergipark.org.tr/pub/scd/issue/40790/484845> adresinden alındı.
- Bundesministerium für Arbeit und Soziales. (2020, 05 07). *Informationen des Bundesministeriums für Arbeit und Soziales*. BMAS: <https://www.bmas.de/DE/Schwerpunkte/Informationen-Corona/informationen-corona.html> adresinden alındı.
- Citizens Information Board. (2020, 05 07). *Social welfare payments and COVID-19 (coronavirus)*. Citizens Information: https://www.citizensinformation.ie/en/social_welfare/covid_19_and_social_welfare.html#101d72 adresinden alındı.
- Department of Employment Affairs and Social Protection. (2020, 05 07). *MyWelfare*. COVID-19 Services: <https://services.mywelfare.ie/en/topics/covid-19-payments/> adresinden alındı.
- Department of Social Services. (2020, 05 07). *Coronavirus (COVID-19) information and support*. Department of Social Services, Australian Government: <https://www.dss.gov.au/about-the-department/coronavirus-covid-19-information-and-support#eme> adresinden alındı.
- Duyan, V. (2003). Sosyal Hizmetin İşlev ve Roller. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 14(2), 1-22. <https://dergipark.org.tr/en/pub/tsh/issue/48438/613598> adresinden alındı.
- Es, M., ve Menteşe, B. (2018). Yerel Yönetimlerde Dezavantajlı Gruplara Yönelik Uygulanan Sosyal Politikalar: Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Örneği. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 7(19), 525 - 551. doi:10.31199/hakisderg.403146
- Euler Hermes. (2020, 05 07). *COVID-19: Quarantined economics*. Economic Research. France: Euler Hermes. 04 26, 2020 tarihinde https://www.eulerhermes.com/en_global/economic-research/insights/covid-19-quarantined-economics.html adresinden alındı.
- Hürriyet Gazetesi. (2020, 05 07). *Dünya genelinde koronavirüs aile içi şiddeti artırdı*. <https://www.hurriyet.com.tr/aile/ebeveyn/saglik/dunya-genelinde-koronavirus-aile-ici-siddeti-artirdi-41493141> adresinden alındı.

- IFSW. (2020, 04 26). *Updated Information On IFSW and COVID-19*. International Federation of Social Workers: <https://www.ifsw.org/updated-information-on-ifsw-and-the-covid-19-virus/> adresinden alındı.
- Mayer, S. E. (2003). What is a "Disadvantaged Group?". Effective Communities Project.
- Newstalk. (2020, 04 29). *Over 700,000 people now depending on social welfare payments*. Newstalk: <https://www.newstalk.com/news/700000-people-now-depending-social-welfare-payments-995783> adresinden alındı.
- NTV. (2020, 05 07). *"Corona virüs" günlerinde asayiş suçları azaldı aile içi şiddet arttı*. NTV: https://www.ntv.com.tr/turkiye/corona-virus-gunlerinde-asayis-suclari-azaldi-aile-ici-siddet-artti,MuEzw1Bc_Euewp4cGr6rhQ adresinden alındı.
- Reuters. (2020, 05 01). *One in three Australians financially worse off due to pandemic: ABS survey*. Reuters: <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-australia-economy/one-in-three-australians-financially-worse-off-due-to-pandemic-abs-survey-idUSKBN22D4G3> adresinden alındı.
- Sabah Gazetesi. (2020, 05 07). *Bakan Albayrak açıkladı: Destek tutarı 200 milyar liraya ulaştı*. Sabah Gazetesi: <https://www.sabah.com.tr/apara/haberler/2020/04/25/bakan-albayrak-video-ile-duyurdu> adresinden alındı.
- Sözcü Gazetesi. (2020, 05 07). *Covid-19 İstanbul Sözleşmesi'ne aykırı hareketleri artırdı!* Sözcü Gazetesi: <https://www.sozcu.com.tr/2020/dunya/covid-19-istanbul-sozlesmesine-aykiri-hareketleri-artirdi-5795747/> adresinden alındı.
- T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2020, 05 01). *2 Milyon 300 Bin Haneye 1.000'er TL Nakdi Destek Ödemeleri Başladı*. T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı: <https://www.ailevecalisma.gov.tr/tr-tr/haberler/2-milyon-300-bin-haneye-1-000-er-tl-nakdi-destek-odemeleri-basladi-1/> adresinden alındı.
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2020, 06 07). *T.C. Sağlık Bakanlığı Korona Tablosu*. <https://covid19.saglik.gov.tr/> adresinden alındı.
- Toklucu, D., ve Baygeldi, M. (2020, 03 29). *5 Soru: Koronavirüs Salgınının Ardından Sosyal Politikalar Alanında Neler Yapıldı?* SETA, Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı: <https://www.setav.org/5-soru-koronavirus-salgininin-ardindan-sosyal-politikalar-alaninda-neler-yapildi/> adresinden alındı.
- TRT Haber. (2020, 06 07). *Sosyal Koruma Kalkanı ile vatandaşlara 11,5 milyar lira destek sağlandı*. TRT Haber: <https://www.trthaber.com/haber/gundem/sosyal-koruma-kalkani-ile-vatandaslara-115-milyar-lira-destek-saglandi-485729.html> adresinden alındı.
- Uğraş Dikmen, A., Kına, H. M., Özkan, S., ve İlhan, M. N. (2020). COVID-19 Epidemiyolojisi: Pandemiden Ne Öğrendik. *Biyoteknolojik ve Stratejik Sağlık Araştırmaları Dergisi*, 30. doi:10.34084/bshr.715153
- Walter-McCabe, H. A. (2020). Coronavirus Pandemic Calls for an Immediate Social Work Response. *Social Work in Public Health*, 69-72. doi:10.1080/19371918.2020.1751533
- WHO. (2020). *Coronavirus disease 2019 (COVID-19)*. Switzerland: World Health Organization. <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/situation-reports/> adresinden alındı.